

JOURNAL OF AWARENESS

International Peer-Reviewed and
Open Access Electronic Journal

Uluslararası Hakemli ve Açık
Erişimli Elektronik Dergi

E-ISSN : 2149-6544
DOI : 10.26809/JOA

JOURNAL OF AWARENESS

E-ISSN: 2149-6544

DOI: 10.26809/joa

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume / Cilt: 8

Issue / Sayı: 3

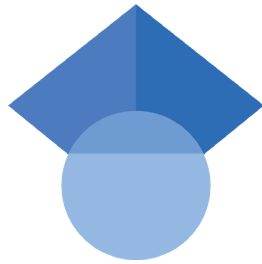
July / Temmuz 2023

Web: <https://journals.gen.tr/joa>

E-mail: joa.editorial@gmail.com

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No:29, D.119 Merkez
Çanakkale / TÜRKİYE

ABSTRACTING & INDEXING DİZİN & İNDEKS

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Awareness

(E-ISSN 2149-6544) is an international peer-reviewed journal which started to be published in 2016. The journal aims to include studies in the main titles of social sciences and humanities such as; Anthropology, Public Administration, History, Geography, Theology, Philosophy, Folklore, Psychology, Sociology, International Relations, Architecture, Archeology, Art History, Literature, Linguistics, Communication Sciences, Law et al.

In this framework, high quality theoretical and applied articles are published. The views and works of academicians, researchers and professionals working in all fields of social sciences and humanities are brought together. The articles in the journal is published 4 times a year; WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October). Journal of Awareness is an electronic and open access journal. The DOI (Doi Prefix: 10.26809/joa) number is assigned to all the articles published in the Journal.

Papers are wellcomed both in English and Turkish.

Submit your papert to the journal at <https://journals.gen.tr/joa/about/submissions>

For more information, please mail to joa.editorial@gmail.com

Owner

HOLISTENCE PUBLICATIONS

Contact

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi
No:29, D.119, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE
WEB: [//journals.gen.tr/joa/about/submissions](https://journals.gen.tr/joa/about/submissions)
E-mail: joa.editorial@gmail.com
GSM 1: +90 530 638 7017 / WhatsApp

DERGİ HAKKINDA

Journal of Awareness

(E-ISSN 2149-6544) 2016'da yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, Antropoloji, Kamu Yönetimi, Tarih, Coğrafya, İlahiyat, Felsefe, Halk Bilimi (Folklör), Psikoloji, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler, Mimarlık, Sanat Tarihi, Arkeoloji, Dilbilim, İletişim Bilimleri, Edebiyat ve Hukuk gibi sosyal ve beşeri bilim dallarındaki özgün, derleme ve çeviri içerikli bilimsel araştırmalar ile uygulama, araştırma, inceleme çalışmalarına yer vermektedir.

Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Sosyal ve beşeri bilim alanlarında çalışan sanatçılar, akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmaları bir araya getirilmektedir. Dergideki makaleler; KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim) dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanmaktadır. Journal of Awareness, açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası (Doi Prefix: 10.26809/joa) atanmaktadır.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Makalelerinizi, <https://journals.gen.tr/joa/about/submissions> adresinden online olarak yükleyebilirsiniz.

Ayrıntılı bilgi için: joa.editorial@gmail.com adresine mail atabilirsiniz.

Sahibi

HOLISTENCE PUBLICATIONS

İletişim Bilgileri

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi
No:29, D.119, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE
WEB: [//journals.gen.tr/joa/about/submissions](https://journals.gen.tr/joa/about/submissions)
E-mail: joa.editorial@gmail.com
GSM 1: +90 530 638 7017 / WhatsApp

EDITORS / EDİTÖRLER

EDITOR-IN CHIEF(S)/BAŞ EDİTÖR(LER)

Turgay BERKSOY

Emeritus Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics, Department of Public Finance, İstanbul, TÜRKİYE

Filiz Tufan EMİNİ KURTULUŞ

Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, Çanakkale, TÜRKİYE, e-mail: filizemini@hotmail.com

SECTION EDITORS/ALAN EDİTÖRLERİ

Philosophy and Religion/Felsefe ve Din

Hojjatollah JAVANI

Assoc. Prof. Dr., Alzahra University, Faculty of Theology, Department of Religion and Mysticism, Tehran, IRAN, e-mail: hojjatollahj@alzahra.ac.ir

Mehterhan FURKANİ

Assoc. Prof. Dr., Aksaray University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Aksaray, TÜRKİYE, e-mail: mehtarkhan@aksaray.edu.tr

Geography/Coğrafya

Abdullah SOYKAN

Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography, Balıkesir, TÜRKİYE, e-mail: asoykan@balikesir.edu.tr

Political Science & Public Administration & International Relations / Siyaset Bilimi & Kamu Yönetimi & Uluslararası İlişkiler

Erkan ARSLAN

Assist. Prof. Dr., Cumhuriyet University, Yıldızeli Vocational School, Sivas, TÜRKİYE, e-mail: erkana@cumhuriyet.edu.tr

Education/Eğitim

Çiğdem ALDAN KANDEMİR

Assoc. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Muğla, TÜRKİYE, e-mail: cakarademir@mu.edu.tr

Language and Literature/Dil ve Edebiyat

Seniha KRASNIQI

Assist. Prof. Dr., University of Prishtina, Faculty of Philology, Pristina, KOSOVO, e-mail: senihagylderen@yahoo.com

Mustafa ÖZSARI

Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Literature, Balıkesir, TÜRKİYE; e-mail: mozsari@balikesir.edu.tr

Media and Communication/Medya ve İletişim

Oğuz Selim KOBAZA

Dr., Cumhuriyet University, Faculty of Communication, Department of Journalism, Sivas, TÜRKİYE, email: selimkobaza@comhuriyet.edu.tr

Psychology and Sociology/Psikoloji ve Sosyoloji

Yılmaz DAŞLI

Assoc.Prof. Dr, Cumhuriyet University, Faculty of Health Sciences, Department of Health Management, Sivas, TÜRKİYE, e-mail: ydasli@cumhuriyet.edu.tr

Administration/Yönetim

Gökben BAYRAMOĞLU

Assoc.Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Çorum, TÜRKİYE, e-mail: gokbenbayramoglu@hitit.edu.tr

Vildan DURMAZ

Assist. Prof. Dr., Eskisehir Technical University, Faculty of Aeronautics and Astronautics, Department of Aviation Management, Eskişehir, TÜRKİYE, vkorul@eskisehir.edu.tr

Law/Hukuk

İrem BERKSOY

Assist. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics, Department of Public Finance, Department of Financial Law, İstanbul, TÜRKİYE, e-mail: irem.berksoy@marmara.edu.tr

MANAGING EDITOR/SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Laura AGOLLI

Oakland University, Masters in Public Administration with specialization in Healthcare Administration, USA, e-mail: lagolli@oakland.edu

LANGUAGE EDITOR(S)/DİL EDİTÖRLERİ

Nesrin YAVAŞ

Assist. Prof. Dr., Ege University, Faculty of Literature, Department of American Culture and Literature, İzmir, TÜRKİYE, e-mail: nesrin.yavas@ege.edu.tr

TECHNICAL EDITOR/TEKNİK EDİTÖR

Cumali YAŞAR

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Education Faculty, Department of Computer and Instructional Technology Education, Çanakkale, TÜRKİYE

DESIGNER/TASARIM

İlknur HERSEK SARI

Holistence Academy, TÜRKİYE e-mail: holistence.dizgi@gmail.com

REFEREES IN THIS ISSUE / BU SAYININ HAKEMLERİ

Nurida Novruzova,

Prof. Dr., Baku Slavian University, Azerbaijan

Sibel Nalbant,

Assoc. Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat University,
Türkiye

Nilay Köleoğlu,

Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University,
Türkiye

Şenol Çelik,

Assoc. Prof. Dr., Bingöl University, Türkiye

Yasin Dönmez,

Assoc. Prof. Dr., Karabük University, Türkiye

Emre Akçagündüz,

Assoc. Prof. Dr., Trakya University, Türkiye

Sinan Mimaroğlu,

Assoc. Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal University,
Türkiye

Mehlika Özlem Ultan,

Assist. Prof. Dr., Kocaeli University, Türkiye

Didem Saygın,

Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University,
Türkiye

Levent Uzunçibuk,

Assist. Prof. Dr., Istanbul Arel University, Türkiye

Serkan Özdemir,

Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University,
Türkiye

Çağla Demir Pali,

Assist. Prof. Dr., Yeditepe University, Türkiye

Zeki Çetin,

Assist. Prof. Dr., Istanbul Arel University, Türkiye

Esin Sayın,

Assist. Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University,
Türkiye

Gönül Gül Ekşi,

Lec. Dr., Çankırı Karatekin University, Türkiye

Cihan Necmi Günel,

Dr., Kocaeli University, Türkiye

Lyalya Raisovna Murtazina,

Dr., Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan,
Russia Federation

Yavuz Selim Kaya,

Dr., Aydın Adnan Menderes University, Türkiye

“This page is left blank for typesetting”

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

İKY'nin eğitim ve gelişim fonksiyonunda bir eğitim yöntem aracı: Metaverse <i>A training method tool in the training and development function of HRM: Metaverse</i>	245
Çağatay Ferhat Sükan & Gönen İlkar Dündar	
The history and activities of the Center for Writing Heritage of the Institute of Language, Literature and Arts after Galimzhan Ibrahimov of the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan	261
Nurida Nasibullina & Aigul Kabirova	
İznik Müzesi'nden Ana Tanrıça (Kybele) ve Aphrodite Figürinleri <i>Figurines of the Mother Goddess (Cybele) and Aphrodite from the İznik Museum</i>	271
Gülşen Kutbay	
Ekrem İmamoğlu örneği üzerinden Türkiye'de sol popülizm <i>Left populism in Turkey through the example of Ekrem İmamoğlu</i>	281
Sema Sertkaya & Cumhur Aslan	
Application of clustering methods and data visualization for decision making in higher education	297
Olta Llaha & Azir Aliu & Esmeralda Kadena	
Innovation efforts in the supply of health services after the Health Transformation Program in Türkiye	305
Gizem Özgen & Özge Uysal Şahin	

COVID-19 sonrası kentlerde ulaşım planlamasında ara toplu taşımanın önemi
The significance of intermediate public transportation in post-COVID-19 urban transportation planning

321

Merve Akı Yaman & Adem Erdem Erbaş & Pelin Alpkökin

Etkili takım kurma ve yönetmede liderlik algısı ve yöneticilerin antrenör liderlik becerileri: Okul yöneticileri üzerine bir araştırma

339

Perception of leadership in effective team building and management and the trainer leadership skills of managers: A research on school managers

İlkay Erarslan

Suriyeli sığınmacıların sosyal uyumları konusunda yazılan lisansüstü tezlerinin bibliyometrik analizi

353

Bibliometric analysis of graduate theses on social adaptation of Syrian refugees

Serpil Bardakçı Tosun

Erratum

367

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

İKY'nin eğitim ve gelişim fonksiyonunda bir eğitim yöntem aracı: Metaverse*

A training method tool in the training and development function of HRM: Metaverse

Çağatay Ferhat Sükan¹ Gönen İlkar Dündar²

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, e-mail: cagataysukan@gmail.com

²Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Türkiye, e-mail: gdundar@istanbul.edu.tr

Öz

Teknoloji, insanoğlunu kendi hızından daha da öteye götürerek yeni bir paralel evrene kapı açmıştır. Metaverse olarak adlandırılan bu evren ilk başlarda oyun amaçlı kullanılsa da iş dünyasında ticaret ve ekonomik amaçla ve hatta eğitim alanında kendini göstermeye başlamıştır. Bu çalışmada eğitim ve gelişim sürecinde metaverse evreninin bir eğitim yöntemi olarak kullanılmasının avantajları ve dezavantajlarının ortaya konularak alan yazınına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Makale tanımlayıcı nitelikte olup, alan yazın temelli bir çalışma yapılmıştır. Bu doğrultuda Dünya ve Türkiye'de metaverse ile yapılan eğitim ve gelişim çalışmaları incelenmiş ve uygulamadaki örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda eğitim ve geliştirme süreçlerinde metaverse evreninin hem avantajlarının hem de dezavantajlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Metaverse, Eğitim ve Gelişim, Sanal dünya, Teknoloji

Abstract

Technology has opened the door to a new parallel universe by taking human beings further than their own speed. Although this universe, called the metaverse, was used for gaming at first, it started to show itself in the business world for trade and economic purposes and even in the field of education. In this study, it is aimed to contribute to the literature by revealing the advantages and disadvantages of using the metaverse universe as a training method in the training and development process. Since the type of the article is a descriptive article, a literature-based study was conducted. So, training and development studies with metaverse in the world and in Turkey were examined and tried to be explained with examples in practice. As a result of this study, it was concluded that the metaverse universe has both advantages and disadvantages in education processes.

Keywords: Metaverse, Education and Development, Virtual World, Technology

*Bu çalışma 2. Örgütlerin Yönetimi Uluslararası Kongresinde 12.11.2022 tarihinde sunulmuştur.

Citation/Atıf: SÜKAN, Ç. F. & DÜNDAR, G. İ. (2023). İKY'nin eğitim ve gelişim fonksiyonunda bir eğitim yöntem aracı: Metaverse. *Journal of Awareness*. 8(3): 245-260, <https://doi.org/10.26809/joa.1994>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Çağatay Ferhat Sükan
E-mail: cagataysukan@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. GİRİŞ

Covid-19 sonrası günümüzde hemen hemen her alanda çok yönlü bir değişim yaşanmaktadır. Değişim aslında hiç durmayan bir düzende, önceleri yavaş yavaş daha sonra hızlanarak toplumları sanayi toplumundan bilgi toplumuna, bilgi toplumundan dijital topluma doğru götürmüştür. Lee bu değişim sürecini 2000 yılının öncesi için basit bir bilgisayar dünyasıyla, 2000'li yıllar için gelişen bir web dünyasıyla, 2010'dan 2020'e kadar mobil iletişim dünyasıyla ve 2020 sonrasında metaverse evren ile açıklamaktadır (Kuş, 2021). Metaverse'nin kullanımı her alanda yaygınlaşsa da, akademik alanda yapılan çalışmaların sayısı hala çok azdır (Duan vd., 2021, s. 153). Buna rağmen, Metaverse'nin kullanımının araştırılması ve irdelenmesi teknolojiyi bir rekabet unsuru olarak gören işletmelerin gelecekteki stratejilerini belirlemede yol gösterici bir araç olacağı düşünülebilir. Aynı zamanda Metaverse birçok sektör ve alanlar için de gelişim fırsatı sağlayabilir. Gelişen ve gelişmekte olan işletmelerin İKY'leri için ne anlam teşkil ettiği, nasıl kullanılabileceğini, eğitimdeki avantaj ve dezavantajları çalışmanın ilerleyen kısmında açıklanmaktadır.

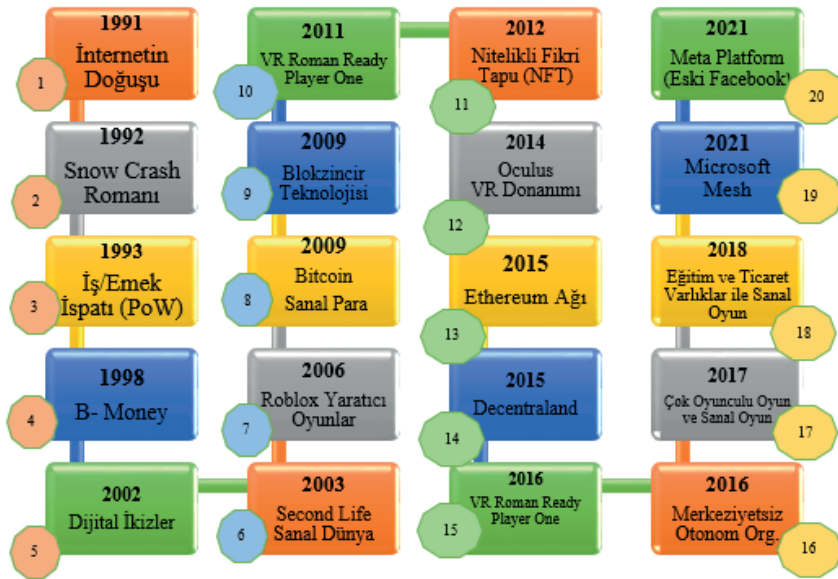
Aslında Yeni keşfedilmiş bir gezegen adını çağrıştıran "metaverse" meta(ötesinde) ve universe (evren) kelimelerinin birleşiminden oluşmakta-

dır (Çelik,2022). Bilim kurgu türünde yazılmış olan *Snow Crash* (Parazit) adlı romanda metaverse kelimesi ilk kez 1992 yılında kullanılmıştır (Stephenson, 1992). *Ready Player One* (Başlat) adlı kitabının film dünyasına uyarlanmasıyla da görsel anlamda hem dikkat çekmiş hem de kavram daha belirgin hale gelmiştir.

Metaverse, kişinin gerçek dışı bir evrende dijital ikizler (avatarlar) aracılığıyla diğer kişilerle iletişim kurabileceği bir dijital ortamı ifade eder (Suh ve Ahn, 2022). Aynı zamanda Metaverse, gerçek dünyadaki sosyoekonomik faaliyetlerin sürdürülebileceği sanal bir evrendir (Lee vd., 2022). Metaverse birçok uzmanın görüşüne göre internet çağını kapanmasına sebep olacaktır. Facebook'un Meta şeklinde isim değiştirmesi böyle bir değişimin kanıtı olarak düşünülebilir (Doko, 2021).

Metaverse evreninin kendini gösterdiği ilk başarılı örneklerden biri de Linden Labs tarafından oluşturulan Second Life isimli sanal platformdur (Suh ve Ahn, 2022). İnsanlar, Second Life platformunda avatarları kullanarak sosyalleşmekte ve günlük hayatlarında yaptıkları aktiviteleri bu platforma taşımaktadırlar. Microsoft Mesh uygulamaları ise bu platformu geliştirerek kişilerin mekân ve zaman sınırlaması olmadan sosyalleşmeyi, iş ve eğitim uygulamalarını gerçekleştire-

Şekil 1. Metaverse tarihi

Kaynak: Göçen, 2022, s.102

bilecekleri karma gerçeklikle ve yapay zekâ ile kurgulanmış bir ortama hazırlamaktadır (Upadhyay ve Khandelwal, 2022). 4. Sanayi devriminin bir çıktısı olarak görülen Metaverse, Toplum 6.0'ın da temel taşı olacaktır. Toplum 6.0, tamamen internet üzerinden, yazılım ve robotlar aracılığıyla hiçbir şekilde insan müdahalesinin yer almadığı bir toplum olarak ifade edilmektedir. Bu toplumdaki projelerin üretilmesi, denenmesi ve kullanıma geçirilmesinde metaverse bir uygulama aracı olarak düşünülmektedir. Diğer bir bakış açısıyla, metaverse evreni Toplum 6.0'ın üretim ve uygulama merkezi olacaktır.

2. METAVERSE TARİHİ VE BOYUTLARI

Bilgisayarların yaşamımızın bir parçası olmaya başladığı 1980'li yıllardan toplu iletişime geçildiği 1990 ile 2000'li yıllara kadar insanoğlu teknolojiyi en basit haliyle kullanmıştır (Sarı,2022). Bilgisayarı kullanmaya başlamamızdan günümüze kadar olan süreçteki önemli gelişmeler şekil-1'de özet halinde verilmiştir:

Son yıllarda metaverse ile bağlantılı araçlar giderek hayatımızda daha fazla belirginleşmeye başlamış, donanımı yüksek bilgisayarlar, fiber internet, Covid 19 salgını hem metaverse kullanımını yaygınlaştırmış hem de bu teknolojiye olan ilgiyi giderek arttırmıştır (Lee vd. , 2022).

Smart ve arkadaşları (2007) Acceleration Studies Foundation (ASF) öncülüğündeki Metaverse Yol Haritası adlı raporunda Metaverse evrenini şekil 2'deki biçimiyle dört boyutta ele almaktadır:

Kaynak: Göçen, 2022, s.102

Sanal Dünyalar: Eğitim araçlarından biri olan üç boyutlu sanal dünyalar, çalışanın yaparak öğrenme fırsatı yakalamasına olanak sağlayan etkili bir araçtır (Demirbağ, 2020). Böylesine etkin bir araç olan sanal dünyalar, gerçeği ve hayali bir araya getiren bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu modelde ekonomik ve sosyal yaşam kopyalanmaktadır. Sanal dünyada kimlik, güven ve itibar, roller ve kurallar giderek önem kazanacaktır (Smart vd., 2011).

Ayna Dünyalar: Sanal dünyaya benzeyen bilgi açısından zengin bir modeldir. Sanal haritalama, yaşam günlüğü kaydı, sensör uygulamaları gibi teknolojileri içerir. Google Earth, ayna dünyalar modelinin en bilinen araçlarından bir tanesidir (Smart vd., 2007).

Artırılmış Gerçeklik: Artırılmış gerçeklikte, Metaverse teknolojileri, gerçek dünyaya benzer bir dünyadan bahsetmektedir (Smart vd., 2007). Bu teknolojilerde sanal bilgi ve tasarımlarla öğrenme etkinliği gerçekleştirilmektedir.

Yaşam Günlüğü: Kişilerin geçmiş kayıtlarını veya mevcut durum bilgilerini, anlarını kayıt altına almaya yardımcı olur. Sanal dünyalardan farklı olarak yaşam günlüğü, kişilerin yer değişimine izin vermez ancak o kişinin gözünden bakmasına izin verir (Smart vd., 2007). Facebook, Instagram, Apple Watch, Samsung Health vb. uygulamalar, yaşam günlüğüne örnek olarak verilebilir (Kye vd., 2021).

3. EĞİTİM YÖNTEMLERİ

İşletmelerin İKY'de uygulanan eğitim yöntemleri incelendiğinde, çalışanların eğitimlerinin işbaşı ve iş dışı olmak üzere iki farklı şekilde verildiği görülmektedir. Bunlardan biri olan işbaşı eğitiminde, çalışanlar iş yaptıkları ortamdan uzaklaşmadan, görevi esnasında eğitim almaktadırlar. İş dışı eğitim ise çalışanları işinden uzaklaştırarak işletme içi veya dışında aldığı eğitimi ifade etmektedir (Özçelik, 2018, s:196). Günümüzde bu eğitim yöntemlerinin yanı sıra yeni eğitim teknolojileri de önem kazanmaktadır. Modern eğitim yöntem ve teknolojiler diğer iki yöntemden farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modern eğitim ve teknolojiler, çağın ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde ve o çağa paralel nitelikte olup, e-öğrenme, uzaktan eğitim, akıllı

uygulamalar gibi eğitim teknolojilerini içermektedir (Elmas, 2020). Modern Eğitim yöntemlerinden oyunlaştırma, sanal gerçeklik (virtual reality-VR) ve artırılmış gerçeklik (augmented reality-AR) şeklinde ele alınabilir. Bahsi geçen tüm bu eğitim yöntemleri iki farklı başlık altında aşağıda kısaca açıklanmıştır:

2.1. Klasik Eğitim Yöntemleri

“İş başı eğitim yöntemleri” maliyetinin hem az hem de basit olması nedeniyle uzun yıllardan beri tercih edilmektedir. Geleneksel olan eğitim yöntem ve içerikleri aşağıda şu şekilde sıralanabilir (Yeşil, 2014; Özçelik, 2018; Özkan,2015; Özer vd., 2017):

Yönetici gözetiminde eğitim: En eski yöntemlerden biri olup, maliyeti düşüktür. Bu eğitimin temel amacı, bilgi, beceri ve deneyim bakımından daha iyi düzeyde olan çalışan veya yönetici tarafından işe yeni başlanana verilen eğitimidir.

Staj yoluyla eğitim: İleride yapacakları iş hakkında bilgisi olan ama çalışma koşullarını tanıma, sorumluluk alma, yetkinliklerini geliştirme konularında alınan eğitim türüdür.

İşe alıştırmaya ve iş değiştirme eğitimleri (rotasyon ve *oryantasyon* eğitimleri): Oryantasyon eğitiminin amacı işe yeni başlayan çalışanların işletmeyi ve işi tanımasıdır. İşletme içerisinde önceden planlanan ve çalışanların farklı departmanlardaki işlerde görev alarak deneyim kazandığı eğitim yöntemi de rotasyondur. Rotasyon, iş tatminsizliğinin ortadan kalkmasında ve ileride yönetici olabilecek çalışanların yetiştirilmesinde etkin bir rol oynar.

“İş dışı eğitim yöntemleri”, alanında uzman bir eğitici tarafından düzenlenen bir eğitim şeklidir. Bu kapsamda “iş dışı eğitim yöntemlerine” aşağıda değinilmiştir (Yeşil, 2014; Özçelik, 2018; Özkan,2015; Özer vd., 2017):

Açık hava (Outdoor) eğitimi: Zihinsel ve fiziksel mücadeleye dayalı, çalışanların zorlu doğa koşulları karşısında yaşadıklarının üzerinden gelebilmeyi, takım çalışması ve stratejik düşünmeyi öğreten bir eğitim yöntemidir.

Rol oynama: Eğitime katılanlar kendisine verilen bir durum veya olayı oynayarak bir karakteri canlandırdıkları eğitim türüdür. Bu eğitimin

temel amacında, iş yaşamında karşılaşılabilecek sorunların bir senaryo üzerinden hareket edilerek çözüme ilişkin önerilerin değerlendirilmesi vardır.

Beklenen sorunlar(in basket): İşletmenin yaşadığı veya yaşayabileceği problemler listelenerek çalışanlara verilir. Bu eğitimin en önemli yanı, çalışanın bu problemleri bir yönetici edasında hareket ederek çözmeye çalışmasıdır.

Vaka yönetimi: Eğitim alan çalışanlar, gerçek bir durum ya da sorundan yola çıkarak olaya yönelik çözüm önerileri geliştirirler.

İşletme Oyunları: Gerçek yaşama bağlı kalarak küçük grupların oluşturduğu örgütler, işletmenin farklı departmanlarındaki sorunları ele alarak işletmenin nasıl yönetileceğini öğrenir.

Duyarlılık eğitimi: Çalışanların kendi duygu ve davranışlarını fark ederek bu duygu ve davranışların çevresindeki kişileri nasıl etkilediğini öğrendikleri eğitim yöntemidir.

2.2. Modern Eğitim Yöntemleri

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeni eğitim yöntemleri de ortaya çıkabilir. 1990'lı yıllardan itibaren eğitim yöntemi olarak etkisini göstermeye başlayan sanal öğrenme, zaman ve yer kısıtlaması olmadan, multimedya aracılığıyla kişinin ihtiyacına yönelik eğitimler sağlayabilmektedir (Gorecky vd., 2017). Modern olarak kabul edilen eğitim yöntemleri şu şekildedir:

Oyunlaştırma (Gamification): Eğitim açısından çalışanın kendisinden beklenen davranışa yönlendirilmesi, motivasyonunun ve işletmeye olan bağlılığının artırılması amacıyla verilen eğitim yöntemidir (Çağlar & Kocadere, 2015). Aynı zamanda oyun teknikleri ve oyun yapıları bu tarzdaki eğitim ortamlarında kullanılır.

Sanal Gerçeklik (virtual reality-VR): İnsan-makine iletişimine dayalı, dokunma, görsel ve işitsel gibi birden fazla duyguya hitap eden ve uygulamalar sonucu davranış değişikliği ile birlikte öğrenmeyi sağlayan bir eğitim yöntemidir (Kayabaşı, 2005).

Metaverse'nin bir boyutu olarak (Smart vd., 2007) eğitimde en çok ve etkin olarak kullanılan araçta sanal gerçekliktir (Kye vd., 2021). Lave ve Wenger (1991), sanal gerçekliğin öğrenmeye

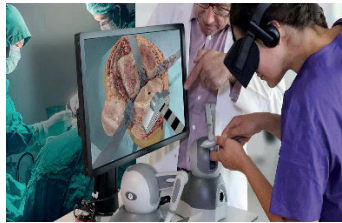
olan etkisinde farklı bir bakış açısı geliştirerek bilgi düzeyinin ve pratik uygulamanın birbirleriyle olan etkileşimini ilişkilendirmeye çalışır. Bu açıdan bakıldığında bir eğitim aracı olarak sanal gerçeklik, eğitim alan kişinin simüle edilmiş bir evren içinde deneyim kazanmasını ve eğitim aldığı konu ile ilgili gerçeğe yakın bir ortam sağlamaktadır (McGonigle ve Eggers, 1998). Gerçeğe yakın bir uygulama oluşturup, eğitimde bu simülasyonları kullanan farklı çalışmalar vardır. Örneğin sanal gerçeklik uygulamalarını 1980'li yıllarda NASA kullanmıştır. Bu eğitim programında insan yeteneğine ihtiyaç duyulan ve resim 1'deki gibi çeşitli araç ve robotlarla birlikte hareket edilmesi gereken bir program tasarlanmıştır. Diğer benzer bir eğitim de resim 2'de görüldüğü gibi ABD'de Hava Kuvvetleri Üssü'nde pilotların süper kabin adı verilen alanda uçuş eğitimi almaları sırasında kullanılmıştır (Kurbanoglu, 1996).

Resim 1. NASA Eğitimi

Resim 2. ABD Hava Kuvvetleri Eğitimi

Resim 3. Tıp Eğitimi

Tıp ve veteriner hekimliği gibi sağlık eğitimi veren üniversitelerde cerrahi operasyonların simülasyonları resim 3'teki gibi kullanılarak ya da kadavra üzerinde uygulamalı ve deneyim kazandıran eğitimler şeklinde gerçekleştirilmektedir

(Aslan ve Erdoğan, 2017). Tarih odası adı verilen sanal gerçeklik ortamında ise okullarda tarihi kişilerin kopyaları oluşturularak önemli olaylar bu kişilerin ağızından dinlenebilmektedir (Çavas vd., 2004). Sanal gerçekliğin eğitimdeki avantajları şu şekilde özetlenebilir:

- Gerçek yaşamda karşılaşılabilecek, risk oluşturacak faktörlerin önüne geçilebilir.
- Ortak eğitime ihtiyaç duyan çalışanlar ortak projeler için bir araya gelerek farklı deneyimler kazanabilir.
- Eğitim esnasında çalışanlar yaratıcılık ve özgüven becerilerini geliştirebilir.
- Gerçek yaşamda deneyimleme imkânı bulunmayan olaylar senaryo eğitimi ile birlikte deneyimlenebilir.
- Çalışanlar kendi öğrenme hız ve sürelerine bağlı olarak eğitimlerini tekrarlayabilir ya da farklı senaryolarla birlikte eğitimini pekiştirebilir (Tepe, 2016).

Sanal Gerçekliğin işletmelerin eğitim ve gelişim süreçlerinde kullanılmasına dair örnekler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere birçok farklı işletme sanal gerçekliğin birkaç teknik özelliğine bağlı olarak çeşitli eğitim uygulamaları gerçekleştirmektedir. Yine aynı tabloda hangi sektörlerin bu uygulamaları kullanabileceğinden bahsedilmiştir.

Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality-AR):

Sanal gerçekliğin farklı ve benzersiz bir simülasyon biçimi de artırılmış gerçeklik teknolojisi (Tiffany & Forneris, 2018). Artırılmış gerçeklik tıp, mühendislik tasarımı gibi farklı alanlar için genişleyerek büyüyen bir alana sahiptir (Schwald & Laval, 2003).

Artırılmış gerçeklik 1968 yılında basit bir ekranın kafaya takılmasıyla hayatımıza girse bile gerçek anlamda ilk kez Boeing araştırmacısı Tom Caudell tarafından kullanılmıştır (Elmas, 2020). İlerleyen yıllarda otomobil üreticileri teknik yönden artırılmış gerçekliğe ihtiyaç duyarak bu teknolojiyi kullanmıştır. 2014 yılında Google'ın kullanıma sunduğu Google Glass, artırılmış gerçekliğin önemli bir parçası olmuştur (Aggarwal ve Singhal, 2019).

Artırılmış gerçeklikle çalışanlar, sanal nesnelere dokunabilme olanağı bulabilmekte ve bu sayede bu teknolojinin ilgi çekiciliği artmaktadır. Özgün öğrenme deneyimi yaşayan çalışanlar üç boyutlu nesnelere birlikte soyut kavramları somutlaştırarak öğrenmelerine katkı sağlayabilmektedirler (Özdemir, 2017).

Artırılmış gerçeklik üzerine yapılan araştırmalar neticesinde bu teknolojinin avantajları şu şekilde özetlenmiştir:

- Mekân sınırı olmaksızın senkronize öğrenmeyi sağlar.
- Bireysel, işbirlikçi ve interaktif öğrenmeyi destekler
- Öğrenme sürecinde çalışanın eğitimden keyif almasını sağlar (Özdemir, 2017).

Artırılmış gerçekliğin işletmelerin eğitim ve gelişim süreçlerinde kullanılmasına dair örnekler tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Sanal Dünyaların Metaverse Üzerinden Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri

Metaverse Dünyası ve Sanal Dünyalar	
Sanal Dünyaların Teknik Özellikleri	Sanal Dünyaların Metaverse Dünyasındaki Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri
3D teknolojinin kullanıldığı sanal bir ortamda, gelişmiş bilgisayar grafikleri sayesinde, kullanıcılar sorunsuz bir şekilde bir ara yüz aracılığıyla çeşitli eğitsel oyun ve aktivitelere katılabilir.	Üretimi yüksek maliyet gerektiren ya da yüksek risk nedeniyle uygulanması zor olan durumlarda kullanılabilir. Örneğin yangın sahnelerinde, uçuş kontrolünde, tehlikeli ameliyatlarda sanal simülasyon yoluyla uygulama yapılabilir.
Gerçeklikten farklı tasarlanmış bir mekânda, çağda, kültürde ve karakterlerde, orijinal kimliklerin yerine avatarın karakterine bürünerek avatar gibi davranırlar ve birden fazla kişiliğe sahip olabilirler.	Kullanıcılar, geçmiş veya gelecek yıllardaki gibi gerçekte deneyimlenemeyen zaman ve mekânların sürükleyici deneyimlerini yaşayabilir. Örneğin eğitim, savunma gibi sektörlerde kullanılabilir.
Sanal gerçekliğe sohbet ve iletişim araçları dâhil edilmiştir. Yapay zekânın oluşturduğu karakter(ler)le ve çok oyunculu çevrimiçi oyunlardaki diğer kişilerle iletişim kurulabilir ve işbirliği yapılabilir.	Tasarlanan eğitimin özelliklerine ve türlerine göre, üç boyutlu ve sanal dünya tabanlı oyunlar aracılığıyla kullanıcılar stratejik ve kapsamlı düşünmeyi öğrenebilir ve problem çözme becerilerini geliştirebilir, gerçek dünya için gerekli becerilerin kazanılmasına yardımcı olabilir. Özellikle halkla ilişkiler, satış ve pazarlama gibi çeşitli sektörlerde kullanılabilir.

Kaynak: Brown, 2022

Tablo 2. Artırılmış Gerçekliğin Metaverse Üzerinden Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri

Metaverse Dünyası ve Artırılmış Gerçeklik	
Artırılmış Gerçekliğin Teknik Özellikleri	Artırılmış Gerçekliğin Metaverse Dünyasındaki Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri
Nesneyi üç boyutlu ve gerçekçi yapmak için gerçek dünyadaki nesnelerin görüntüleriyle eğitim alanı düzenlenebilir.	Görünmesi zor parçaları sanal ortamda dijital bilgilerle görünebilir hale getirilebilir ve üç boyutlu görünüm ile öğrenerek ve sorunlar etkin bir şekilde çözülebilir. Örneğin inşaat, mühendislik, bilgisayar alanlarındaki eğitimlerde etkin kullanılabilir.
Bilgileri etkili bir şekilde vurgulanabilir. Senaryoya dönüştürülebilir.	Metinde gözlemlenmesi veya açıklanması zor olan içeriğin derinlemesine anlaşılmasında ve bilgiyi deneyimlemesinde kullanılabilir. Örneğin finans, muhasebe eğitimlerde tercih edilebilir. Okuma, yazma ve konuşma gibi etkileşimli deneyimler, öğrenme sürecinde mümkündür.

Kaynak: Brown, 2022

Tablo 2’de görüldüğü üzere birçok farklı işletme de artırılmış gerçekliğin birkaç teknik özelliğine bağlı olarak çeşitli eğitim uygulamalarında kullanılmaktadır. Yine aynı tabloda hangi sektörlerin bu uygulamaları nasıl kullandığından bahsedilmiştir.

Metaverse evreninin diğer boyutları olan yaşam günlüğünün eğitim ve gelişim süreçlerinde kullanılmasına dair örnekler tablo 3’te görülebilir.

Tablo 3’te görüldüğü üzere birçok farklı işletme

de yaşam günlüğü diğer iki boyuta göre biraz daha farklı bir şekilde kullanılmaktadır.

Metaverse evreninin son boyutu olan ayna dünyaların işletmelerin eğitim ve gelişim süreçlerinde kullanılmasına dair örnekler tablo 4’te bulunmaktadır.

Genel anlamda tüm eğitim yöntemleri kıyaslandığında benzerlikler ve farklılıkların olduğu söylenebilir. Bu benzer ve farklılıklar Tablo 5’te gösterilmiştir:

Tablo 3. Yaşam Günlüğünün Metaverse Üzerinden Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri

Metaverse Dünyası ve Yaşam Günlüğü	
Yaşam Günlüğünün Teknik Özellikleri	Yaşam Günlüğünün Metaverse Dünyasındaki Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri
Kişinin günlük hayatı ve düşünceleri verimli bir şekilde aktarılır ve sosyal medya veya bloglar, YouTube aracılığıyla paylaşılır.	Kişinin günlük hayatını gözden geçirip üzerinde düşünmeye, öğrendiği bilgileri uygun şekilde deneyimlemeye, uygulama becerisini geliştirmeye ve sosyal ağlarda başkalarından gelen geri bildirimleri pekiştirmeye yardımcı olur. Özellikle okullarda eğitim gören öğrenciler için faydalı olabilir.
Ağ teknolojisi kullanarak başkalarıyla çevrimiçi ilişkilerin hızlıca kurulmasına ve kaydedilmesine olanak sağlar.	Yaşam günlüğü platformundaki çeşitli bilgiler keşfedilebilir ve kolektif zekâ yoluyla bilgiler yaratıcı bir şekilde yeniden oluşturulabilir.
Kişiyi ait aktivite bilgileri toplanır ve analiz edilir.	Öğrenme üzerine düşünmeye ve öğrenmeyle ilgili analitik veriler geliştirilebilir.
	Eğitmenler, eğitim alanların öğrenme günlüğü verilerine dayalı olarak kişiye özel bir eğitim planı hazırlayabilir.

Kaynak: Brown, 2022

Tablo 4. Ayna Dünyaların Metaverse Üzerinden Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri

Metaverse Dünyası ve Ayna Dünyalar	
Ayna Dünyaların Teknik Özellikleri	Ayna Dünyaların Metaverse Dünyasındaki Eğitim Uygulamaları ve Örnekleri
GPS ve ağ teknolojisini (ör. Google Earth, çeşitli harita uygulamaları vb.) birleştirerek gerçek dünyaya benzer uygulamalar oluşturulabilir.	Mekânsal ve fiziksel sınırlamalardan üstesinden gelen eğitimlerde, ayna dünyasından faydalanılabilir. Örneğin haritaya dayalı işler, gemicilikte yön bulma gibi çeşitli eğitimler verilebilir.
Belirli bir amaç için gerçek dünyanın aynaya yansıyan haliyle eğitim uygulaması yapılabilir.	Airbnb, Minerva Okulu, yemek siparişi uygulaması, taksi çağırma, otobüs güzergâh yönlendirme, otopark bulucu gibi uygulamaların eğitimde ayna dünyalardan faydalanılabilir.
Eğlence ve oyunda, yönetim ve operasyonda esnekliği ve Minecraft, Upland, Digital Lab. gibi uygulamalarda kolektif zekâ artırılabilir.	Video konferans, işbirliği araçları Zoom, Google Meet, Teams aracılığıyla çevrimiçi gerçek zamanlı eğitimler düzenlenebilir.
	Ayna dünya aracılığıyla eğitim görenler "yaparak öğrenmeyi" gerçekleştirebilirler (örneğin, Minecraft'ta öğrenciler Taç Mahal, Eyfel Kulesi gibi tarihi yapıları inşa eder ve onarabilir. Kullanıcılar dijital miraslarını görebilir tarihi ve kültürler değerlerini de öğrenebilir.

Kaynak: Brown, 2022

4. İKY'DE METAVERSE DESTEKLİ EĞİTİM

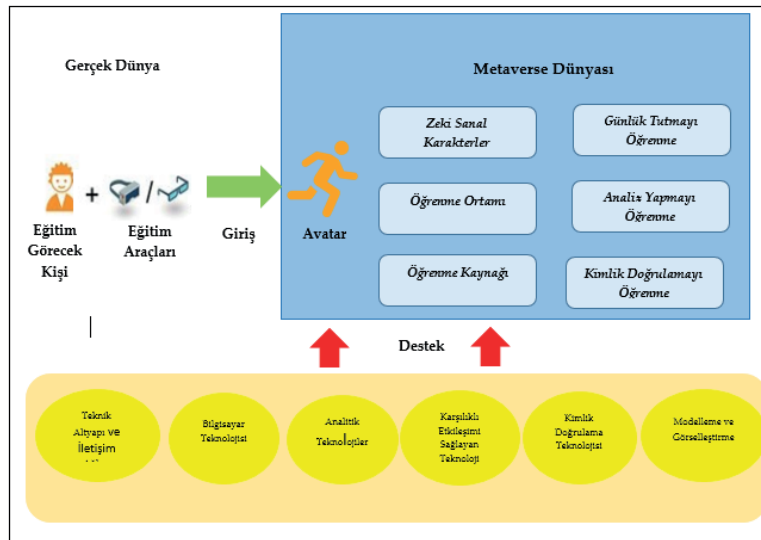
Her eğitimin belirlenmiş bir çerçevesi, sınırı, eğitim gerekleri ve araçları vardır. Bu çerçeve ve gerekler olmadan eğitimin amacı, içeriği ve hedefini belirlemek mümkün olmaz. Tüm eğitim yöntemlerinde olduğu gibi Metaverse'nin de bir eğitim çerçevesi bulunmaktadır. Bu çerçeve Şekil 3'teki gibi düşünülebilir:

Bu çerçeve de eğitim alacak kişi çeşitli eğitim araçları yardımıyla metaverse evrenine girmektedir. Eğitim boyunca hem destekleyici teknolojiler (bilgisayar, analitik ve kimlik doğrulama teknolojileri vb.) hem de eğitim gerekleri (zeki sanal karakterler, öğrenme ortamı ve kaynağı vb.) ile eğitim alır ve deneyim kazanır. Eğitimcilerin ve öğrencilerinin aynı alanda güvenli bir şekilde eğitim yapabilecekleri, bu eğitim çerçevesinde kişiye özgü eğitimler giderek benimsen-

Tablo 5. Eğitim Yöntemlerinin Benzer ve farklılıkları

	Klasik Eğitim Yöntemleri	Modern Eğitim Yöntemleri	
		Online Eğitim	Metaverse Eğitim
Eğitimin Yeri	İş yeri	İş yeri, ev	İş yeri, ev
Eğitim Araçları	Kitap, kalem, tahta	Bilgisayar, cep telefonu, tablet	Beyin-bilgisayar ara yüzü, giyilebilir cihazlar
Öğretim Biçimi	Tek öğretici çok öğrenci	Tek öğretici tek öğrenci Tek öğretici çok öğrenci	Tek öğretici tek öğrenci Tek öğretici çok öğrenci
Eğitimcinin Rolü	Öğretmen	Bilgi paylaşıcı	Bilgi paylaşıcı
Eğitimin Amacı	Başarıya dayalı eğitim	Öğrenmeye dayalı eğitim	Öğrenmeye dayalı eğitim
Öğretim içeriği	Toplum ve doğa bilimleri	İlgi duyduğu konu, toplum ve doğa bilimleri	Özelleştirilmiş konular
Öğretim Türü	Teorik Eğitim	Teorik ve Uygulamalı eğitim	Uygulamalı
Teknoloji Desteği	Yok	Web 2.0	Web 3.0

Şekil 3. Metaverse evreninin eğitim çerçevesi

Kaynak: Brown, 2022

mekte ve kullanılmaya başlanmaktadır. Eğitimde Metaverse'nin bu kadar benimsenmesinin ve yaygınlaşmasının temel nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

-Sürükleyici bir öğrenme deneyimi sağlar. Çalışanlar eğitim süresince sıkılmazlar.

-Yetenek ve yetkinliği geliştirmeye yönelik eğitimlerle çalışanlar kendini geliştirebilir.

-Metaverse kapsayıcı eğitime yardımcı olur. Tek bir konu ya da eğitimden ziyade birden fazla alanda çalışanlar istedikleri eğitimi alabilir.

-Metaverse, öğrenilen konuyla ilgili çalışanın sanal uygulamalar yapmasına olanak tanır.

-Metaverse, harmanlanmış öğrenmeye yardımcı olur. Böylelikle çalışan hem önceden öğrendiği bilgilerle yeni bilgileri bir arada kullanma fırsatı bulur (Brown, 2022).

5. METAVERSE DESTEKLİ EĞİTİMDE ÖRNEK UYGULAMALAR

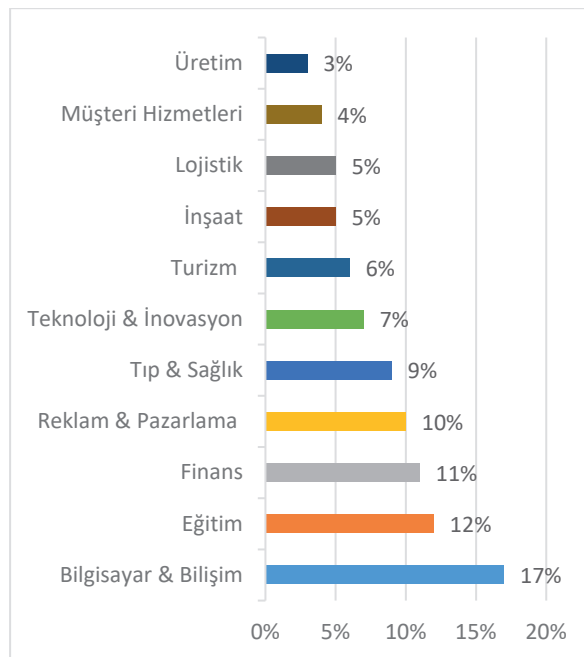
Metaverse emlak, video oyunları, moda, finans gibi birçok sektörde kullanımı artmaya başlamıştır (<https://metav.rs>). Şekil 4'te Mart 2022 itibariyle Metaverse'ye yatırım yapıp bu teknolojiyi kullanan sektörler görülmektedir. Bu sektörlerin

başında Bilgisayar ve Bilişim yer alırken, ikinci sırada eğitim sektörü yer almaktadır. Bu anlamda Metaverse'nin diğer sektörlerle oranla eğitim sektöründe hızla giderek önem kazandığı söylenebilir (www.statista.com).

Eğitim ve gelişime önem veren birçok şirket Metaverse üzerinden çalışanlarına eğitim vermektedir. Örneğin, Roblox şirketi Metaverse üzerinden eğitim veren işletmelerin başında gelmektedir. Bir yandan çok katılımlı oyun ve eğitim sistemi, eğitim alanlara sosyal etkileşim deneyimleri sağlarken öte yandan eğitim senaryolarının içeriğini büyük ölçüde zenginleştirerek, kullanıcıların özgürce hareket etmesine de olanak tanımaktadır. Kasım 2021'de Roblox, ticari olmayan kuruluşlara 10 milyon dolardan fazla yatırım yapacağını ve üç eğitici oyun geliştirmeyi planladığını duyurmuştur (Lin vd., 2022). Bu anlamda Roblox'un Metaverse'yi zaman, maliyet ve verimlilik açısından etkin bir şekilde kullandığını söyleyebiliriz.

Diğer bir örnek ise VR ile eğitim yapan Strivr şirkettir. Çalışanlarını uygulamalı öğrenme fırsatlarına dâhil etmektedir. Bu türlü işletmelerde yapılan araştırmalarda, eski öğretim araçlarına göre çalışanların öğrendiklerini akılda tutma oranlarının arttığı gözlenmiştir (Lin, 2022). Daha da

Şekil 4. Mart 2022 İtibariyle Metaverse'nin İş Sektörlerine Göre Dağılımı

Kaynak: www.statista.com, 2023

önemlisi, Strivr’de çalışan yöneticiler, metaverse üzerinden verilen eğitimlerin etkinliğini ölçmek ve çalışanların yetkinliklerini değerlendirmede çeşitli verileri yine metaverse üzerinden toplayabilmektedir. Türkiye’deki işletmelere bakıldığında metaverse dünyasına giriş yapan şirketler arasında Turkcell, Doğtaş, Vestel, İş Bankası, Havaş Group, Sagra, Bites Savunma bulunmaktadır. Bu işletmelerden Vestel’in çalışanlarına yönelik eğitimlerinde metaverse teknolojisinden yararlanmaktadır (www.marketingturkiye.com.tr). Tablo 1’de çeşitli işletmelerin eğitim ve geliştirme sürecinde Metaverse teknolojisindeki uygulamalarından örnekler verilmiştir.

6. METAVERSE EVRENİNDE AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARIYLA EĞİTİM

Salgın döneminde (Covid-19) uzaktan eğitim ile birlikte sanal dünyaya bağlı eğitimlerin önemi derinden hissedilmiştir. Süleymanoğulları ve arkadaşlarına (2022) göre bu süreçte yaşanan uygulamadaki eksiklik için en önemli çözüm sanal ve artırılmış gerçeklik araçlarının eğitsel bir araç olarak kullanılmasıdır. Metaverse evreninin gelişmiş teknolojisiyle tüm çalışanlar eğitimini kesintisiz hem de uygulamalı olarak alabilirler.

2021 yılı, sanal gerçekliğin tam anlamıyla doğuşu kabul edilip Metaverse evreni için bir dönüm noktası da olabilir (Rospigliosi, 2022).

Uzun Hazneci’ye (2019) Metaverse evreninin eğitim ve gelişim alanına olan katkısına bakıldığında sunduğu avantajlar arasında zaman ve yer sınırının ortadan kaldırılması, tüm duyuların aynı anda kullanılması, olanak, çalışanın hayal etmesinden çok kurgulanan bir ortamın içinde olabilmesi, çalışana özgü eğitim seçeneğinin sağlanması, sınırsız ve benzersiz çalışma deneyimi sunması vardır. Öğrencinin anlama ve gelişim düzeyine bağlı ilerleme kaydedildiğinden eğitim alan kişinin eğitime katılım düzeyinin artması, kendine güven duyması sonucu motivasyon düzeyinin artması şeklinde özetlenebilir (Akpınar ve Akyıldız, 2022a, s.76).

Metaverse evrenini bir dönüm noktası olarak ele aldığımızda, sağladığı avantajları ve dezavantajları ayrı ayrı ele alabiliriz.

6.1. Metaverse Destekli Eğitimin Avantajları

Metaverse, geleceğin birçok dijital özelliğini içinde barındıran bir eğitim aracıdır. Metaverse dünyası sınırsız bir etkileşim, orijinallik ve taşınabilirlik gibi birçok özelliği de içinde barın-

Tablo 6. İşletmelerin Metaverse Destekli Eğitim Uygulamaları

İşletmenin		
Adı	Özelliği	Eğitim uygulaması
	• Oyun oluşturarak öğretme	• Oyun oynayarak öğretim ve deneyim kazandırır.
	• 360° VR perspektif sağlama • Etkileşimli VR	• Kuruma özel VR ile eğitim yapılabilir.
	• Evrensel AR • 3D sunum imkânı • Mobil uygulama	• Etkileşimli 3D modeller ile öğretim yapılabilir.
	• Görüntülü konuşma • Ortaklaşa çalışma yapabilme	• Sanal okul ortamında eğitim verilebilir.
	• Sürekli Veri Kaydı yapabilme	• Anasınıfından üniversiteye de kadar okul ortamında eğitim verilebilir. • Sanal üniversite laboratuvarında deney gerçekleştirilebilir.
	• Kodsuz programlama	• Simülasyonlar aracılığı ile gerçek yaşamın benzerini sağlanabilir.

Kaynak: Lin vd., 2022

dırmaktadır. Bu yüzden metaverse, yeni eğitim sistemlerinin erişilebilirliğinde ve güncelliğinin korunmasında bir araç olarak düşünülebilir (Lin vd., 2022). Metaverse gibi yeni bir eğitim aracı, hem işletme hem de çalışanlara eğitim ve geliştirme yönünden Şekil 5' te gösterildiği gibi altı farklı avantaj sağlayabilir. Bu avantajlar kısaca şu şekilde açıklanabilir:

Şekil 5. Metaverse Destekli Eğitimin Avantajları

- **Etkileşime dayalı sürükleyici bir eğitim sağlar:** Metaverse eğitimi, web tabanlı öğretimin sınırlamalarını ortadan kaldırmaktadır. Yapılan çalışmalarda, eğitim alanların belirli bir ortama bağlı kalmadan yapılan eğitimlerin daha eğlenceli olacaklarını ve böylece gözlem ve uygulamada gerçekçi bir deneyim ortamında daha etkili bir şekilde öğreneceklerini göstermektedir (Lehikko, 2021).

- **Görselleştirmeye yardımcı olur:** Dijital teknolojilere göre Metaverse, eğitim sırasında eğitim görenlerin daha önce gerçek dünyada görmelerini zorlaştıran küçük parçaları daha kolay bir şekilde görmelerine yardımcı olabilir (Thompson vd.,2021). Ayrıca ideal koşulları simüle edebilir, örneğin Einstein'ın görelilik teorisinden bahsedilen bir eğitimde teorisinin anlaşılması için soyut haldeki teori somut halde anlatılabilir (Georgiou vd., 2021).

- **Maliyeti ve riski düşüktür:** Genel olarak, tehlikeli işlerin işbaşı eğitiminde anlatılması ya da maliyeti yüksek olan ürünlerin eğitimde kullanılması pek tercih edilmez. Ancak tüm bu tehlikeli ve maliyetli eğitimler, Metaverse ile yapılan eğitiminde çalışan maliyetli tüm parçaları iste-

diği gibi dokunabilir, kazara yere düşürse bile veya tehlikeli makinelerde simülasyon yoluyla işi deneyimleyerek öğrenebilir. Böylelikle, eğitimde kaynak tüketiminden tasarruf sağlanabilir. Benzer şekilde, yanıcı ve patlayıcı kimyasal maddelerle yüksek riskli işler yaparken kaza olsa bile eğitimin gerçek dışı olması nedeniyle çalışanın operasyonel riski düşük olacaktır.

- **Zaman ve mekânda sınır yoktur:** Metaverse üzerinden verilen ya da alınan eğitimlerde zaman sınırlaması yoktur. Örneğin, işletme açısından önemli olaylar, durumlar veya vakalar yeniden oluşturulabilir ve eğitim görenler bu vakaları anlık yaşayabilir. Buda eğitim esnasında hayal kurma, notlardan bakma, resimler veya videolardan izleme ihtiyacını ortadan kaldırabilir. Diğer bir yandan da coğrafi kısıtlamaları ortadan kaldırır. Örneğin, metaverse aracılığıyla daha önce hiç gitmediği bir şehir, ülke veya kıtaya gitmeyi deneyimleyebilir. Böylelikle yurtdışında çalışacak kişilerde o yerin kültürel yapısını, iklimini, yaşam tarzını önceden öğrenme olanağı bulabilecektir.

- **Kişisel bir eğitim oluşturabilir:** Eğitim alanlar kendi tercihlerine göre kişisel avatarlarını tasarlayabilirler. Bu avatarlar aracılığıyla eğitim alanlar kendi görünüşlerini değiştirebilirler. Bu değişikliklerle birlikte kişiler daha güçlü, hızlı olabilirler. Diğer bir deyişle örnek aldığı, beğendiği kişiye dönüştürebilir. Bu dönüşüm kişinin kendini daha iyi hissetmesine, daha fazla motive olmasına, öğrenme sürecini etkin kullanmasına yardımcı olabilir.

- **İletişimi artırabilir:** Dikkat dağınıklığı bir eğitim sürecinin önemli problemlerinden bir tanesidir. Eğitimciler, eğitime gelenlerin verdikleri çeşitli tepkilere göre (örneğin, yüz ifadeleri ve vücut hareketleri) eğitimi şekillendirmek zorunda kalabilirler. Eğitimciler, metaverse aracılığıyla bireysel eğitim alanları oluşturabilir. Toplu eğitimlerde avatarlar aracılığıyla herkes birbirini görebilir, kolayca dosya paylaşabilir veya oyun oynayabilir. Bu özellikler eğitmen ve eğitim alan kişiler arasındaki ilişkileri geliştirir (Lehikko, 2021).

6.2. Metaverse Destekli Eğitimin Dezavantajları

Metaverse eğitim ve geliştirme yönünden avantajlarının yanı sıra bazı dezavantajları da içinde barındırmaktadır. Şekil 6'da gösterildiği gibi dezavantaj oluşturan konular arasında gizlilik, kapsayıcılık, teknolojik, bağımlılık ve yönetim yer almaktadır. Bu konular şu şekilde açıklanabilir:

Şekil 6. Metaverse Destekli Eğitimin Dezavantajını Oluşturan Konular

Teknolojik açıdan dezavantajlar: Metaverse, esas olarak sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR) olmak üzere iki farklı teknoloji ile birlikte kullanılabilir. Metaverse ve bu iki eğitim aracının sınırları tam anlamıyla bilinmemektedir. VR'nin daha ilgi çekici bir ortam sunarak eğitimi olumlu etkilediği kanıtlanmıştır. Ancak, bu yeni öğretim aracıyla ilgili olarak daha derinlemesine araştırma yapılması gerekmektedir. Çünkü VR'yi uygularken, HMD (gerçekliği taklit etmek için bir 3B sanal ortam aracılığıyla başa takılan ekran) ile eğitim görenler ciddi bir algı problemi yaşamaktadır (Choi & Kim, 2017). HMD ile ilgili en önemli algı sorunlarından biri, görsel gerçekçilik ile birlikte dinamik etkileşimli gerçekçiliğin tam olmamasıdır. Bu anlamda, VR grafikleri oluşturan ve görüntüleyen mevcut teknolojilerin işlevlerinin oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu türlü problemlerin temelinde insan beyninin değişime karşı olan duyarlılığı yatmaktadır. Küçük ayrıntılar bile eğitim alan kişilerin deneyimi etkileyerek, eğitimin akıcılığını kolayca bozabilir. Bu nedenle, bir VR dünyasında, gerçekliğin görünümünü en üst düzeye çıkarmak çeşitli çalışmaların ve güncellemelerin yapılması önemli zorluktur. Bunun yanı sıra, AR cihazlarında kullanmak zordur çünkü bir-

çok üreticinin henüz tek tip bir standardı yoktur (Rothmeyer, 2021) ve bu yüzden de içeriğin taşınabilir özelliği bulunmamaktadır. Ayrıca Choi ve Kim (2017)'in yaptığı çalışmaya göre, eğitim sırasında gerçek ve sanal dünya ayrımının yapılmasına bağlı olarak eğitim görenler konsantrasyon problemi yaşamaktadır. Diğer bir dezavantaj da eğitim verilerinin işlenmesi sırasında ağır kontrolü ve bilginin kaydedilmesi açısından Metaverse'nin yetersiz kalması olabilir. Buradaki yetersizlikle, işletmelerin tüm eğitimlerinin bu teknolojiye dâhil edildiğinde öğretim sahnelerinin simülasyonda ve sunumunda, eğitmen ile eğitim gören arasındaki etkileşimde ve insan-bilgisayar etkileşiminde, ağır iş hacminde donmalar, kopmalara ya da diğer aksaklıklara sebep olabileceği kastedilmektedir.

• **Gizlilik ve Güvenlik açısından dezavantajlar:** Özellikle Metaverse'nin eğitimde kullanılmasıyla birlikte insanlar internette eskisinden daha fazla zaman geçireceklerdir. Metaverse şirketleri, kullanıcının düşünce ve davranışını anlamak için kullanıcılardan kişisel bilgi toplayacaktır [58]. Bu bilgileri toplarken işletmeler kişisel verilerin korunma kanuna dikkat ederek bilgileri toplamalı ve muhafaza etmelidir. Bu nedenle, Metaverse'deki eğitimlerde, gizlilik, bütünlük ve kullanılabilirlik [59] özelliklerine daha fazla dikkat etmelidir. Metaverse eğitiminde bu üç özellikle ilgili olarak karşımıza çıkabilecek bazı durumlar şunlardır:

Daha iyi eğitim etkileri elde etmek için, Metaverse eğitiminin kimlik bilgilerini toplaması veya kişisel duygu takibi yapması gerekir (Miller vd., 2020), hassasiyet gerektiren kişisel bilgiler çeşitli şekillerde korunmalıdır. Kişisel bilgi paylaşımının isteğe bağlı olduğu vurgulanmalıdır. Kullanıcılar, daha iyi bir deneyim pahasına bilgilerini saklamayı seçerlerse, işletmeler bu durumu anlayışla karşılayarak, eğitimi bu koşullar altında vermelidir.

Eğitim sistemindeki tüm bilgiler, dikkatlice incelenmelidir. Kötü niyetle veya kasti olmadan yüklenen dosyaları (örneğin Truva atı programları, bilgisayar virüsleri) sıkı bir şekilde incelemelidir. Bu evrende, sınırsızlığın sınır olması, çalışanlardan kötü niyetli olanların kişisel veri içeren bilgi ve dosyalara kolaylıkla ulaşabilecek hale gelmesi

ve bunların kötü niyetli davranışlarda bulunması mümkün olabilir (Göçen, 2022).

Metaverse evreninin belki de en olumsuz özelliği de kişinin kendi gibi davranmayan ama özde o kişiyi temsil eden dijital ikizlerinin olmasıdır (Kye vd., 2021). Aksi takdirde bilgilerin değiştirilmesi dijital ikizin zarar görmesine neden olabilir (Far & Rad, 2022).

Kullanıcılar, Metaverse'nin eğitim sisteminden herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde hizmetlerden yararlanabilirler. Metaverse eğitiminin bazı sistemleri, DoS ve DDoS (Kurmi, 2022) gibi siber saldırılara karşı koyabilmelidir. Aksi takdirde, sistem bu saldırıya karşı çeşitli önlemler almazsa işletmelerin sürekli olarak siber saldırıya maruz kalması kaçınılmaz olacaktır.

- **Kapsayıcılık açısından dezavantajlar:** Metaverse destekli eğitimin temel amacı, daha fazla insanı katılmaya teşvik etmektir. Buna bağlı olarakta, işletmeler mümkün olduğu kadar çok sayıda farklı katılımcı gereksinimini dikkate alan kapsayıcı bir sanal eğitim ortamı oluşturması gerekir. Örneğin, satış, iletişim, müşteri ilişkileri gibi tüm çalışanları kapsayan eğitimler de her grubun ihtiyacı tespit edilerek eğitim planlanması yapılmalıdır [63]. Aksi takdirde tek bir konu veya özelliğe odaklanarak hazırlanan eğitim programlarından istenilen düzey veya kalite de verim elde edilemeyebilir.

- **Bağımlılık açısından dezavantajlar:** Etkileşimin kalitesi ne kadar yüksekse, kullanıcıların bu teknolojiyi sürekli talep etmesi o kadar kolay olur. Sürekli aynı teknolojiyle verilen eğitimler sonunda çalışanlar siber sendrom yaşayabilir, bu da insanlarda fiziksel, sosyal ve zihinsel rahatsızlıklara yol açabilir. Diğer bir yandan, Metaverse eğitim araçlarından biri [66], [67] olarak düşünülmelidir. Tüm eğitimlerin Metaverse üzerinden verilmesi bu eğitim aracını sıradanlaştırabilir. Metaverse simülasyonunu kullanması gerekmeyen bazı öğretim içeriği, gerçek dünyada öğretildiğinde yalnızca daha iyi öğretim sonuçları elde etmekle kalmaz, aynı zamanda eğitim görenlerin bu teknolojiye bağımlı olmasını da önler.

- **Yönetişim açısından dezavantajlar:** Eğitim gören kişilerin ahlaki değerlerinin farklı olması

nedeniyle, Metaverse'nin diğer alanlarına göre topluluk yönetimine daha fazla dikkat etmesi gerekir. Bu nedenle, ahlaki sorunları (örneğin, argo kullanmak, aşağılamak, zorbalık yapmak ve birbirini utandırmak) önlemek için topluluk davranış standartlarını önceden belirleyerek eğitim başlamadan önce bu kuralların üzerinden geçmek gereklidir [68]. Ayrıca Metaverse dünyasının denetim maliyeti diğer uygulamalara göre daha fazla olduğu için eğitim giderlerine bu maddenin de eklenmesi gerekebilir. Metaverse eğitim platformları sağlayan şirketler yalnızca operatör olup; mutlak düzenleyici olmamalıdır. Bir ihlal olup olmadığı, ilgili kullanıcıların büyük çoğunluğunun bildirimleriyle belirlenmelidir.

5. SONUÇ

Yapılan alan yazın incelemesi sonucunda Türkiye ve Dünya'da Metaverse konulu çalışmaların tıp ve askeri eğitim ya da okullara yönelik uygulama ve eğitimlerinin irdelendiği, insan kaynakları fonksiyonlarından biri olan eğitim ve gelişim odaklı Metaverse çalışmalarının olmadığı tespit edilmiştir. Türk dilinde yapılan çalışmaların Metaverse alt boyutlarına veya araçları olan Sanal ve Artırılmış Gerçeklik gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmüştür.

Metaverse evreninin eğitim ve gelişimdeki avantajları için alan yazınından yola çıkarak bu evreni etkin kullanan işletmelerin eğitim ve gelişim sürecine bağlı olarak çalışanlarını çevik, deneyimli ve yetkinlik sahibi kişilere dönüştürebileceği söylenebilir. Gelişen dünyaya ayak uydurmak ve olağan dışı durumlara hazır olmak ve kar elde etmek isteyen işletmelerin bu evrende var olabilmeleri için de kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak düşünülmelidir. Gerçeğin bir kopyası olan sanal eğitim ortamlarının geliştirilmesiyle de eğitimin devamlılığı sağlanacaktır. İşletmeler açısından baktığımızda ise yaşadığımız dünyanın dijital bir ikizinin oluşturulmasıyla işletmeler eğitim alanında daha az maliyetle benzer ya da aynı eğitimi sağlayabileceklerdir (Damar, 2021).

Eğitim ve gelişimdeki dezavantajlarına bakarsak, çalışanların gerçek kimliklerinden çok hayal ettikleri veya olmak istedikleri kişilere dönüşerek yeni bir avatar yaratacaklardır. Bu

avatarlar kimlik karmaşasına ve sanal suçlara hatta kanunlarda yer alana kadar hukuksuzluğa yol açabilecektir. Akpınar ve Akyıldız'a (2022a, s. 76) göre sanal ortam ve avatarlar, çalışanlarda psikolojik ve sosyolojik kırılmalara da sebep olabilecektir.

İnsan Kaynakları Departmanlarının metaverse evreninde eğitim planlarken avatarların oluşturulması sırasında müdahale edebilme veya kısıtlayabilme hakları olmalıdır. Kanunlarda metaverse evrenine ait bir hukuk düzeni oluşana kadar hukuki yaptırım açısından çalışanlar eğitim esnasında ve sonrasında şirket içi prosedürlerle yönetilmelidir. Eğitimin devamlılığında şirketlerin karşılaşacağı Zoom Tükenmişliği (Bailenson, 2021), temassızlık kültürü (Akpınar ve Akyıldız, 2022b) gibi problemlere karşı önlem alınması eğitimin kalitesini ve verimliliğini artıracaktır.

Metaverse evreninde var olmak isteyen işletmeler için en önemli çıkarımlardan biri "Teknolojinin gelişimi, madde ve paraya dayansa da bu evreni var eden ve değerli kılan varlığın yetkin insanlar ve teknolojiyi kullanarak öğrendiği bilgi ve kazandığı deneyimi gerçek hayata aktaranlar olduğudur." Bu çıkarımı dikkate alarak yapılacak tüm planlamalar insan kaynakları yönetimini daha stratejik konumlara taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- AGGARWAL, R., & SINGHAL, A. (2019). Augmented Reality and its effect on our life. In *2019 9th International Conference on Cloud Computing, Data Science & Engineering (Confluence)*. 510-515. IEEE.
- AKPINAR, B. & AKYILDIZ, T., Y. (2022a, Mart). Metaversal Öğretim: Fırsatlar ve Tehditler. 4. *Küresel Pandemiler ve Multidisipliner Covid-19 Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu*. Ankara.
- AKPINAR, B. & AKYILDIZ, T., Y. (2022b). Yeni Eğitim Ekosistemi Olarak Metaversal Öğretim. *Journal of History School*, 56, 873-895.
- ASLAN, R. & ERDOĞAN, S. (2017). 21. Yüzyılda He-kimlik Eğitimi: Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik, Hologram. *Kocatepe Veterinary Journal*, 10 (3) , 204-212.

- BAILENSON, J. N. (2021). Nonverbal Overload: A Theoretical Argument for the Causes of Zoom Fatigue. *Technology, Mind, and Behavior*, 2(1). <https://doi.org/10.1037/tmb0000030>
- BROWN, W. (2022). *The Metaverse and the future of education*. 14th ITU Academic Conference, Accra.
- ÇAVAS, B., ÇAVAS, P. H., & CAN, B. T. (2004). Eğitimde sanal gerçeklik. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(4).
- ÇELİK, R. (2022) Metaverse Nedir? Kavramsal Değerlendirme ve Genel Bakış, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 67-74.
- DAMAR, M. (2021). Metaverse ve Eğitim Teknolojisi. Eğitimde Dijitalleşme ve Yeni Yaklaşımlar. Tarık Talan (Ed.), *Eğitimde Dijitalleşme ve Yeni Yaklaşımlar* içinde (ss. 169-192). Efe Akademi Yayınevi.
- DOKO, E. (2021). Alternatif bir dünya arayışı: Metaverse, *Lacivert*, 85, 79-81.
- DUAN, H., Lİ, J., FAN, S., LİN, Z., WU, X., & CAİ, W. (2021, October). Metaverse for social good: A university campus prototype. In *Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia*. 153-161.
- ELMAS, ATAY S. (2020). Eğitim Yönetimi ve Kariyer Geliştirme, İKY4.0 İnsan Kaynakları Yönetimine Modern Bir Bakış içinde (ss.47-88), E. Kuzulu (Ed.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- GORECKY, D., KHAMİS, M. & MURA K.(2017). Introduction and establishment of virtual training in the factory of the future. *International Journal of Computer Integrated Manufacturing*, 30(1), 182-190.
- GÖÇEN, A. Eğitim Bağlamında Metaverse. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(1), 98-122.
- H. S. CHOİ & S. H. KIM. (2017). A content service deployment plan for metaverse museum exhibitions—centering on the combination of beacons and HMDs. *International Journal of Information Management*, vol. 37, no. 1, pp. 1519–1527.
- KAYABAŞI, Y. (2002). Sanal gerçeklik ve eğitim amaçlı kullanılması. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(3), 151-158.
- KURBANOĞLU, S. (1996). Sanal gerçeklik: Gerçek mi, değil mi?, *Türk Kütüphaneciliği*, 10(1), 21-31.
- KUŞ, O. (2021). Metaverse: 'Dijital Büyük Patlamada' Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar, *Intermedia International E-journal*, 8 (15), 245-266. <https://10.21645/intermedia.2021.109>
- KYE, B., HAN, N., KİM, E., PARK, Y., & JO, S. (2021). Educational Applications of Metaverse: Possibilities and Limitations. *Journal of Educational Evaluation for*

Health Professions, 18, 1–13. <https://doi.org/10.3352/jehp.2021.18.32>

LAVE, J., & WENGER, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.

LEE, B. K. (2021). The Metaverse World and Our Future. *Review of Korea Contents Association*, 19(1), 13-17.

LEE, K. (2012). Augmented reality in education and training. *TechTrends*, 56(2), 13- 21.

LEHİKKO.(2021). "Measuring self-efficacy in immersive virtual learning environments: A systematic literature review," *Journal of Interactive Learning Research*, vol. 32, no. 2, pp. 125–146.

LİN, H., WAN, S., GAN, W., CHEN, J., & CHAO, H. C. (2022). Metaverse in education: Vision, opportunities, and challenges. *arXiv preprint arXiv:2211.14951*.

M. R. MILLER, F. HERRERA, H. JUN, J. A. LANDAY, & J. N. BAIENSON. (2020). Personal identifiability of user tracking data during observation of 360- degree VR video. *Scientific Reports*, vol. 10, no. 1, pp. 1–10.

M. THOMPSON, C. UZ BİLGİN, M. S. TUTWİLER, M. ANTENEH, J. C. MEİJA, A. WANG, P. TAN, R. EBERHARDT, D. ROY, & J. PERRY.(2021). "Immersion positively affects learning in virtual reality games compared to equally interactive 2d games," *Information and Learning Sciences*, vol. 122, no. 7-8, pp. 442–463.

MCGONİGLE, D. & EGGERS, R. M. (1998). Stages of Virtuality: Instructor and Student. *The Association for Educational Communication and Technology, TechTrends: For Leaders in Education and Training*, Vol.43 (3), 23-26.

ÖZÇELİK, A. Oya. (2018). Eğitim ve Geliştirme. Cavi de Uyargil vd. , İnsan Kaynakları Yönetimi içinde (ss. 161-208) 4. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.

ÖZDEMİR, M. (2017). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi ile Öğrenmeye Yönelik Deneysel Çalışmalar: Sistematik Bir İnceleme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2) , 609-632. DOI: 10.17860/mer-sinefd.336746

ÖZER, M.A. AKÇAKAYA M., SÖKMEN A. & ÖZAYDIN M.M. (2017). İnsan Kaynakları Yönetimi. Gazi Kitapevi, Ankara.

ÖZKAN, E.(2015) Eğitim-geliştirme, işe alıştırma ve kariyer yönetimi. Y. Aktaş, E.E. Cesur (Ed.) Bir bakışta İnsan Kaynakları yönetimi içinde (ss.121-154), İstanbul: Dora Yayıncılık.

ROSPİGLIOSI, P. A. (2022). Metaverse or Simulacra? Roblox, Minecraft, Meta and the turn to virtual reality for education, socialisation and work. *Interactive Learning Environments*, 30(1), 1-3.

ROTHMEYER, M.(2021). Augmented reality in edu-

cation(online), <https://mobcoder.com/blog/augmented-reality-in-education/> (Erişim Tarihi: 9/03/2003).

SARI, Ü. (2005). Yeni Nesil Bir Temsil Alanı Metaverse. Serdar ÇİL (Ed.), *Dijital Demokrasi* içinde (ss. 173 -194). Eğitim Yayınevi.

SCHWALD, B., & LAVAL, B. (2003). An Augmented Reality System for Training and Assistance to Maintenance in the Industrial Context. *Journal of WSCG*, 11, 1-3.

SMART, E.J., CASCIO, J. & PAFFENDORF, J. (2007). *Metaverse Roadmap Overview*, Acceleration Studies Foundation

STEPHENSON, N. (1992). Snow Crash. Bantam Books.

SUH, W., & AHN, S. (2022). Utilizing the Metaverse for Learner-Centered Constructivist Education in the Post-Pandemic Era: An Analysis of Elementary School Students. *Journal of Intelligence*, 10(1). <https://doi.org/10.3390/jintelligence10010017>

TEPE, T., KALECİ, D., & TÜZÜN, H. (2016, May). Eğitim teknolojilerinde yeni eğilimler: sanal gerçeklik uygulamaları. In *10th International Computer and Instructional Technologies Symposium (ICITS)* (Vol. 16, No. 18, pp. 547-555).

TIFFANY, J., & FORNERIS, S. (2018). The Forecast For Tech Usage And Growth In Nursing Education: Part 4 Of The Series The Future Of Technology In Nursing Education. (Erişim Tarihi: 23/07/2022.) <https://nlnteq.org/2018/02/07/the-forecast-for-tech-usage-and-growth-innursing-education-part-4-of-the-series-the-future-of-technology-in-nursingeducation/>

U. KURMİ.(2022).The 7 biggest threats to metaverse. (Online), <https://discover.hubpages.com/technology/The-7-Biggest-Threats-To-Metaverse> (Erişim Tarihi: 9/03/2003).

UPADHYAY, A. K. & KHANDELWAL, K. (2022). Metaverse: the future of immersive training, *Strategic HR Review*, 21(3), 83-86

UZUN HAZNECİ, Ö. (2019, Ekim). *Güncel Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Eğitim Alanında Kullanımı Üzerine Bir İnceleme*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uluslararası 100.Yıl Eğitim Sempozyumu, Samsun.

Y. GEORGIU, O. TSİVİTANİDOU, A. IOANNOU. (2021). "Learning experience design with immersive virtual reality in physics education," *Educational Technology Research and Development*, vol. 69, no. 6, pp. 3051–3080.

YEŞİL, S.(2014) İnsan Kaynaklarının eğitimi ve geliştirilmesi. İ. Bakan (Ed.) İnsan Kaynakları Yönetimi (ss. 191-238). Gazi Kitapevi, Ankara.

<https://koinaati.com/metaverse-insa-eden-6-global-sirket/>

<https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/metaverse-adim-atan-oncu-markalar/>

<https://metav.rs/blog/metaverse-market-statistics-2022-2023/>

<https://www.statista.com/statistics/1302091/global-business-sectors-investing-in-the-metaverse/#statisticContainer>

Resim için Kaynakça

Resim 1: <https://everydaymatters.rpi.edu/astronaut-training-in-virtual-reality/>

Resim 2: <https://www.military.com/daily-news/2021/03/26/air-forces-virtual-reality-fighter-training-working-best-5th-gen-pilots.html>

Resim 3: <https://fundamentalsurgery.com/new-atlas/>

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

The history and activities of the Center for Writing Heritage of the Institute of Language, Literature and Arts after Galimzhan Ibrahimov of the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan

Nurida Nasibullina¹ Aigul Kabirova²

¹Ph.D. (Philological), Senior Researcher at the Center for Writing Heritage of the Institute of Language, Literature and Arts after G. Ibrahimov of the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan, Russia, e-mail: nasibullina.nur@yandex.ru

²Mimar Sinan Fine Arts University, Türkiye, e-mail: zarakebir16@gmail.com

Abstract

The purpose of the staff of the Institute of Language, Literature and Arts after Galimzhan Ibrahimov of the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan (IYALI) is to preserve and develop the Kazan Tatar people (Tatars) language, literature, art in the context of globalization. One of the necessary conditions for the implementation of this purpose is the preservation of the spiritual cultural heritage. To this end, the IYALI since the 1940s work is underway to collect, preserve and study the written and musical heritage of the Tatars, which since 2007 has been continued by an independent unit, which later received the status of the Center for Written and Musical Heritage named as "Miraskhena" (Center for Written Heritage). Over the next 30 years, scientists of the IYALI collected numerous materials as letters, documents, manuscripts, and photographs of famous figures of Tatar literature, samples of Tatar folklore, manuscripts, and monuments of the old Tatar press. In the article, following an overview of the structure of the IYALI attention is paid to how the Center for Written Heritage was established, how and in which directions its work is carried out, how the funds and collection are replenished. This work can serve as an experience of how the identity of the people is preserved.

Keywords: Center for Writing Heritage, IYALI, Miraskhena, Kazan Tatar Turks, Tatar intellectuals

Citation/Atf: NASİBULLİNA, N. & KABİROVA, A. (2023). İThe history and activities of the Center for Writing Heritage of the Institute of Language, Literature and Arts after Galimzhan Ibrahimov of the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan. *Journal of Awareness*. 8(3): 261-270, <https://doi.org/10.26809/joa.2023>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Nurida Nasibullina
E-mail: nasibullina.nur@yandex.ru

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

The Institute of Language, Literature and Arts after Galimzhan Ibrahimov of Academy of Sciences of Republic of Tatarstan (IYALI), which founded in 1939, inherits the academic traditions of scientific schools that have developed in Kazan in the XIX-XX centuries. The studies in the field of the native language of the Kazan Tatar Turks (Tatar language), literature, history and ethnography were initially carried out within the walls of the Kazan Imperial University, where the Eastern Category was opened in 1829, which became the center of Oriental studies in Russia and Europe. Orientalist researchers of the university paid considerable attention to the study of language, literature, and history of the Turks (Turkic peoples) of the Russian Empire. It also was continued after the moving of the Eastern Category to St. Petersburg University, as evidenced by the activities of the Society of Archeology, History and Ethnography (Society), founded in 1878. There were prominent Tatar scientists such as Shahabeddin Merjani, Kayyum Nasiri, Hussein Feyizhanov, Gaynetdin Akhmerov, Rizaeddin Fakhreddin, Gaziz Gubaydullin, Hadi Atlasi, who published the results of their research in the "Izvestiya" ("News") of the Society. With the formation of the Tatar Autonomous Soviet Socialist Republic (TASSR) in May 1920, there has been began a new stage in the institutionalization of academic science. In 1921, it was formed the Academic Center under the People's Commissariat for Education (Narkompros), which, together with the University, has become the center of scientific life in the Republic. The first Chair of the Academic Center was Gayaz Maksud (1922-1924). After him, there were Galimzhan Ibrahimov (1925-1927), M. Tahirov (until 1929), S. Atnagulov (1929-1930). There were well-known scientists such as E. Chernyshev, N. Firsov, M. Khudyakov, G. Gubaydullin, M. Kurbangaliyev, Hodja Baddiegi, G. Rahim, J. Walidi, G. Alparov, M. Fazlulin in the Academic Center. The studies of these and other scientists on the history, language, literature, and folklore of the Kazan Tatar Turks (Tatars) have been published in the journal named of "News of the Scientific Society on Tatar Studies"¹ (IYALI, 2019a: 7).

Many scientists of the Academic Center subsequently conducted their own scientific activities in the Tatar Institute of Language and Literature, which opened in October 1939². Since 1967, IYALI has been named after Galimzhan Ibrahimov, who is the great Tatar writer, scientist, and public figure, who is also considered a scientist determined the vectors for the development of the humanities in the Tatar Republic (IYALI, 2002: 8).

The purpose of the Institute staff is the preservation and development of the Tatar language, literature, art in the context of globalization. One of the necessary conditions for the implementation of this purpose is the preservation of the spiritual cultural heritage. For this beginning from the 1940s, work is underway to collect, preserve and study the written and musical heritage of the Tatar people, which since 2007 has been continued by an independent unit, which later received the status of the Center for Written and Musical Heritage named "Miraskhena", which has more than 50,000 items of storage. There are Tatarian, Arabian, Persian and Turkish manuscripts (about 8,000 copies), Tatarian books printed in Arabic script (about 2,000 copies), personal archives of writers and cultural figures (more than 200 funds), genealogies (more than 500 copies), materials on Tatar folklore et al. The Miraskhena (the Center for Written Heritage) is doing a lot of work on the digitization of manuscripts and printed heritage, which makes it available to a wide audience of Internet users.

2. INSTITUTE OF LANGUAGE, LITERATURE AND ARTS AFTER G. IBRAHIMOV OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN AND ITS MISSION

The first director of the Tatar Institute of Language and Literature (1939) was Mirgali Nigmatullin, who was the deputy director on study activity in the Institute for Teacher Retraining. During the 80-year history of the institute, its directors were Hasan Shabanov (1939-1942), Hamid Yarmuhammetov (Hamid Yarmi) (1942-1944), Muhammed Gaynullin (1944-1953; 1959-1961), Hasan Hayrullin (Hasan Hayri) (1953-1959),

Kamil Faseev (1961-1963), Midhat Muharremov (1963-1982), Yakhya Abdullin (1982-1986), Mirfatih Zekiyev (1986-2000), Nurmuhammet Hisamov (2001-2006), and Kim Minnullin has headed since October 2006. The structure of Institute was changed several times over the years. But one thing has remained constant, and it is the status of the Institute as a leading academic institution, which concentrated research in the humanities, and its mission is the scientific study of the language, literature, art, and history of the Tatar people, which carried out by prominent scientists represented by:

- the linguists: Latif Jalay, Veli Hangildin, Leyla Mahmudova, Mirfatih Zekiyev, Fuat Ganiev, et al.

- the literary scholars: Yakub Agishev, Muhammad Gaynullin, Hasan Hayri, Gali Halit, R. Bashkurov, Nil Yuzeev, Nur Gizzatullin, Azat Akhmadullin, Nurmuhammet Hisamov, et al.

- the folklorists: Hamid Yarmi, Ilbaris Nadirov, Hujiahmet Mekhmutoy, Fatih Urmanchi, Lenar Zamaletdinov, Flora Akhmetova, et al.

- the art historians: F. Gizzatullin, Mahmut Nigmatjanov, Iltani Ilyalova, Fuad Valeev, Mohamad Arslanov, et al. (IYALI, 2010: 8).

Turning over the pages of the history of the Institute, you understand that the foundation of its many years of successful activity was the continuity of scientific traditions laid back in the 1920s. Each of the scientific directions has been developed based on previous experience. The linguists, literary scholars, art historians and historians of the Institute in their numerous studies were referred to the works of their teachers, what is a necessary condition for the formation of scientific schools (IYALI, 2019a: 8).

On the other hand, the development of science is difficult to imagine without the search for novel approaches to solving scientific problems. Scientific dialogue is usually a dispute with predecessors, a desire to develop their ideas in a new way, and sometimes even to refute them. This is eloquently evidenced by more than 2,000 studies of scientists of the Institute, which were written in different years of its history (IYALI,

2019b: 4).

There are some projects implemented by the scientists of the Institute:

- In the field of Tatar linguistics, there are the fundamental works on: Tatar dialectology³, academic grammar of the Tatar language⁴, history of the Tatar literature language and lexicology of the Tatar language⁵, and publication of many different dictionaries (explanatory, Russian-Tatar, dialectological, etymological).

- In the field of literature⁶, there are works on: history of national literature and classics of Tatar literature⁷.

- In the field of folklore, there are works on Tatar people's folk art, mythology and heroic epic⁸.

- In the field of art history⁹, there are projects on Tatar theater history, Tatar folk and professional music, arts and crafts¹⁰.

2.1. History of the Center for Written Heritage Foundation

After the formation of the Tatar Institute of Language and Literature (October 7, 1939), much attention was paid to the finding, collection and study of written monuments, personal archives of writers. Thus, since January 1940, the first written sources began to receive. There were some letters, documents, manuscripts, photographs of figures of Tatar literature such as Gabdulla Tukay, Majit Gafuri, Galiyasgar Kamal, Kayyum Nasiri et al. However, historical archival manuscripts were accumulated in the Institute's scientific library, because at that time there was no special unit of the Manuscripts Department. The library became the base of the Scientific Library of the Kazan Branch of the Academy of Sciences of the USSR, opened in 1950 (IYALI, 2019a: 150).

The manuscripts part of the documents in the Tatar Institute of Language and Literature (IYALI) collection from 1940 to December 1960 consisted of only 784 items. On July 1, 1960, a resolution was issued on the organization of an archival fund in the Scientific Library of the Kazan Branch of the Academy of Sciences of the USSR, which stated the need to concentrate archival

materials on funds. To implement the decision, a methodological document was prepared on the description of collections and archival materials not concentrated in collections. As a result, on July 15, 1961, the library began to describe¹¹ the manuscripts collected in it, accumulated over more than twenty years.

With the abolishment of the Kazan Branch of the Academy of Sciences of the USSR, its archive from May 3, 1963, was transferred to the Kazan Institute of Physics and Technology. But with the expansion of research activities of the IYALI, there was a need to create its own scientific archival unit. Considering this need, on January 27, 1970, the Institute's leadership turned to the "Council for the Preservation, Collection and Use of Documentary Materials of the Academy of Sciences of the USSR"¹² with the initiative to organize their own archive (IYALI, 2019a: 151). And on May 4, 1971, a decision was made to open an archival unit at the Institute. Based on this resolution, in March 1972, its own archival unit was organized.

The archival funds stored in the archives of the Kazan Institute of Physics and Technology, containing documents on the history of Tatar literature, language, folklore, art, and history, were transferred to this new institution¹³. However, this measure was carried out only partially: valuable Tatar copies of manuscripts of the XV-XVIII centuries and other documents remained in the funds of archive and library¹⁴.

Since 1972, employees of the Literature Sector have intensified their work on the collection of archaeographic materials. They began to go on field expeditions more often, because of which the number of archeographic finds increased that replenished the archive.

In 1986, noticeable structural changes took place in scientific life¹⁵. A new unit emerged from the Literature Sector named the Department of Manuscripts and Textology and headed by Professor Nil Yuzeev. The archival team became part of this scientific department. There was Marsel Akhmedzhanov appointed head of the Manuscript group of the former archive (IYALI, 2019a: 152). The storage of manuscripts in these

years was intensively replenished with new acquisitions¹⁶.

The scientists of the Institute are working hard to preserve the richest manuscript heritage of the Tatar people and introduce it into scientific circulation. To speed up this process, a group of scientists involved in the study of manuscripts and the scientific and archival fund, which until 2007 was part of the Department of Textology, received the status of an independent unit. The serious attention to this problem of the leadership of the Republic of Tatarstan and the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan made it possible to place the archives ("Miraskhena") on the territory of the Kazan Kremlin¹⁷.

In 2007, the Department of Manuscripts, the Scientific and Archival Fund was separated from the Department of Manuscripts and Textology as an independent structural unit of the Institute. Until July 2009, Marsel Akhmedzhanov was its head, then Ramil Islamov was elected to this position on a competitive basis. In 2010, the Department was renamed the Center for Written and Musical Heritage (Center for Written Heritage). Since 2015, the head of the Center has been PhD in Philology Ilham Gomerov.

2.1.1. Activities of the Center: Funds and Its Collections

Nowadays, the Center has 222 funds (about 50,000 items of materials), consisted of:

- manuscripts in Tatar, Arabic, Persian and Turkish,
- personal archives of writers, figures of culture and art,
- collections of scientific materials on Tatar literature, linguistics, history, art history, ethnography, classical Tatar and Russian drama, folklore, education, expedition materials, photocopies and microfilms, pedigrees, war letters,
- archive of IYALI AN RT,
- a collection of Tatar periodicals and books in Arabic script.

The number of manuscripts today is more than 8,000 items. A valuable part of this fund is rare handwritten sources covering many areas of Islamic sciences, philology, medicine, astronomy, et al. Among them there are rare manuscripts dating back to the XIV-XIX centuries¹⁸. The most valuable part of this fund is the manuscript of the Qur'an, the number of which reaches about 2,00 copies. There are also many tafsirs, pedigrees, histories of villages, documents on jurisprudence, metrical books, calendars, wills, translations of laws of official authorities et al. The oldest manuscript of the fund is "Sahih al-Bukhari" (XIII).

The personal archives of writers, figures of culture, art and science are represented by the funds of:

- Shahabeddin Merjani (religious figure, reformer, historian),
- Kayyum Nasiri (educator, scientist encyclopedist),
- the classics of Tatar literature as Gabdulla Tukay, Galimzhan Ibrahimov, Galiagar Kamal, Gafur Kulahmetov, Sherif Kamal, Fatih Emirhan, Fatih Kerimi, Hodja Baddiegi, Hadi Taktash, Galimzhan Sheref, Seyit Remiyev, Seyit Suncheley, Majid Gafuri, Shakir Muhammedov, Kerim Tinchurin, Gali Rahim, Fathi Burnash, Galiagar Gafurov-Chigtay, Zarif Beshiri, Gadel Kutuy, Musa Jalil, Gomer Bashirov,
- the scientists as N. Katanov, S. Vahidi, M. Vasiliev, D. Kuchaev, T. Zemlanitski, N. Kalinin, H. Gimadi, G. Yusupov, Z. Mohamedzhanov, Z. Iskujin, I. Teregulov, Sh. Ramazanov, G. Halit, et al.

The Center's storage contains the largest collection of samples of Tatar folklore: more than 2,000 plot and ritual songs, ditties, more than a 1,000 munajat texts, more than 6,000 folk songs recorded on magnetic tapes, et al. Among the musical sources there are self-made metal plates of the Tatar music master Gilajetdin Seyfullin, and phonograph cylinders with recordings of Tatar folk songs of the early XX century.

The storage funds are replenished through

annual archaeological expeditions and the transferring of personal archives by the writers themselves, figures of cultural and art, or their heirs free of charge. The materials of the funds are successfully used in writing thesis, monographs, and they are published as separate editions after textual preparation.

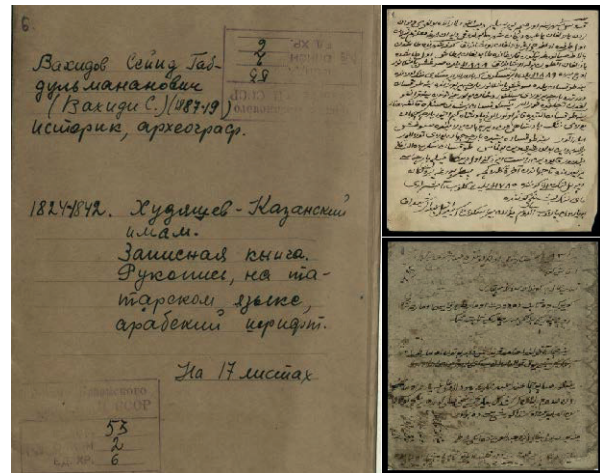

Figure 1. Personal archive sample.

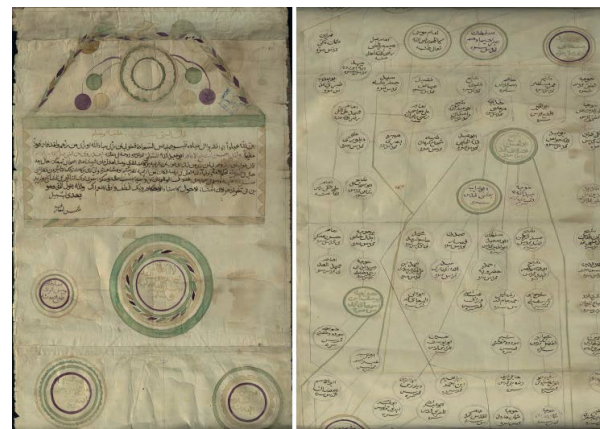

Figure 2. Pedigree sample.

2.1.2. Results of the activities of the Center for last decade

There have been published the manuscripts described by M. Akhmedzhanov that make up the "Tatar Archaeography" (2010-2017). Also, M. Akhmedzhanov carried out a great deal of work on the study of Tatar pedigrees in source study and linguistic aspects according to the copies of the XIX-XX centuries¹⁹.

Among other significant publications prepared

by the scientists of the Center for Writing Heritage (Center) are description of the Qur'an manuscripts²⁰; the first personal encyclopedia in Tatar literature of "Gabdulla Tukay" (2016), which is result of long-term and teamwork of the employees of the IYALI and all the scientific forces of the Republic of Tatarstan; books of the series of Spiritual Heritage: Searches and Discoveries.

Also, in the field of Tatar linguistics, there have been republished the atlas of Tatar people dialects, the Tatar language academic grammar, and published the Tatar literature language history²¹. In the field of literature from 2014 to 2018, it was published the 6 volumes of an 8-volume history of Tatar literature²². In the field of art history, a project was carried out to study the art of wood carving in the Turkic word²³.

Nowadays, the Folklore Sector is working on the implementation of a new project on the Tatar people folk art²⁴, which will include new materials obtained during the annual folklore expeditions organized by the IYALI.

The Center is known all over the world. Researchers have visited and worked with the materials of the funds. There were from the USA, Germany²⁵, France, Poland, Hungary, Iran, Türkiye²⁶, Japan, China, Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan, Moscow, St. Petersburg, Ufa, et al.

IYALI pays great attention also to the preservation of the creative heritage of writers. In September 2018, a truly historic event took place, there were Tulay Duran, who is the chairman of the

Ayaz Tahir Turkestan Idel-Ural Foundation (Türkiye)²⁷, donated to the Center the original documents from the personal archive of the writer Gayaz Iskhaki. As you know, G. Iskhaki spent most of his life outside the Motherland. His personal archive was kept in the Foundation. The archive of G. Iskhaki consists of a collection of documents related to his creative, social, and political activities and personal life. More than 3,00 storage units of materials have been collected here. Among them are manuscripts of the works of G. Iskhaki and his memoirs, starting from 1919, appeals sent to various organizations, letters, photographs, et al. Most of them are original documents in Tatar, Turkish, English, and German.

Nowadays, the Center is going through a new stage of development associated with equipping with modern technical means that allow entering the available materials into a computer network. Within the framework of the state program "Preservation, study and development of the state languages of the Republic of Tatarstan and other languages in the Republic of Tatarstan for 2014-2020"²⁸, a fully functional planetary scanner for digitizing manuscripts and documents up to A1 format, equipment for dedusting manuscripts and old printed books, a set of equipment for storing and working with digitized archival materials. With the support of this state program, work continues the digitization and creation of a database of manuscripts and early printed books stored in the funds of the Center.

Figure 3. Music box made by G. Seyfullin (on the left), and self-made metal plates of him (on the right).

Figure 6. Early printed book sample.

Also, with the support of this state program, systematic work is underway to digitize manuscripts and early printed books. An active process is underway to fill the Center' website (see: <http://miras.info>), which is gradually turning into a multifunctional portal, with

electronic copies of Tatar newspapers and magazines of the prerevolutionary period, old printed and manuscripts, audio files, materials from the personal funds of prominent figures of Tatar science and culture. Based on the miras.info portal, a large-scale project is being implemented to introduce Tatar epigraphic monuments into scientific and widely accessible circulation.

Within the framework of the state program named of "Preservation of the national identity of the Tatar people for 2017-2019", it was conducted historical and archeographic studies of Tatar epigraphic monuments in the Volga and Ural regions²⁹.

The Center carries out comprehensive work on the study of Tatar epigraphy. Several expeditions were carried out to the regions of the Republic of Tatarstan, to neighboring republics in the Russian Federation, and to St. Petersburg, Tomsk, Omsk,

Figure 4. Akhmedzhanov, M.: PhD in Philology, archaeographer, Head of the Manuscript group (on the left), and Textual scholars collate in 1980: Imamova, R. & Yuzeev, N. & Ibrahimova, F. & Akhmedzhanov, M. & Kadyrova, F. & Sabirova, A. & Ismagilov, N. & Ramiev, Z. & Yakhin, F. (on the right)

Figure 5. Some books of the "Spiritual Heritage: Searches and Discoveries" series.

Astrakhan, Orenburg, Saratov, Samara regions of the Russian Federation. An expedition to Iran and Kazakhstan was also organized, during which Tatar burials and cemeteries were identified and studied.

The work of the Center is based on relationships and interactions with other structural divisions of the Institute, the Academy of Sciences, scientific and educational institutions, organizations of the Republic of Tatarstan, the Russian Federation, and neighboring countries. The employees of the Center are implementing projects jointly with the Institute of Archeology after Alfred Halikov, together with the State Historical, Architectural and Art Museum-Reserve "Kazan Kremlin", with the Museum of the History of Statehood of Tatarstan³⁰.

An integral part of the Institute's activities are the annual expeditions to the areas where the Tatars live (both on the territory of the republic and beyond its borders). Over the history of the Institute, more than 230 complex and specialized expeditions have been carried out with the participation of linguists-dialectologists, folklorists, musicologists, and art historians in all municipalities of the Republic of Tatarstan and 30 regions of Russia. During field research, a variety of material is collected (on folklore, Tatar dialects, musical culture, epigraphy), which is introduced into scientific circulation.

3. CONCLUSION

The Center for Written Heritage of the IYALI of the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan is one of the leading specialized institutions in the republic. Its main function

and activity are the identification and collection of written monuments and documents kept by the population for centuries, the acquisition of personal archives of literary and artistic figures, scientific description, systematization, and their introduction into scientific circulation. By its nature and goals, the Center differs significantly from departmental and state archives. Storage of materials is just one of its many functions. In general, this is a research institution, whose activities are extremely important for preserving the national identity of the Tatar people.

REFERENCES

- IYALI. (2002). Materials of the scientific conference dedicated to the 115th anniversary of Galimzhan Ibrahimov's birth: Galimzhan Ibrahimov ham khazerge zaman. Eds: M. Hasanov & M. Arslanov & R. Amirkhanov & M. Zakiev & R. Islamov & F. Musin & N. Khisamov & F. Urmanceev. 272 p. Kazan: Fiker. ISBN 5-93091-048-0.
- IYALI. (2019a). Institut Yazyka, Literatury i Iskusstva imeni Galimzhana Ibrahimova. Eds: K. Minnullin & M. Ibrahimov & A. Akhunov. 252 p. Kazan: IYALI. 2nd Edition. ISBN 978-5-93091-284-5.
- IYALI. (2019b). Trudy uchenykh Instituta Yazyka, Literatury i Iskusstva imeni Galimzhana Ibrahimova: 1939-2019: Bibliogr. Ukaz. Eds: K. Minnullin & Z. Ramiev & A. Sharipova, D. Galiullina. 252 p. Kazan: IYALI. 2nd Edition. ISBN 978-5-93091-258-2.
- IYALI. (2010). Milli-madani mirasybyz: Aktanysh. (From the treasury of scientific expeditions.) Eds: K. Minnullin & M. Veliev & Kh. Mahmutov & E. Safina. 415 p. Kazan. ISBN: 978-5-93091-125-1.

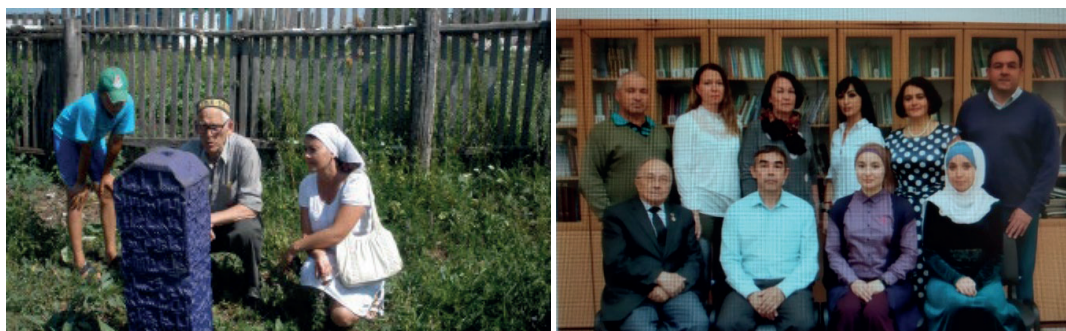

Figure 7. Scientists in an expedition (on the left), and scientists of the Center for Writing Heritage of the IYALI (on the right).

Notes

- (1) Vestnik nauchnogo obshchestva tatarovedeniya.
- (2) Tatar (Research) Institute of Language and Literature has been opened two years after the decision of the Presidium of the Central Executive Committee of the TASSR on its establishment dated April 16, 1937.
- (3) Issledovaniya po istoricheskoy dialektologii tatarskogo yazyka (1979-1985), Atlas tatarskikh narodnykh govorov (1989, 2015).
- (4) Akademicheskaya grammatika tatarskogo yazyka (1992-1993, 2015-2017).
- (5) Istoriya tatarskogo literaturnogo yazyka (2003), Istoriya tatarskogo literaturnogo yazyka (2015-2019) in 3 volumes, Leksikologiya tatarskogo yazyka (2015-2018) in 3 volumes.
- (6) The Literature Sector has existed since the establishment of the Tatar (Research) Institute of Language and Literature. Over the years, the Sector was led by such prominent scientists as Yakub Agishev, Gali Halit, Muhammad Gaynullin, Hasan Hayri, Nil Yuzeev.
- (7) Drevnyaya tatarskaya literatura (1963), Istoriya tatarskoy literatury (1984-1989, 2001, 2014-2018) in 6 volumes, and multi volume edition of works by Gabdulla Tukay, Fatih Emirhan, Sherif Kamal, Gayaz Iskhaki, Galimzhan Ibrahimov et al.
- (8) Tatarskoye narodnoye tvorchestvo (in 12 volumes), the main authors of which were awarded the State Prize of the Republic of Tatarstan after G. Tukay. There are Ilbaris Nadirov, Hamid Yarmi, Hujiahmet Mekhmutoy, Lenar Zamaletdinov, Flora Akhmetova.
- Fundamental works such as Tatarskaya mifologiya (in 3 volumes), Geroicheskiy epos tatarskogo naroda (author is Fatih Urmancheev).
- (9) The Art Sector was opened at the Institute in 1968 based on the Folklore Sector.
- (10) Istoriya sovetnskogo dramaticheskogo teatra (1966-1971) in 6 volumes,
- Tatarskoye rezhisserskoye iskusstvo (1992-2002) in 3 volumes (author is Mohamad Arslanov),
- Tatarskiye narodnyye pesni (1970),
- Narodnyye pesni volzhskikh tatar (1982, author is Mahmut Nigmatjanov),
- Drevneye i srednevekovoye iskusstvo Srednego Povolzh'ya i Priural'ya (1975),
- Arkhitekturno-dekorativnoye iskusstvo kazanskikh tatar (sel'skoye zhilishche) (1975),
- Narodnoye dekorativnoye iskusstvo Tatarstana (1984),

Iskusstvo rez'by po derevu v tyurkskom mire: istoriya i sovremennost' (2017), et al.

- (11) The scientific description of written documents was entrusted to Hava Saymanova (1914-1988), who was Head of the archive from 1972 to 1976. The compilation and description of the fund of Gabdulla Tukay was her first work.
- (12) Sovet po sokhraneniyu, sboru i ispol'zovaniyu dokumental'nykh materialov AN SSSR.
- (13) At that time, 41 processed and described funds, 75 descriptions, 5,843 storage units and 40 units of collection files were transferred to the archive of IYALI. Unprocessed materials were combined into separate funds and collections. In total, at the time of the organization of the archive of IYALI, 71 funds were received in the processed and unprocessed state.
- (14) For example, A. Navoi's Sufi essay dating back to the XV-XVI centuries, Tatar copies of the Qur'an, collections of Tatar stories of the XVIII century, pedigree lists, Sufi genealogies, files of newspapers and magazines of the early XX century, et al.
- (15) From 1976 to 1986, Gamirjan Davletshin was the Head of the archive.
- (16) M. Akhmedzhanov since 1972 participated in numerous expeditions, the geography of which covers not only Tatarstan, but also many regions of the Russian Federation, the former republics of the Soviet Union. During his work at IYALI more than 5,000 pedigrees, 1,000 posters, about 5,000 manuscripts, and documents dating XV-XX centuries were collected, systematized, and handed over to the storage of the Institute.
- (17) Initially, the storage was in a small room at the Institute. In 1988, together with the Department of Manuscripts and Textology, it moved to the building on the Lenin Street, 10 (now it is Kremlevskaya Street). In April 2008, the Department of Manuscripts, Scientific and Archival Fund was given a part of the "Manege" building in the Kazan State Historical and Art Museum-Reserve "Kazan Kremlin".
- (18) The fund of manuscripts is made up of following copies of works by Ahmad Yasawi (XII), Suleyman Bakirgani (XII), Kul Gali (XIII), Husam Katib (XIV), Mahmud al-Bulgari (XIV), Umami Kemal (XV), Muhammedyar (XVI), Sayat (XVII), Mevla Kuli (XVII), Sufi Allahyar (XVII), Gabdrahim Utiz Imeni (XVIII), Tajittin Yalcingul (middle of the XVIII-1st quarter of the XIX century); poems of Miftahettin Aknulla (XIX), dastans, et al. Also, the works of famous Persian and Arabian poets as Hakim Sanayi, Fariduddin Attar, Jalaluddin Rumi, Saadi Shirazi, Abdurrahman Jami, Sharafeddin Busiri, et al.

(19) Tatarskiye shedzhere, in 2 Volumes, 2012 and 2013.

(20) Opisaniye rukopisey Korana iz khranilishcha Tsentra pis'mennogo i muzykal'nogo naslediya IYALI im. G. Ibragimova Akademii nauk RT, 2013 (author is S. Gilajeddinov).

(21) Atlas tatarskikh narodnykh govorov, 2nd Edition, Kazan: IYALI, 2015 (authors are D.B. Ramazanova, T.H. Hayrutdinova);

Akademicheskaya grammatika tatarskogo yazyka, 2nd Edition, Kazan: IYALI, 2015-2017;

Istoriya tatarskogo literaturnogo yazyka, in 3 volumes, Kazan: IYALI, 2015-2019.

(22) Istoriya tatarskoy literatury, in 6 volumes, Kazan: IYALI, 2014-2018.

(23) Iskusstvo rez'by po derevu v tyurkskom mire: istoriya i sovremennost', Kazan: IYALI, 2017.

(24) It will be 25-volume collection named as "Art of Tatar people" (Tatarskoye narodnoye tvorchestvo).

(25) For example, a scientist from the University of Bochum (Germany) Michael Kemper published a study titled as "Sufis und Gelehrte in Tatarien und Baschkirien, 1789-1889: der islamische Diskurs unter russischer Herrschaft".

(26) For example, the Turkish linguist Osman Fikri Sertkaya, based on a manuscript of the XVII century, issued a facsimile edition of the text of the dastan "Oguzname".

(27) In Türkiye, it is known as "Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı", which founded by Prof. Saadet Cagatay, who is daughter of Gayaz Iskhaki.

(28) Sokhraniye, izucheniye i razvitiye gosudarstvennykh yazykov Respubliki Tatarstan i drugikh yazykov v Respublike Tatarstan na 2014-2020 gody, and there are the projects carried out under this state program:

- Provedeniye otsifrovki, nauchnoye opisaniye pamyatnikov schityvaniya, sozdaniye bazy dannykh,
- Razrabotka yedinogo elektronno-informatsionnogo prostranstvapamyatnikovtatarskoyarabograficheskoy periodicheskoy pechati nachala XX veka,
- Izdaniye bumazhnykh i elektronnykh nauchnykh zhurnalov na tatarskom yazyke ("Fenni Tatarstan").

(29) Sokhraniye natsional'noy prinadlezhnosti tatarskogo naroda (2017-2019 gody), and there is the carried out under this state program:

- Provedeniye istoriko-arkheograficheskikh issledovaniy tatarskikh epigraficheskikh pamyatnikov Povo-

Izh'ya i Priural'ya.

(30) The project with the Institute of Archeology after A. Halikov, it is named as "Museum of Turk-Tatar Writing" in 2017 (Muzei tyurkotatarskoy pis'mennosti).

The projects with the State Historical, Architectural and Art Museum-Reserve "Kazan Kremlin", there are:

- the exhibition named as "Journey to Gabdulla Tukay" (Puteshestviye k Tukayu), which dedicated to the 130th anniversary of the poet Gabdulla Tukay,
- an exhibition dedicated to the 200th anniversary of the theologian Shahabeddin Merjani, et al.

The project with the Museum of the History of Statehood of Tatarstan, it is the exhibition named as "Tatarstan-Iran: The History of Relations" (Tatarstan-Iran: istoriya vzaimootnosheniy).

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

İznik Müzesi'nden Ana Tanrıça (Kybele) ve Aphrodite Figürinleri

Figurines of the Mother Goddess (Cybele) and Aphrodite from the İznik Museum

Gülşen Kutbay

Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Türkiye, e-mail: kutbaygulsen@gmail.com

Öz

Bu yayının konusunu; İznik Müzesi envanterine satın alma usulü ile alınan, iki adet Ana Tanrıça (Kybele) ve bir adet terrakotta Aphrodite figürini oluşturmaktadır.

Ortaya çıkışı Prehistorik çağlara dayanan, çağın Venüs'ü olarak anılan Ana Tanrıça (Kybele), her dönemde varlığını etkin bir biçimde sürdürmüştür. Ana Tanrıça (Kybele) doğurganlığın ve bereketin sembolü, doğanın hükmedicisi ve yaşamın devamlılığını sağlayan, bütün tanrı ve tanrıçaların anası olarak bilinmektedir. Mevcut Ana Tanrıça figürinleri, Klasik Dönem heykeltıraşlarından Agorakritos'un tahtta oturan Kybele heykeli tipolojisinden türemiş betimlerine örnektir. Ana Tanrıça soyundan gelen; aşk, güzellik, arzu ve cinsellik özellikleri ile tanınan Aphrodite figürini ise tanrıçanın doğum mitosuna dayanan Anadyomene tipi ile ilişkilidir.

Temeli dini yapı ve kavramlara dayanan, önemli arkeolojik buluntu grupları arasında değerlendirilen figürinler; üretilmiş oldukları coğrafyanın sosyo-kültürel yaşantısı, kült yapısı ve inanışına kadar birçok konuda bilgi sağlamaktadır. Antik Çağ'ın birçok sanat alanında olduğu gibi, figürin sanatında izlenen her türlü yenilik ve teknik değişiklik de tarihsel olgular, yaşam biçimi, inanış ve coğrafyadan etkilenmiştir. Buluntu yeri ve kontekst verisi belli olmayan, çalışmaya konu figürinler; teknik, ikonografik ve stilistik açıdan değerlendirilmeye alınmıştır. Ayrıca kontekst içinde yer alan benzer örneklerle karşılaştırma yapılarak bu figürinlere tarih önerisi getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Figürin, Ana Tanrıça, Kybele, Aphrodite, Anadyomene

* Bu çalışma 5. Uluslararası Ankara Multidisipliner Bilimsel Çalışmalar Kongresi'nde sunulan, "İznik Müzesi'nden Boyalı Terrakotta Aphrodite Figürini" adlı çalışmadan yararlanılarak yapılmıştır.

Citation/Atf: KUTBAY, G. (2023). İznik Müzesi'nden Ana Tanrıça (Kybele) ve Aphrodite Figürinleri. *Journal of Awareness*. 8(3): 271-280, <https://doi.org/10.26809/joa.2049>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Gülşen Kutbay
E-mail: kutbaygulsen@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

The subject of this publication; It consists of two Mother Goddess (Kybele) figurines and one Aphrodite figurine in terracotta, which were purchased in the inventory of the Iznik Museum.

The Mother Goddess (Kybele), whose emergence dates back to the Prehistoric Ages, and which is referred to as the Venus of the age, has continued its existence effectively in every period. The Mother Goddess (Kybele) is known as the symbol of fertility and fertility, the ruler of nature and the mother of all gods and goddesses who ensure the continuity of life. Existing Mother Goddess figurines are examples of the depictions of Agorakritos, one of the Classical Period sculptors, derived from the typology of the Cybele statue sitting on the throne. Descendant of the Mother Goddess; known with the epithets of love, beauty, desire and sexuality, the Aphrodite figurine belongs to the Anadyomene type associated with the birth myth of the goddess.

The figurines, which are based on religious structures and concepts and considered among the important archaeological finds, provide information on many subjects, including the socio-cultural life, cult structure and belief of the geography they were produced. As in many art fields of Antiquity, all kinds of innovations and technical changes observed in figurine art were also affected by historical facts, lifestyle, belief and geography. The figurines that are the subject of the study, for which no find site and context data are available; it was evaluated technically, iconographically and stylistically, and a date proposal was made with the help of similar examples.

Keywords: Figurine, Mother Goddess, Cybele, Aphrodite, Anadyomene

1. GİRİŞ

Prehistorik çağlardan günümüze kadar yerleşim görmüş olan Antik Bithynia, önemli askeri ve ticari yollar üzerinde, geçiş güzergahı niteliğinde bir bölgedir (Doğancı 2003, s. 74). Asya ile Avrupa arasında köprü işlevi gören Bithynia Bölgesi, jeopolitik konumu dolayısıyla büyük önem taşımaktadır (Kumandaş Yanmaz 2020, s. 2). Bölge, yüzyıllar boyunca tarihe önemli katkılarda bulunmuş birçok antik kente ev sahipliği yapmıştır. Bursa iline bağlı İznik ilçesi de bu önemli kentlerden biridir. Antik Çağ'da Nicaea adıyla anılan İznik, Bithynia Bölgesi'ne uzun yıllar başkentlik (Şahin 1987, s. 2) yapmış önemli kentlerin başında gelmektedir. Buna rağmen Nicaea kenti ile ilişkili bilimsel çalışmalar yeterli ölçüde değildir. Bu eksikliğin esas sebebi, kentin yüzyıllar boyunca kesintisiz yerleşim görmüş olmasıdır. Yerleşimin sürekliliği nedeniyle kentin tarihi dokusu oldukça iyi korumuş olsa da bu durum bilimsel yayın ve arkeolojik kazı çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bithynia Bölgesi genelinde figürinler üzerine literatür oluşturacak düzeyde bilimsel yayın çalışması bulunmamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın konusunu oluşturan eserlerin teknik,

ikonografik ve stilistik değerlendirmesi benzer örnekler referans alınarak gerçekleştirilmiştir.

Bu yayının konusunu oluşturan Ana Tanrıça (Kybele) ve onun kökeninden gelen Aphrodite (Yıldız 2022, s. 194), Antik Çağ'ın birçok sanat alanında sıklıkla işlenen karakterlerindedir.

Yaratılanların ve yaratıcıların (Tanrı/Tanrıça) anası (Yıldız 2022, s. 195) olarak bilinen Ana Tanrıça (Kybele), her toplumda farklı bir isimle anılmış (Karahan, Gedük, Konak 2022, s. 167) ve farklı tiplerde canlandırılmıştır. Hitit Dönemi'nin Hepat'ı, Geç Hitit'in Kubaba'sı, (Ekin Meriç 2007, s. 69; Yıldız 2022, s. 195) Phryg Uygarlığı'nın Matar - Kybele'si, Hellenistik Dönem'in Kybele'si (Özmen 2016, s. 385; Özkan 2016, s. 661; Yıldız 2022, s. 195) ve Roma Dönemi'nin Magna Mater'i (Ekin Meriç 2007, s. 34; Cooper 2017, s. 201) olarak tarih sahnesindeki varlığını daima sürdürmüştür. Anadolu kökenli olan, Phrygia'nın kudretli tanrıçası (Kutbay 2015, s. 28) Ana Tanrıça'nın Yunan dünyasına girmesi ve Hellenleşmesi ile birlikte, biçimsel olarak bereket tanrıçası Demeter ve tanrıların anası olarak bilinen Rhea ile özdeşleşmiştir (Özbay, Özbay 2022, s. 246). Doğanın hükmedici tanrıçası olan Kybele, Hellenistik ve Roma

Dönemi'nde ayakta veya tahtta oturur biçimde, yanında aslan, thympanon ve sunu kabı (phiale/patera) ile birlikte betimlenmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan figürinler, Ana Tanrıça'nın tahtta oturur vaziyette betimlendiği tasvirlerindedir.

Mitolojik öykülere konu olmuş, Antik Çağ'ın en popüler figürlerinden biri olan ve Ana Tanrıça'nın kökeninden gelen Tanrıça Aphrodite, farklı kültürlerde bereketin, aşkın, evliliğin ve cinselliğin temsili olmuştur. Çalışmaya konu figürin ise Aphrodite'nin denizin köpüklü dalgalarından doğuşunu (Yıldız 2022, s. 196) temsil eden "İstiridyeye Kabuğu İçinde" betimlenmiş Aphrodite'nin Anadyomene tipi ile ilişkili bir varyasyonu olmalıdır.

Büyük boyutlu heykellerin birer minyatür kopyası olarak üretilen figürinler, uzun bir zaman dilimine yayılmış ve çok çeşitli materyallerden (terrakotta, bronz, mermer, cam, kemik vb.) yapılmışlardır. Figürinlerin üretimi kült kavramına dayalı inanç ve ritüellere dayanmaktadır. Antik Çağ'da kültürlerin temelini oluşturan tanrı ve tanrıçalar, ölümlülerin ihtiyaçları doğrultusunda gelişmiş rollere bürünmüşlerdir. Dolayısıyla siyasi, sosyal ve kültürel yaşamında bir parçası haline gelmişlerdir (Hakman 2020, s. 82). Önemli arkeolojik buluntu grupları arasında değerlendirilen figürinler aracılığıyla da Antik Çağ uygarlıklarının yaşayış biçimine, inancına ve sosyal yapısına dair bilgilere ulaşmak ve yorum getirmek mümkün hale gelmiştir.

2. ANA TANRIÇA (KYBELE)

MÖ 7. yüzyılda, ismine ilk kez Phryg yazıtlarında karşılaştığımız Kybele, Matar (Özmen 2016, s. 385; Karahan 2018, s. 19) (Ana) adı ile anılmaktaydı. Matar adı, *Kubileya* (Ekin Meriç 2007, s. 69; Çibuk 2017, s. 170) sıfatı ile birlikte "Dağın Anası" (Roller 2012, s. 64) anlamı taşımaktaydı. Kybele adının anlamı da etimolojik olarak *Kubileya*'dan türemiştir (Roller 2004, s. 22).

Phrygia'da başlayan Ana Tanrıça (Kybele) kültürü, zaman içinde yayılım göstermiş ve Batı Anadolu'da da etkin bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Ana Tanrıça'nın MÖ 7.

yüzyıldan, Hellenistik Dönem'e kadar bilinen ikonografisi; ayakta, elleri göğsünde ve çeşitli objeler taşır vaziyette betimlenmesidir. MÖ 5. yüzyılda bu ikonografiye bir yenisi eklenmiştir. Klasik Dönem heykeltıraşlarından, MÖ. 5. yüzyılda yaşamış olan, Pheidias'ın öğrencisi Agorakritos'un (Karahana, Gedük, Konak 2022, s. 173; Özbay, Özbay 2022, s. 249; Ekin Meriç 2007, s. 33) tahtta oturan Kybele heykeli, Hellenleşen Kybele ikonografisinin öncüsü olmuştur. MÖ 3. yüzyıl ile birlikte Hellen etkisi baskın hale gelmiştir (Karahana 2018, s. 26). Ana Tanrıça'nın tahtta oturan ikonografisine; vahşi yaşamın hükmedicisi sıfatına karşılık aslan betimi, dini ritüellerle ilişkili olarak bir çeşit müzik aleti olan *Tympanon* (Karahana 2018, s. 27; Ekin Meriç 2007, s. 33; Kutbay 2015, s. 29) ve sunu/adak kabı (*phiale/patera*) (Karahana 2018, s. 27) gibi çeşitli atribütler eklenmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanılmaya devam eden tahtta oturan tanrıça ikonografisi temelinde aynı kalmış, kentlerin koruyucu tanrıçası olması ile ilişkili olarak ikonografiye sur biçiminde yüksek taş (Karahana 2018, s. 27) eklenmiştir.

İnsanoğlunun, çeşitli ihtiyaçlarından doğmuş olan Ana Tanrıça'nın; günahları bağışlaması, hastalıkları iyileştirmesi, korkuları gidermesi ve belki de öfkesinden doğacak cezaların affı için çeşitli tapınım alanları inşa edilmiştir. Bithynia Bölgesi genelinde de Ana Tanrıça'nın çok sayıda kült alanı bulunmaktadır (Bilecik-Vezirhan Merdivenli Kaya; Bolu-Göynük, Soğukçam Köyü'ndeki Kaya Anıtı; Kocaeli-Körfez, İlim Tepe-Belen Mevkii Ana Tanrıça Kült Alanı, ayrıntılı bilgi için bkz. Karahana 2018, s. 177-184). Tanrıçanın tapınımıyla ilişkili Nicaea kentinde, çeşitli adak yazıtları (Karahana 2018, Stl. Kat. No. 7, s. 117), sikkeler (RG 1910, Lev. 70, no. 10; Karahana 2018, s. 150-157, Skk. Kat. No. 29-32) ve çeşitli materyallerden üretilmiş figürinler (Çibuk 2017, s. 188, Foto. 15, s. 190, Foto. 24, s. 191, Foto. 28; Karahana 2018, s. 103, Hey. Kat. No.: 35) açığa çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra İznik'in Elbeyli Beldesi'nde "Merdivenli Kaya" olarak bilinen alan (Figür 1), Ana Tanrıça'nın alışlagelmiş kült alanlarına oldukça benzerdir (Karahana 2018, s. 177-184; Polat 2019, s. 155, Res. 1, s. 159, Res. 5). Dağlık yüksek bir kesimde ve su kaynaklarına yakın bir konumda olmasından dolayı bu

yerin, tanrıçanın kült alanı (Karahan, Gedük, Konak 2022, s. 181; Karahan 2018, s. 53) olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bahsettiğimiz bu örnekler, Ana Tanrıça'nın Nicaea kentinde tapınımının varlığını kanıtlar nitelikte somut bulgular olmaları bakımından önem taşımaktadır.

Figür 1. Merdivenli Kaya Kutsal Alanı/ İznik-Elbeyli (Karahan, Gedük, Konak 2022, s. 181; Karahan 2018, s. 53)

1.1. İznik Müzesi'ndeki Ana Tanrıça (Kybele) Figürinleri

Ana Tanrıça'nın tahtta oturan varyasyonuna ait, 594 ve 2600 envanter numaralı figürinler (Figür 2-3) müzeye satın alma yolu ile ulaşımıştır. Eserlerin müzeye geliş biçimi sebebiyle buluntu yerleri ve kontekst bilgileri mevcut değildir. Dolayısıyla eserlerin tarihlendirilmesi, tipolojik ve ikonografik değerlendirmesi paralel/benzer örnekler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

594 envanter numaralı Ana Tanrıça figürini (Figür 2), mika içeren açık kırmızı kil ile çift kalıp yöntemi kullanılarak, içi boş olarak şekillendirilmiştir. Figürinin arkasına, pişirim esnasında oluşabilecek deformasyonları önlemek amacıyla dörtgen formda bir buhar deliği açılmıştır. 7,5 cm yüksekliğinde, 9,8 cm genişliğinde ve 2,5 cm kalınlığındaki figürinin kil ve astar renkleri "Munsell Soil Color Charts" aracılığıyla ile belirlenmiştir [2,5 YR 6/8 Light Red (Hamur)-2,5 YR 7/6 Light Red (Astar)]. Kanatlı bir taht üzerinde oturma vaziyette betimlenmiş olan Kybele figürünü, göğüs hizasından aşağısı kırık olarak ele geçmiştir. Yuvarlak yüz hatlarına sahip olan tanrıçanın saçları ortadan ikiye ayrılarak, burğu halinde betimlenmiştir. Başında

yüksek bir polos bulunan Tanrıça, dökümlü bir himation giymektedir. Elbisesinin kıvrımları ve dökümü de belirgin bir biçimde işlenmiştir.

Figür 2. İznik Müzesi'ndeki 594 Env. Nolu Ana Tanrıça (Kybele) Figürünü, MÖ 4.-2. yüzyıllar

2600 envanter numaralı Ana Tanrıça figürünü (Figür 3), ince mikalı, kırmızımsı sarı kil ile çift kalıp yöntemi kullanılarak, içi boş olarak şekillendirilmiştir. Figürünün yüzeyinde krem tonlarında astar boya kalıntıları görülmektedir. Çift kalıp yöntemi ile şekillendirilmiş ve arka yüzü ise düz bırakılmıştır. Arka yüzünde tam olarak belirgin olmayan, kare veya dikdörtgen formunda, olasılıkla büyükçe bir havalandırma açıklığı yer almaktadır. Bir taht üzerinde, oturur vaziyette betimlenmiş olan Kybele figürünü, belden aşağısı kırık olarak ele geçmiştir. Yoğun aşınma ve bozulma dolayısıyla figürünün yüz ayrıntıları belirgin değildir. Başında yüksek bir polos ve üzerinde himation bulunmaktadır. Tanrıça, sol elini ise karın hizasında yumruk biçiminde tutmaktadır.

Figür 3. İznik Müzesi'ndeki 2600 Env. Nolu Ana Tanrıça (Kybele) Figürünü, MÖ 4.-2. yüzyıllar

Ana Tanrıça figürinlerinin tipolojik olarak benzer örnekleri; Metropolis (Ekin Meriç 2013, Levha 2 TK 11-12-13), Olbia Pontike (Shevchenko 2019, s. 219 Fig. 1-2-3, s. 220 Fig. 4-5-6), Astritsi (Manetaki 2011, Taf. 99 Typ. 122/99b, Taf. 100 Typ. 122/100a-b, Taf. 102 Typ. 124/102a-b), Bithynia (Akin-Özkan 2015, s. 82-83 Fig. 13-14-

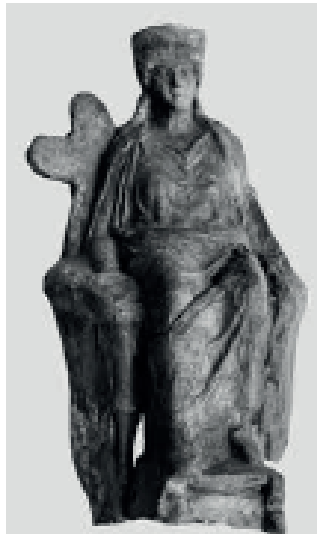
15), Lesbos (Midilli Adası) (Αχειλαρα 2000, s. 231 Fig. 176-177-178, s. 334 Fig. 458) ve Euboea (Eğriboz Adası) (Childioglou 2015, s. 104 Fig. 14) gibi merkezlerde görülmektedir (Figür 4-5-6).

Figür 4. Metropolis'ten Terrakotta Ana Tanrıça Figürini (Ekin Meriç 2013, Levha 2 TK 11-12)

Figür 5. Olbia'dan Terrakotta Ana Tanrıça Figürinleri (Shevchenko 2019, s. 219 Fig. 1-2)

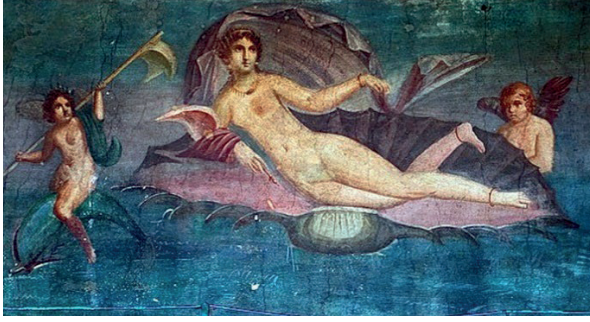

Figür 6. Euboea'dan Terrakotta Ana Tanrıça Figürini (Childioglou 2015, s. 104 Fig. 14)

3. İSTİRİDYE KABUĞU İÇİNDE APHRODİTE (ANADYOMENE VARYASYONU?)

Birçok sanat eserine ve mitolojik hikâyeye konu olmuş olan aşk, güzellik, bereket ve arzu tanrıçası (bkz. Erhat 2006, s. 42) Aphrodite, Antik Çağ sanatçılarının esin kaynaklarının başında gelmektedir. Çok çeşitli tiplerde ve Antik Çağ'ın birçok sanat alanında sevilerek işlenen konularından biri olan, Aphrodite'nin denizin köpüklü dalgalarından doğuşunu (Has 2021, s. 122) temsil eden *Anadyomene Tipi* (denizden yükselen) (Doğan-Gürbüz 2020, s. 77), tanrıçanın en yaygın betimlerinden biridir. Anadyomene tipi, çeşitli biçimlerde betimlenmiştir. En yaygın görülen betimi; tamamen çıplak veya yarı giyimli, ayakta, ıslak saçlarını süzer pozdaki tasviridir. Bunun yanı sıra, istiridye kabuğu eşliğinde, çeşitli kompozisyonlarda işlenen betimleri de azımsanmayacak kadar yoğunluktadır.

Anadyomene tipinin ortaya çıkışı, MÖ 4. yüzyılın önemli ressamlarından olan Apelles'in duvar resmine dayanmaktadır (Çekilmez 2014, s. 41-42; Newberry 2011, s. 11). Apelles'in bu eseri her ne kadar günümüze ulaşamamış olsa da Antik Çağ yazarları konu ile alakalı bilgiler aktarmışlardır. Strabon, Geographica adlı eserinde Apelles'in tablosundan bahsetmiştir¹. Anadyomene'nin bu varyasyonu koroplastik eserlerin yanı sıra duvar resimleri, mimari kabartmalar ve vazo resimleri gibi birçok sanatsal yaratıma da ilham kaynağı olmuştur. Pompei'de bir villanın duvarında bulunan, aynı zamanda Apelles'in Augustus tarafından Roma'ya götürülen resminin yakın bir reproduksiyonu olan duvar resmi (Dan 2018, s. 44, fig. 11) (Figür 7), Aphrodisias kazılarında ele geçmiş olan bir alınlık kabartmasına işlenmiş (Figür 8), iki Triton'un taşıdığı istiridye kabuğunun üzerinde otururken betimlenmiş Aphrodite gibi birçok arkeo-sanat eserine, Anadyomene tipinin sevilerek işlendiğini gösteren örnekler arasındadır.

Figür 7. Pompei Aphrodite Freski MS 62-79

Figür 8. İstiridye Üzerinde Oturan Aphrodite
(Aphrodisias Kazıları Alınlık Kabartması)

2.1. İznik Müzesi'ndeki Aphrodite Anadyomene Figürini (Varyasyon)

Aphrodite'nin Anadyomene tipi ile ilişkili olan figürin, müzeye satın alma yolu ile ulaşıp 1527 envanter numaralı (Figür 9a-b) eserdir. Eserin müzeye geliş biçimi dolayısıyla buluntu yeri ve kontekst verisi mevcut değildir. Bu sebeple eserin değerlendirmesi benzer kompozisyonlarda betimlenmiş örnekler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Figürin, mika içeren açık kırmızı kil ile çift kalıp yöntemi kullanılarak, içi boş olarak şekillendirilmiştir. Figürinin arkasına, pişirme esnasında oluşabilecek deformasyonları önlemek amacıyla yuvarlak bir buhar deliği açılmıştır. 13,5 cm yüksekliğinde, 6,9 cm genişliğinde ve 3,1 cm kalınlığındaki figürinin kil, astar ve boya renkleri Munsell kataloğu aracılığıyla belirlenmiştir [2,5 YR 7/6 Light Red (Hamur)-2,5 YR 5/8 Red (Boya bezeme)-5 YR 3/4 Dark Reddish Brown (Boya bezeme) -7,5 YR 8/4 Pink (Astar)]. Yüksek bir kaide üzerinde duran Aphrodite, istiridye kabuğunun önünde, transparan bir khiton ile betimlenmiştir. Figürinin göğsünün alt hizasında ise kırmızı tonda bir boya ile

kemer görüntüsü oluşturulmuştur (Figür 9a). Figürinin yüz hatları aşınma sebebiyle yeterince belirgin olmasa da kaş ve göz detaylarında boya kullanıldığı görülmektedir (Figür 9b).

Figür 9a-b. İznik Müzesi'ndeki Aphrodite
Anadyomene Figürini, MÖ 3.-MS 2. yy

Aphrodite'nin çalışmanın konusu olan figürini ile kompozisyon bakımından benzer olan bazı belli başlı örnekler bulunmaktadır. Bunlar arasında: Kırım'ın Kerç şehrinde tespit edilip Fransa'nın Louvre Müzesi'nde sergilenen Anadyomene tipi figürin dikkat çekmektedir (Figür 10). Tanrıça burada istiridye kabuğu önünde ayakta ve çıplak vaziyette yer alırken, sağ eli ile saçlarındaki suyu süzerken betimlenmiştir. Bir diğer örnek Macaristan'ın Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi'nde sergilenmektedir. Yunanistan'ın Korint şehrinde ele geçen bu Anadyomene tipi örnekte tanrıça (Figür 11), geniş bir istiridye kabuğunun içinde ve çıplak vaziyette betimlenmiştir. Üzeri beyaz astar boya ile kaplı olduğu anlaşılan figürinde, tanrıça sağ eli ile bir kumaşı veya elbiseyi havaya kaldırmış şekilde gösterilmiştir. Rusya'nın Hermitage

Müzesi'nde sergilenen diğer Anadyomene tipi örnekte ise tanrıça, kaide üzerinde çömelir vaziyette tasvir edilmiştir (Figür 12). Arkasında kanat biçimi oluşturan iki istiridye kabuğu bulunan figürinin beyaz astar boya ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

Figür 10. Aphrodite Anadyomene, Louvre Museum, MÖ 4-MS 1. yy

Figür 11. Aphrodite Anadyomene, Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi, MÖ 350-300

Figür 12. Oturan Aphrodite Anadyomene Hermitage Museum MÖ 3-2. yy

Figürinlerin üretim aşamasında, söz konusu eserde olduğu gibi kil rengi ve astar boyanın yanı sıra süsleme amacıyla, çeşitli bitkilerden elde edilen kök boya ile figürinleri renklendirme işlemi yapılırdı.

Antik Çağ heykel sanatında olduğu gibi koroplastik eserler üzerinde de boyama işleminin yapıldığı bilinmektedir. Boyama işlemi teknik açıdan pişirme öncesi veya sonrası olarak iki farklı biçimde uygulanmaktaydı. MÖ 6. yüzyıl ve öncesinde, figürinler genellikle fırınlanmadan önce boyanmaktaydı. Böylelikle fırınlama işlemi ile birlikte çeşitli renklerle boyanmış olan figürin daha sağlam bir yapıya sahip olur ve renklerini kolay kolay dökmezdi. Dolayısıyla, bu tekniğin uygulandığı figürinler üzerinde boya kalıntılarına rastlamak mümkün olmuştur (Şakar 2015, s. 92). MÖ 6. yüzyıl sonrasında ise polikromi (çok renkli) (Dyer-Sotiropoulou 2017, s. 1-3) yöntemi uygulanmıştır. Figürinin elde veya kalıpta biçimlendirilmesi ve son halini almasının ardından, üzeri açık renkte bir astar (Blume 2010, s. 144) ile kaplanır, zemin renklendirme için uygun hale getirilirdi (Kılıç 2018, s. 122). Bu uygulama fırınlama işleminin ardından gerçekleştirildiği için üzerinde boya bulunan çok az örnek günümüze ulaşmıştır (Şakar 2015, s. 92).

Aphrodite figürininin işlenmiş olduğu kompozisyon bakımından benzer örnekleri; Sagalassos (Torun, Waelkens, Talloen 2019, s. 552, Fig. 362), Arnavutluk (Muka 2015, s. 229, Fig. 8), Romanya (Antal 2016, s. 183, Kat. No. 67), Ceraş (Jentel 1984, s. 158, Fig. 32-33), Korinth (Delivorrias 1984, s. 99, Fig. 1013), Tanagra (Delivorrias 1984, s. 99, Fig. 1014) ve Güney İtalya (Delivorrias 1984, s. 99, Fig. 1017; Higgins 1969, s. 60, A) gibi çeşitli figürin üretim merkezlerinde görülmektedir.

4. SONUÇ

Prehistorik çağlardan itibaren yerleşim görmüş olan Nicaea kenti, Bithynia Bölgesi'nin önemli kentlerinin başında gelmektedir. İçinde barındırdığı birçok antik yapı ile birlikte tarihi dokusunu oldukça iyi korumuştur. Buna karşın Nicaea kenti dahil, bölge genelinde gerçekleştirilmiş olan arkeolojik kazıların,

bölgenin tarihi zenginliğine oranla yeterli düzeyde olmaması, bölgenin çok yönlü bilimsel yayın çalışmalarını da olumsuz yönde etkilemekte ve literatür bakımından yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Nicaea kenti özelinde değerlendirdiğimizde, bunun temel sebebi kentin yüzyıllardır kesintisiz yerleşim görmesidir. Bu sebeple gelişen çok katmanlı ve zengin yapı görüntüsü, arkeolojik bulgular bağlamında dezavantaja dönüşebilmektedir. Dolayısıyla kent içinde tespit edilmiş yapı kalıntıları ile küçük buluntuların bir arada değerlendirilmesi ve doğru yorumlanması önemlidir.

Kentin çok katmanlı yapısı, birçok arkeolojik buluntu grubu ile birlikte figürinleri de etkilemektedir. Figürinler üzerine, bölge genelinde detaylı ve geniş çaplı bilimsel çalışmaların bulunmayışı ve atölye sorununun varlığı, literatür bağlamında güçlük yaratsa da kent ve bölgenin; inanç sistemi, sosyal yaşantısı ve kültürel yapısı konusunda fikir sahibi olmamıza olanak sağlamaktadır.

Nicaea kenti içinde varlığı muhtemel ancak henüz bilimsel kazılarla açığa çıkarılmamış çok sayıda tapınım alanı/kült yapısı bulunmalıdır. Bu yapıların varlığını kanıtlamak için figürinler tek başına yeterli olmasa da tanrı ve tanrıçalara ait figürinlerin inanç temelli olduğuna ve kült yapılarının varlığına işaret ettiğine şüphe yoktur.

Çalışmanın konusu olan figürinlerde olduğu gibi buluntu yeri bilinmeyen çok sayıda figürin bulunmaktadır. Ancak, Bithynia Bölgesi genelinde ele geçen figürinler ile taşıdıkları teknik ve tipolojik benzerlikler, köken sorununu belli ölçüde giderebilmektedir. Bunların yanı sıra kent veya bölgede ele geçen sikke, yazıt, heykel gibi çeşitli buluntu grupları da figürinlerin tanımlanması ve yorumlanmasında etkin bir role sahiptir. Bu sayede, söz konusu figürinlerden Ana Tanrıça'ya ait olanların, kent içinde bulunan Merdivenli Kaya Kutsal Alanı ile doğrudan ilişkili olduğu varsayımında bulunabiliriz. Aynı durum Aphrodite figürini için geçerli olmasa da -kült yapısına dair somut bir yapı kalıntısı henüz tespit edilmediğinden- dini ritüellerle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

SONNOT

¹ "...Civarda, fazlasıyla ünlü ve sayısız adak sunularıyla dolu bir tapınak olan Asklepieion bulunur. Bu sunular arasında Apelles'in Antigonos'u ve vaktiyle burada duran Anadyomene Aphrodite'si vardı; fakat şimdi o Roma'da tanrılaştırılmış Caesar'a ithaf edilmiştir, böylece Augustus babasına, ailesinin kadın kurucusunu ithaf etmiş oluyordu. Tablo karşılığı Kosluların gerçekleştirilen vergiden yüz talantonluk bir indirimini geri aldıkları söylenir" (Strabon, XIV.2.19).

KAYNAKÇA

AKIN, M.-ÖZKAN, E., B. (2016), Badırğa Kybele'si ve Nilüfer'deki Kybele Kültü: Kybele Statue of Badırğa and the Cult of Kybele in Nilüfer, 1. Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, Genişletilmiş Sempozyum Metni, Nilüfer Belediyesi, Bursa, 2016, s. 69- 94.

ΑΧΕΙΛΑΡΑ, Α. (2000), *Η Κοροπλαστική Της Λεσβου*, Μυτιληνή, 2000.

ANTAL, A. (2016). *Venus Cult in Roman Dacia*, Ministry of Culture National History Museum of Transylvania Bibliotheca Mvsei Napocensis XLIX, Napoca.

BLUME, C. (2010). When Colour Tells a Story – The Polychromy of Hellenistic Sculpture and Terracottas. Eds. V. Brinkmann, O. Primavesi – H. Hollein, Circumlitio. *The Polychromy of Antique and Mediaveal Sculpture. Proceedings of the Johann David Passavant Colloquium*, 10-13 December. München, 240-257.

CHİDİROĞLOU, M. (2015). Female Figurines of Classical and Hellenistic Times from Euboea. An Exploration of Their Votive and Funerary Uses'in S. Huysecom-Haxhi, A. Muller, C. Aubry, C.E. Barrett, C. Blume and T. Kopestonsky (eds.), *Figurines grecques en context. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, 91-106. Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion.

COOPER, D., Phelan, C. (2017). *Motherhood in Antiquity*. Springer Nature.

ÇEKİLMEZ, M. (2014). Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

ÇİBÜK K. (2017). Doğu Marmara'da Ana Tanrıça (Kybele) Kültü ve Tasvirleri, Ed. Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. M. Bilal Çelik, Doç. Dr. İbrahim Şirin, Dr. Ali Yeşildal, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozoyumu – III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 38, 165-192.*

DAN, A. (2018). Galateia in the Land of the Amazons: The silver plate of Yenikend (Azerbaijan) and cultural

transfers between the Greco-Roman world and the Caucasus. *Khazar Journal Of Humanities and Social Sciences*, 2018, Spécial Issue, pp. 20-79.

DELÍVORRÍAS, A. (1984). "Aphrodite", *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, "Aphrodisias-Athena", II/1-2, 3-151, Artemis Winkler Verlag: Zürich.

DOĞAN GÜRBÜZER, E. (2020). Terracotta Figurines from the Temple of Aphrodite at Aphrodisias (Aphrodisias Aphrodite Tapınağı'ndan Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürinler), *OLBA XXVIII*, 69-99.

DOĞANCI, K. (2003). Bithynia Tarihi I (Bithynia Krallığı M.Ö 297-M.Ö. 74), *Bursa Defteri*, Sayı: 20, 74-84.

DYER, J. & SOTİROPOULOU, S. (2017). A technical step forward in the integration of visible-induced luminescence imaging methods for the study of ancient polychromy, *Heritage Science*, 1-21.

EKİN MERİÇ, A. (2007). *Metropolis Ana Tanrıça Kült Mağarası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmış Doktora Tezi), İzmir.

EKİN MERİÇ, A. (2007). *Metropolis Ionia III, Ana Tanrıça Kutsal Mağaraları*, Homer Kitabevi, İstanbul.

ERHAT, A. (2006). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HAKMAN, M. (2020). Niğde Arkeoloji Müzesi'nden İki Heykelcik ve Aphrodite Anadyomene İkonografisi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (1), 81-98.

HAS, A. C. (2021). Heykeltıraş Praksiteles'in Yaşantısı ve Knidos Aphrodisias'ne Yansımaları, *KAFDAĞI*, Cilt: 6, Sayı 2, 120-136.

HİGGİNS, R. A. (1969). *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum. Volume I - II. Greek: 730 - 330 B.C.*, Oxford (ilk basım 1954).

JENTEL, M. O. (1984). Aphrodite (In Peripheria Orientali), *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, "Aphrodisias-Athena", II/1-2, 154-166, Artemis Winkler Verlag: Zürich.

KARAHAN, G. (2018). *Bithynia Bölgesi'nde Kybele Kültü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Kocaeli.

KARAHAN G., GEDÜK S. & KONAK A. (2022). Kandıra-Yağbolu Meter-Kybele Mağara Kutsal Alanı. *Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory*, sa. 26, ss. 167-184.

KILIÇ, Y. (2018). *Antik Çağ'da Boya ve Boyama*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Programı, Konya.

KUMANDAŞ YANMAZ, H. (2020). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Yer Alan Bir Grup Nikaia Darplı Sikkedeki Nikaia Kültleri, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, s. 2.

KUTBAY, G. (2015). *Manisa Müzesi'nden Tapınak Betimli Roma Dönemi Sikkeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Programı, İzmir.

MANETAKİ S. (2011). *Terrakotta-Figuren aus dem hellenistischen Zentral-Kreta: Knossos, Kamilari und Astritsi*, Zur Erlangung des Doktorgrades An der Kultur- und Gesellschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Salzburg.

MUKA, B. (2015). Figurines dans un lac: le cas de Seferan en Illyrie, *Figurines Grecques En Contexte*, 2. Sanctuaires: pratiques rituelles, sphère d'activité des divinités dédicataires, 219-229.

NEWBERRY, J. M. (2011), *Venus Anadyomene: The Mythological Symbolism From Antiquity to the 19Th Century*, (Master Thesis). University of Wisconsin.

ÖZBAY A., ÖZBAY F. (2022). Afyonkarahisar Müzesinden Kybele Figürin Grubu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (73): 245-255.

ÖZKAN, E. B. Antik Literatürde Örneklerle Akdeniz Dünyasında Kybele Kültü, *Vir Doctus Anatolicus-Studies in Memory of Sencer Şahin*, E. N. Akdoğu Arca, N. Gökbalp Özdiil, B. Takmer, Editör, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, ss. 755-779.

ÖZMEN, S. S. (2016). Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü, *Humanitas*, 4 (7), 381-397.

POLAT, G. (2019). Batı Anadolu'daki Ana Tanrıça Kutsal Alanlarına Örnekler, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (19), 154-169.

RG (1910). W. H. Waddington, Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure. *Continué et complété par E. Badelon et Th. Reinach*. Vol. 3 Nicee et Nicomédie, Paris.

ROLLER, L. E. (2004). *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*. (B. Avunç, Çev.). Homer Kitabevi.

ROLLER, L. E. (2012). *Frig Dini ve Kült Uygulamaları, Frigler Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, Ed. Taciser Tüfekçi Sivas, Hakan Sivas, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

SHEVCHENKO, T. (2019). Attributes of the Mother of the Gods on Terracottas from Olbia Pontike and Asia Minor, *ADALYA*, 22, ss. 201-221.

STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII – XIII – XIV- Strabon Geographika*, Çev., Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 59-60 XII, 4, 7.

ŞAHİN, S. (1987). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*, (İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu), Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien, Testimonia, II.3, Bonn.

ŞAKAR, G. (2015). *Smyrna Terrkottaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Arkeoloji Programı, İzmir.

TORUN, E.- TALLOEN, P.- WAELKENS, M. (2019). *Bir Zamanla Toros'larda Sağalassos- Meanwhile in the Mountains*, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.

YILDIZ, S. (2022). Aphrodite Kültü ve Temsili. 2. *Uluslararası Dicle Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi*, Diyarbakır, ss. 194-202.

Aphrodisias Kazıları. Aphrodite Alınlığı, Erişim Adresi: http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/tr-aphrodite_pediment.html [Erişim Tarihi: 2/2/2023].

Aphrodite Anadyomene, Budapeşte Güzel sanatlar müzesi, Erişim Adresi: <https://www.mfab.hu/artworks/corinthian-statuettes-of-the-birth-of-aphrodite/> [Erişim Tarihi: 2/2/2023].

Aphrodite Anadyomene, Louvre Museum, Erişim Adresi: <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010260215> [Erişim Tarihi: 2/2/2023].

Oturan Aphrodite Anadyomene, Hermitage Museum, Erişim Adresi: <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/06.+sculpture/199064> [Erişim Tarihi: 2/2/2023].

Pompei'deki Aphrodite Freski, Erişim Adresi: <https://www.palladion.hu/en/almighty-aphrodite-en/> [Erişim Tarihi: 2/2/2023].

NOT: Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora programında, tarafımda hazırlanmakta olan “*Bithynia Bölgesi Nicaea Kenti Figürinleri*” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

Ekrem İmamoğlu örneği üzerinden Türkiye’de sol popülizm

Left populism in Turkey through the example of Ekrem İmamoğlu

Sema Sertkaya¹

Cumhur Aslan²

¹Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: sema_yetik@hotmail.com

²Prof., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye, e-mail: cumhur.aslan@gmail.com

Öz

Dünya siyasetinde farklı tarihsel zamanlarda ve farklı toplumlarda varlık kazanan popülizm, Türkiye’de de etkili olan ve Türk siyasetinin açıklanmasında kilit bir konuma yükselen öncü siyasal kavramlardan biri olmuştur. Popülizm, Osmanlı’da II. Meşrutiyet döneminde, Rusya’daki Narodnik hareketlerin etkisinde kalan Osmanlı aydınlarının öncülüğünde varlık kazanmıştır. Bu tarihten itibaren popülizm Türk siyasetinde belirli aşamalardan ve değişimlerden geçerek günümüze dek ulaşmayı başarmıştır. Özellikle Demokrat Parti’nin kurulmasından sonra sağ partiler ile yakın ilişki kurmayı başaran popülizmin birçok vechesi Türk siyasetinin öncü liderlerinde görünürlük kazanarak sağ ve sol popülizm varyasyonlarına sahip olmuştur. Sağ popülizm daha çok milliyetçilik, tarih, din gibi sembolik bağlara sahipken sol popülizm eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramlarla yakın ilişki içerisinde olmuştur.

Bu makalede, 31 Mart 2019 Türkiye yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nı kazanan Ekrem İmamoğlu’nun bu başarısında kullanmış olduğu Kemalist, laik, sol popülist kodlara ek olarak muhafazakar, milliyetçi, sağ popülizme ait olan temel popülist kodları etkin ve etkili bir şekilde kullanmış olmasının önemli bir rol oynadığı tezi temel veri olarak alınmıştır. Bu anlamda, Ekrem İmamoğlu’nun seçim sürecinde kullanmış olduğu popülizmin hem Kemalist, laik, sol versiyonları hem de sağ, muhafazakar, milliyetçi versiyonları eleştirel söylem analizi tekniğinden faydalanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ekrem İmamoğlu eşitlik, özgürlük, adalet gibi sol popülizmin temel kodlarını etkili bir şekilde kullanarak Kemalist, laik, sol seçmenin desteğini almayı başarmıştır. Buna ek olarak, Ekrem İmamoğlu seçim süresince sağ, muhafazakar, milliyetçi kesimin önem verdiği tarihi, milli ve dini değerleri hem söylemlerinde hem de kamusal alanda sergilemiş olduğu tutum ve davranışlarında sıkça görünür kılmıştır. Bu bağlamda Ekrem İmamoğlu’nun, Türkiye’de var olan muhafazakar, milliyetçi, sağ popülist kodları etkili ve işlevsel bir şekilde kullanarak gerek muhafazakar gerekse milliyetçi seçmen olarak adlandırılan ve tarihsel olarak Cumhuriyet Halk Partisi’ne uzak olan kesimlerin desteğini alması 31 Mart 2019 Türkiye yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nı kazanmasında etkili bir rol oynamıştır.

Anahtar kelimeler: Popülizm, Sağ Popülizm, Sol Popülizm, Ekrem İmamoğlu.

* “Ekrem İmamoğlu örneği üzerinden Türkiye’de sol popülizm” isimli makalemiz Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında yazılan Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Citation/Atf: SERTKAYA, S. & ASLAN, C. (2023). Ekrem İmamoğlu örneği üzerinden Türkiye’de sol popülizm. *Journal of Awareness*. 8(3): 281-295, <https://doi.org/10.26809/joa.2079>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Sema Sertkaya
E-mail: sema_yetik@hotmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

Populism which has emerged in different societies and at different historical times in world politics, is one of the pioneering political concepts that is also effective in Turkey, and has become a key concept in explaining Turkish politics. Populism came into existence in the Ottoman Empire during the Second Constitutional Monarchy period under the leadership of Ottoman intellectuals who were influenced by the Narodnik movements in Russia. Since then, populism has passed through certain stages and changes in Turkish politics, and has managed to reach the present day. Especially after the establishment of the Democratic Party, many aspects of populism, which succeeded in establishing close relations with right-wing parties, gained visibility in the pioneering leaders of Turkish politics and had variations of right and left populism. While right-wing populism has more symbolic ties with nationalism, history and religion, left-wing populism has been closely associated with concepts such as equality, freedom, and justice.

In this article, the thesis that Ekrem İmamoğlu who won the mayorship of Istanbul Metropolitan Municipality in the local elections of March 31, 2019 in Turkey, has played an important role in this success by effectively and effectively using the basic codes of conservative, nationalist, right populism in addition to the Kemalist, secular, left populist codes he used. In this sense, both the Kemalist, secular, left-wing versions and the right-wing, conservative, nationalist versions of the populism used by Ekrem İmamoğlu during the election process have been tried to be revealed by utilizing the critical discourse analysis technique.

Ekrem İmamoğlu effectively used the basic codes of left populism such as equality, freedom, and justice, and succeeded in gaining the support of Kemalist, secular and leftist voters. In addition, Ekrem İmamoğlu frequently made visible the historical, national, and religious values that the right, conservative, and nationalist segments attach importance to, both in his discourses and in his attitudes and behaviors in the public arena during the election. In this context, Ekrem İmamoğlu, using the conservative, nationalist, right-wing populist codes in Turkey effectively and functionally, received the support of those who are called both conservative and nationalist voters and who are historically distant from the Republican People's Party. He played an effective role in the election of the Istanbul Metropolitan Municipality.

Keywords: Populism, Right Populism, Left Populism, Ekrem İmamoğlu.

1. GİRİŞ

Günümüzde sıkça duymaya başladığımız, siyasal alanda etkisi gittikçe güçlenen popülizm farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda varlık kazanmış önemli bir siyasal kavramdır. Popülizmin özünde yatan mekânsal ve tarihsel çoğulculuk beraberinde popülizm kavramının muğlak bir yapıya sahip olmasına, popülizm literatüründe birçok tanımın oluşmasına ve popülizmin çok bileşenli bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Bu durum popülizm çalışmalarında çok yönlü bir bakış açısına sahip olunmasını da zorunlu kılmaktadır.

Popülizmin üç farklı tarihsel süreçten geçerek ve bu süreçlerde farklı formlara sahip olarak günümüze dek ulaştığı söylenebilir. Popülizm ilk olarak 1860-70'li yıllarda Rusya'daki *narodnichestvo* hareketi olarak ve 1890'lı yıllarda Birleşik Devletlerdeki *Halkın Partisi* hareketi ile varlık ka-

zanmıştır. 1930 ve 1960'lı yıllarda özellikle Latin Amerika'da etkili olan popülist hareketlerin öncüsü Juan Domingo Peron olmuştur. 1980 sonrası dönemde ise özellikle Avrupa'daki siyasal oluşumların açıklanmasında kullanılan popülizm sağ ve sol popülizm ekseninde şekillenmeye başlamış ve bu anlamda hem sol popülizme özgü hem de sağ popülizme özgü formlara sahip olmuştur (Sözen, 2017: 8-9).

Türk siyasal tarihi açısından bakıldığında ise popülizmin gelişimi Osmanlı dönemine kadar uzanan bir tarihsel kökene sahip olmuştur. Osmanlı'da, II. Meşrutiyet döneminde, Rusya'daki Narodnik hareketlerin etkisi altında Osmanlı aydınları aracılığıyla halkçılık akımı etkili olmuş ve Osmanlı aydınları çıkarmış oldukları yayınlar aracılığıyla halka ulaşmaya çalışmışlardır. Bu durum Türkiye'de popülizmin tarihsel gelişimini incelerken II. Meşrutiyet döneminden başlamasını bir anlamda zorunlu kılmıştır. Türk si-

yasetinde popülizm; II. Meşrutiyet döneminden itibaren, Milli Mücadele döneminde, Tek-Parti döneminde ve çok partili dönemde farklı formlarda etkili olmuş ve günümüze dek bir çok siyasal lider ve siyasal hareket içerisinde farklı izdüşümlere sahip olmuştur.

Bu makale, 31 Mart 2019 Türkiye yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Başkanı seçilen Ekrem İmamoğlu'nun seçimleri kazanmasında, halk ile kurmuş olduğu yakın ilişki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ekseninde kullanmış olduğu Kemalist, laik, sol popülizmin temel kodları kadar, muhafazakar, milliyetçi, sağ popülizme ait temel kodları etkin ve etkili bir şekilde kullanmış olduğu savını temel veri olarak almıştır. Bu bağlamda, İmamoğlu'nun bu yerel seçim sürecinde kullanmış olduğu Kemalist, laik, sol ideolojideki temel popülist kodlara ek olarak CHP eksenli bir siyaset içerisinde muhafazakar, milliyetçi, sağ ideolojideki temel popülist kodları kullanma biçimlerini saptamayı amaçlamayan bu çalışmada İmamoğlu'nun televizyon, internet, basılı yayın ve sosyal medyada yer alan, içeriğinde popülist unsurları taşıyan demeçler toplanmış ve eleştirel söylem analizi tekniği kullanılarak gözden geçirilmiştir.

Çalışmanın takip eden bölümlerinde ilk olarak alan yazında çalışmaları olan araştırmacıların popülizm tanımlarına yer verilerek popülizme dair genel bir çerçeve çizilmiştir. Ardından popülizmin gelişimi tarihsel bağlamda ince-nerek dünya üzerinde ortaya çıkan ilk popülist hareketlere ve bu hareketlerin özelliklerine ilişkin temel bilgiler sunulmuştur. Popülizmin genel tarihsel seyri ortaya konulduktan sonra Türk siyasal yaşamında popülizmin tarihsel gelişimi incelenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'dan günümüze dek popülizmin görünürlük kazandığı dönemlere ve siyasal aktörlere değinilerek popülizmin Türkiye'deki izdüşümleri hakkında bilgi verilmiştir. Popülizmin dünya siyasetinde ve Türk siyasetindeki gelişim evreleri ve genel özellikleri ortaya konulduktan sonra çalışmamızın amacı, önemi, evreni, örnekleme ve metodolojisi ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Çalışmamızın ana eksenini çizildikten sonra temel popülist parametreler ekseninde İmamoğlu'nun 31 Mart 2019 Türkiye yerel seçim süresince kullanmış olduğu popülizmin hem Kemalist, laik, sol versiyonları

hem de sağ, muhafazakar, milliyetçi versiyonları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise elde edilen bilgiler ışığında bü-tüncül bir değerlendirme yapılmıştır.

2. POPÜLİZM NEDİR?

Zamansal ve mekânsal bağlamlardan uzak, birçok tarihsel aşamada siyasal alanda kendine yer bulmayı başarmış olan popülizm, birçok süreçten geçmiş ve dolayısıyla birçok araştırmacı tarafından farklı yönleri ile ele alınarak incelenmiştir. Bu durum popülizmin kavramsal olarak açıklanmasını ve "Popülizm nedir?" sorusuna tek bir yanıt verilmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla alan yazında popülizme ait birbirinden farklı, öte yandan belli noktalarda kesişen birçok tanım bulunmaktadır. 19-21 Mayıs 1967 tarihinde *London School of Economics and Political Science* bünyesinde düzenlenmiş olan konferansta popülizmin kuramsal içeriği tartışılarak net bir tanım oluşturulmak istense de Peter Worsley, Edward Shills, Jean Leca gibi birçok yazar popülizmi farklı boyutlarıyla ele alıp tanımlamıştır. Angus Stewart, popülizmin tek bir tanımının mümkün olmayacağını vurgularken, Peter Wiles ise popülizmi "fazilet basit, olağan halkta ve onun ortak kolektif geleneklerinde yaşar" şeklinde özetlemiştir (Toprak, 2013: 33).

Popülizm tanımına netlik kazandırma çabaları her ne kadar başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da popülizm, tüm muğlaklığına karşın varlığını korumakta ve dolayısıyla popülizme yönelik tartışmalar da devam etmektedir. Popülizm tartışmalarında Baykan (2019: 15)'a göre dört temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser'e aittir. Popülizmi "düşünsel bir yaklaşım" olarak kabul eden Mudde ve Kaltwasser (2019: 16)'e göre popülizm "toplumu nihai biçimde 'saf halk'a karşı 'yozlaşmış seçkinler' olarak iki homojen ve karşıt kampa ayrılmış olarak ele alan ve siyasetin, halkın *volonte generale* (genel irade) sinin bir dışavurumu olması gerektiğini ileri süren ince merkezli bir ideoloji" dir. Popülizme dair önemli bakış açılarından birine sahip olan ikinci isim Kurt Weyland'dır. Weyland'a göre (aktaran, Baykan, 2019: 15); "popülizm en iyi, şahısçıl (personalist) bir liderliğin iktidara gelmek veya iktidar uygulamak için büyük sayıda ve çoğunlukla örgütlenmemiş takipçi-

lerin in doğrudan, aracısız, kurumsallaşmamış desteğine dayandığı bir siyasal strateji olarak tanımlanır.” Popülizm literatüründe ön plana çıkan üçüncü isim de popülizmin kavramsal belirsizliğine dikkat çeken Ernesto Laclau’dur. Söylem temelli bir popülizm yaklaşımı benimseyen Laclau (2007: 86); benimsemiş olduğu bu popülizm yaklaşımını “söylemle, özünde konuşma ve yazma alanlarıyla sınırlı bir şey değil, içerisinde ilişkilerin kurucu rol oynadığı karmaşık öğeleri kastediyorum” sözleri ile ifade etmiştir. Popülizme dair güncel tartışmalara yönelik dördüncü ve son yaklaşım ise temsilcisinin Pierre Ostiguy’un olduğu “kültürel-ilişkisel” yaklaşımdır. Ostiguy (Akt. Baykan, 2019: 16)’a göre “popülizm siyasette kültürel olarak popüler ve yerli olanın ve bir karar verme biçimi olarak personalizmin, uzlaşmaz karşıtlık içeren ve seferber edici biçimde, övünç dolu, gösterişli bir şekilde ortaya konulması” olarak anlaşılmalıdır.

Son olarak değinilmesi gereken ve bu çalışmanın da temel dayanak noktasını oluşturan isim Chantal Mouffe’dir. Bu çalışmada temel olarak, Chantal Mouffe’nin “Sol Popülizm” adlı eserinden yola çıkılarak popülizmin siyasal yaşamda gerekliliğine değinilmiştir. Popülizmi ‘Neoliberalizm’ ve ‘Post-demokrasi’ kavramları üzerinden açıklayan ve *popülist moment* olarak kavramsallaştıran Mouffe (2019: 23)’ye göre “Popülizm bir ideoloji değildir ve ona programatik bir içerik atfedemeyiz. Popülizm siyasi bir rejim değildir. Zamana ve mekana göre çeşitli biçimler alabilen bir politika yapma yöntemidir ve çeşitli kurumsal işleyiş alanlarıyla uyumludur. Politik ve sosyoekonomik dönüşümlerin baskısı altında, hakim ideoloji -giderek çoğalan- doyurulmamış taleplerden [unsatisfied demands] dolayı istikrarsızlaştığında bir ‘popülist moment’ ten söz edebiliriz”. Buna dayanarak Mouffe’nin popülizmi bir siyasi rejim ya da bir ideolojiden ziyade politik bir yöntem olarak gördüğü söylenebilir. Popülizmi popülist moment olarak tanımlayan Mouffe’ye göre, popülizmin ortaya çıkabilmesinin ön koşulu, halkın taleplerinin karşılanmasında egemen ideolojinin yetersiz kalmasıdır.

Popülizm literatürü yukarıda yer verilmiş olan tartışmalarla sınırlı değildir. Ancak çalışmanın temelini bu tartışmalara dayanması nedeniyle; ayrıca daha sistemli ve bütüncül bir bakış açısıy-

la ilerleyebilmek amacıyla kavramsal çerçevede yalnızca bu tartışmalara yer verilmiştir.

3. TARİHSEL BAĞLAMDA POPÜLİZM

Tarihsel olarak kökleri iki temel fenomene dayanan popülizm, ilk olarak 1890’lı yıllarda ortaya çıkan “halk” anlamına gelen ve Latince *populus* kelimesinden türetilmiş olan “popülistler” ismiyle anılan *Halk Partisi* hareketidir. Bu hareket, Birleşik Devletler’in güney ve ortabatı eyaletlerinde ortaya çıkan, toprak reformunu savunan ve gümüş paranın tedavülden kalkmasına karşı bir tepki olarak doğmuştur. İkinci olay ise 1860 ve 1870’li yıllarda Rusya’daki entelektüellerin toplumsal ve siyasal alanda bir dönüşümün sağlanması için köylülere yani “halka” gidilmesi ve onların eğitilmesi inancından doğan *narodnichestvo* hareketidir (Moffit, 2020: 31).

Popülizm, 1930 ve 1960’lı yıllarda ise Latin Amerika’da kendine oldukça geniş bir yer bulmayı başarmıştır. Latin Amerika’da popülist söylemlerin temeli Brezilya’da 1950 seçimlerini kazanan Getulio Vargas tarafından atılmış olsa da Taggart (2004, s. 78)’a göre Juan Domingo Peron, Latin Amerika’daki popülizmde öne çıkan ilk isimdir. Arjantin’de “emekçi babası” (Işıklı, 2006: 36) unvanına sahip olan Peron, 1940 ve 1970’li yıllarda 3 kez başkanlık yapmış ve benimsemiş olduğu popülist düşüncelerle toplumun dışlanmış kesimine ulaşmaya çalışmıştır (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 44). İşçilerin sosyal, ekonomik ve siyasal haklarında bir dizi atılım yapan Peron’un 1948 yılındaki “Peronizm nedir” konuşmasında yer vermiş olduğu “Ne zaman iyi giyimli ya da ailesini tiyatroya götüren bir işçi görsem, içten bir memnuniyet duyuyorum. Tıpkı o işçi ben olsaydım hissedeceğim türden bir memnuniyet bu” (Işıklı, 2006: 39) ifadelerinden halkın refahına vermiş olduğu önemi ve popülist söylemlerinin içeriğini net bir şekilde görmek mümkündür.

1980’li yıllarda ise Avrupa’daki siyasal oluşumların açıklanmasında kullanılan popülist hareketler bu tarihten itibaren sağ ve sol ideoloji etrafında şekillenmiş (Sözen, 2017: 8-9) olsa da özellikle aşırı sağ hareketler ve partilerle yakın ilişki kurmuştur (Atay, 2019: 5). Sağ popülizm dünyanın birçok bölgesinde varlık kazanmış olsa

da Taggart (2004: 97)'a göre en elverişli kaynak Batı Avrupa'nın çeşitliliğinde bulunmaktadır. Doğu Avrupa'da 1984 yılından sonra komünizmin çökmesinin ardından yaşanan Avrupalılaştırma ve küreselleşme süreçleri, Avrupa'nın siyasal ve sosyal yapısında değişimlerin yaşanmasına neden olmuş (Berezin, 2011: 6) ve Streeck (2017: 182)'in "*Büyük Gerileme*" olarak adlandırmış olduğu dönem başlamıştır. Avrupa'da yaşanan bu güvensizlik ortamı sağcı popülist partilerin ve hareketlerin güçlenmesine zemin hazırlamış ve göçmen, suç, hastalık ve işsizlik korkuları sıkça gündeme gelmeye başlamıştır (Berezin, 2011: 6). Bu doğrultuda sağ popülist partiler, "memleketin asıl sahiplerine" ait bir "ulusal egemenlik" anlayışı benimseyerek, çoğunlukla eşitlik ilkesinin görmezden geldiği "ulusal" kimliğe vurgu yaparak toplum için bir tehdit olarak gördükleri göçmenleri ve toplumdaki diğer birçok grubu dışlayan bir "halk" inşa ederler (Mouffe, 2019: 35).

1980'li yıllarda uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar 2008 finansal krize kadar rakipsiz bir şekilde varlığını korumayı başarmış olsa da özellikle özelleştirme ve kural dışlaştırma politikaları işçi sınıfının yaşamını zorlaştırmış ve kriz sonrası uygulamaya konulan kemer sıkma politikasıyla orta sınıfın genelinde mağduriyetler oluşmaya başlamıştır (Mouffe, 2019: 24-29). Dolayısıyla uzun yıllar varlığını koruyan neoliberal politikalar tıpkı Keynesçi politikalar gibi kendi sınırlarına ulaşmış ve bu durum bir dizi sosyal, ekonomik ve siyasal sorunu beraberinde getirmiştir. Mudde ve Kaltwasser (2019: 51)'in de ifade etmiş olduğu gibi yaşanan bu "*Büyük Durgunluk*" dönemi Avrupa'nın siyasal görüntüsünde değişimlerin yaşanmasına ve sağ popülist söylemlerin karşısında sol popülizmin atağa geçmesine yol açmıştır.

Avrupa'nın birçok bölgesinde yükseliş yaşayan sol popülist partiler de tıpkı sağ popülist partiler gibi belli politik amaçlara ve bu amaçları hayata geçirecek siyasal stratejilere sahiptir. Bu bağlamda Mouffe'ye göre sol popülizmin temel amacı demokrasiyi radikalleştirmektir. Mouffe (2019: 51)'nin demokrasinin radikalleşmesinden kastı "herkes için özgürlük ve eşitlik" ilkesinin "radikalleşmesi"dir. Bu anlamda sol popülizmin, sağ popülizmin özünde yer alan ulusal egemenlik

anlayışından taban tabana zıt bir egemenlik anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Moffit (2022: 60)'in de ifade etmiş olduğu üzere sol popülizmde, sağ popülizmde var olan *etnik milliyetçilik* ya da *yerlililik* anlayışının aksine *sivil milliyetçilik* anlayışı hakimdir. Ulusal kimlik etnik ya da kültürel homojenlikten ziyade vatandaşlık ve devlet içindeki siyasal katılım temeli üzerine inşa edilmiştir.

Mouffe (2019: 35-36) sol popülizmin, demokrasinin daha da derinleştirilerek geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sol popülizmde temel strateji olarak "biz", diğer bir deyişle "halk" inşası aracılığıyla demokratik beklentileri ortak irade altında birleştirmeye çalışılmaktadır. Bu amaç, hem güvencesiz/yarınsız orta sınıf, göçmenler ve işçi sınıfının talepleri arasında hem de LGBT gibi diğer topluluklar arasında bir eşdeğerlik zinciri kurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu zincirin temel amacı ise demokrasinin radikalleşmesine olanak tanıyacak yeni bir hegemonyayı inşa etmektir.

4. TÜRKİYE'DE POPÜLİZM

Dünya siyasetinde etkili olan ve uzun yıllar varlığını koruyan popülizm Türk siyasal yaşamında da kendine yer bulmayı başarmıştır. Türk siyasetinde popülizmin tam olarak ne zaman başladığı hakkında net bir tarih verilemese de Zafer Toprak (1992: 17)'a göre Türk siyasetindeki popülizm iki temel döneme dayanmaktadır. Bunlardan ilki Tek-Parti döneminde etkili olan "entelektüel popülizm" diğeri ise çok partili döneme geçildikten sonra Demokrat Parti (DP) ile birlikte siyasal yaşamda etkili olan "popülist söylem"dir.

Türkiye'de popülizmin tarihsel kökenlerini Osmanlı imparatorluğu dönemine kadar götürmek mümkündür. 1908 yılında Jön Türk devrimi sonrası yaşanan II. Meşrutiyet döneminde, Rusya'daki Narodnik hareketlerin etkisi Osmanlı topraklarına kadar ulaşmayı başarmış ve bu hareket Osmanlı topraklarında halkçılık akımı olarak karşılık bulmuştur. Bu durum Türkiye'de popülizmin halkçılık akımı ile de yakın bir ilişki içerisinde olmasına neden olmuştur. Osmanlı halkçıları, Rus Narodnik hareketinden ve bu hareketin Balkanlardaki yansıması olan halkçılık (popülizm) ve köycülüğten (peasantism) esinle-

nerek *Türk Ocağı, Terbiye Cemiyeti* ve *Milli Talim* etrafında toplanıp, *Halka Doğru* ve *Türk Yurdu* isimli dergileri çıkarmışlardır (Toprak, 2013: 170). Türk Ocağı tarafından yayımlanan *Halka Doğru* dergisinde dönemin önemli fikir adamlarının çoğunluğu yazı yazmış ve dergide aydın ve halk arasındaki farklılaşma tespit edilmiş ve bu duruma eleştiriler getirilerek çözüm önerileri sunulmuştur (Eraslan, 2003: 74). Bu bağlamda, II. Meşrutiyet dönemi halkçılık hareketinin daha çok Osmanlı aydınlarının çıkarmış oldukları yayınlar üzerinden varlık kazandığı ve aktif bir sürece dönüşemediği dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak amacını taşıyan 1919-1922 yılları arasındaki döneme tekabül eden, Kurtuluş Savaşı Döneminde de halkçılık akımının etkileri görülmüştür. Bu dönemde etkili olan halkçılık akımını Zafer Toprak (2020: 157) "*kuvetin kudretin, hakimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesi, halkın elinde bulundurulması*" şeklinde açıklamış ve halkçılıkla "*hakimiyet-i milliyeye esasına müstenid halk hükümeti*" sözleriyle ifade etmiştir. Bu anlamda milli mücadele dönemindeki halkçılık anlayışının verilen bağımsızlık mücadelesinin halka dayandırılması anlayışına denk düştüğünü söylemek mümkündür.

Erken Cumhuriyet dönemine gelindiğinde de halkçılık ilkesinin önemini korumaya devam ettiği görülmektedir. 1921 yılında Anayasanın içeriğinde Atatürk'ün *Halkçılık Programı* adlı metnin etkileri gözlemlenmiştir. Nisan 1923'te kabul edilmiş olan 9 Umde'de ve Ekim 1927'de ki CHP'nin İkinci Kurultayında halkçılığın izleri görülmüştür. 1931 ve 1935 tarihli CHP'nin Üçüncü ve Dördüncü Kurultaylarında diğer ilkelere yanında halkçılık, partinin temel vasıflarından biri kabul edilmiştir. Halkçılık, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında "*hakimiyet bila kayd-ü şart milletindir*" ve "*halkın kendi mukadderatını bizzat ve bilfiil sahip olması*" gibi formüller ile ifade edilirken; 1930'lu yıllarda ise "*halk için halka rağmen*" formülüyle ifade edilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi halkın siyasal yaşama katılması için yeterli görülmüştür (Köker, 2020: 146).

Türkiye'de 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması yakın dönem Türk siyasi tarihi

açısından bir dönüm noktası olmuştur. 46 *Ruhu'na* sahip DP'nin siyasal uygulamaları ve siyasal iletişimi incelendiğinde popülist işaretler taşıdığı dikkat çekmektedir (Yetkin, 2010: 139). DP, tek parti dönemi halkçılığını elitist ve tarihsel görüntüsünden kurtarmış ve ona halkın istek, özlem ve desteğine dayanan siyasal katılımlı bir popülist ideoloji özelliği kazandırmıştır. Dolayısıyla DP, halkçılık anlayışını popülist bir şekilde yorumlayabildiği için başarılı olmuştur (Sunar, 1983: 2081). Köylere kadar uzanan geniş bir parti örgütü kuran ve bu örgütler aracılığıyla halkın siyasete katılmasına olanak sağlayan DP, parti programında yer verdiği "*hükümet ve idare, halktan, halkla beraber ve halk için olmalıdır*" ilkesiyle tek parti yönetiminin "*halka rağmen halk için*" ilkesinin toplumda yaratmış olduğu anti-bürokratik birikimden faydalanmıştır (Tekeli, 1983: 1932). Bu bağlamda temel siyasal söylemini tek parti döneminin "milli şef" dönemi eleştirisi üzerine kurmuş olan DP'nin 1946 ve 1950 seçimlerinde kullanmış olduğu "*Yeter Söz Milletin*" sloganıyla anti-elitist bakış açısını ve popülist yönünü net bir şekilde ortaya koymuş olduğunu söylemek mümkündür.

10 Ekim 1965 tarihindeki genel seçimlerde tek başına iktidar olan Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel de Türk siyasetindeki popülist unsurların görünürlük kazandığı önemli siyasal liderlerden biridir. "*Çoban Sülü*" lakabıyla siyasi hayatta varlığını sürdüren Demirel özellikle köylü geçmişini etkili bir şekilde kullanarak halkın kendisiyle bağ kurmasını sağlamıştır. Demirel'in "*Aziz vatandaşlarım, benim için nereden çıktı diyolar, çok basit, bunun için gözlük takmaya bile lüzum yok! İşte senin içinden ben çıktım. Benim babam da eli nasırlı bu toprağın adamı. Ben bu toprağın içinden çıktım. Neresinden bahsediyorsun, 'eli nasırlı emekçi kardeşim maraba kardeşim' diye. Nasırlı el burada sahtekarlık yapmaya lüzum yok*" (Demirel, 2021: 42) sözleri de Demirel'in popülist yönünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Demirel'in sahip olduğu bu özellikler gecekondu semtlerinde yaşayan köylü göçmenlerin kendisini "kendini yetiştirmiş adam" ve "içlerinden biri" olarak görmelerini sağlamıştır. Ayrıca konuşma şekli, üslubu ve şivesi ile de Demirel "halk adamı" olarak nitelendirilmiştir (Ahmad, 1994: 194).

Dünya siyasal konjonktüründe olduğu gibi Türk

siyasal tarihinde de popülizm, büyük ölçüde aynı siyasal çizgiyi izlemiş ve sağ, muhafazakar, milliyetçi partiler ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Bu çizgideki kırılmayı sağlayan isim ise Bülent Ecevit olmuştur. Ecevit, özellikle benimsemiş olduğu *Ortanın Solu* hareketi ile sol popülist söylemleri Türk siyasetinde görünür kılmıştır. Ecevit (2009: 76) *Ortanın Solu* adlı kitabında asıl meselenin halkın “benim devletim” diyebileceği bir devlet imajı yaratmak olduğunu savunmuş ve “*CHP halka gitmelidir. Ama halka gitmişinde, yalnız uzatacak eli değil, söyleyecek sözü de olmalıdır. Hatta bir umut ışığı, bir inanç ateşi yakabilmelidir*” sözleriyle halkçı yönünü ortaya koymuştur. Fatih Yaşlı (2020: 9)’ya göre 1965-1980’li yıllarda halkçı/popülist bir siyasi çizgide ilerleyen Ecevit’in siyasi yolunu anlatmak için “Halkçı Ecevit” sloganı tek başına yeterlidir. Ecevit, bu dönemde halkçılık ve popülizmin sol versiyonu üzerine bir CHP söylemi ve politik programı inşa etmiştir. Ecevit’in *Ortanın Solu* olarak adlandırılan sol popülist söylemleri 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP’yi tek başına iktidar yapmaya yetmese de CHP’nin oy oranında önemli bir artışın yaşanmasını sağlamıştır.

1983 yılında Türkiye’deki genel seçim yarışından %45,14 oy oranı ile galip çıkan parti Anavatan Partisi olmuş ve Turgut Özal 45. Türkiye Hükümetini kurarak başbakan olmuştur. Türk siyasetinin en dikkat çekici isimlerinden olan Turgut Özal Türkiye’de sağ, muhafazakar, milliyetçi popülist söylemlerin izdüşümlerinin görüldüğü siyasi liderlerden biridir. Yeni Sağ’ın temsilcisi olan Özal, milliyetçi, muhafazakarlığı neoliberalizmle eklemlenmiş ve otoriter nitelikteki popülizmi ile *çağa uygun, örf ve adetlerini koruyan, seçici* bir modernleşme anlayışı ve özellikle ehil bir Müslüman Türk halkı imajı oluşturarak popülizme yeni bir açılım sağlamıştır (Bora ve Erdoğan, 2003: 644).

Son olarak değinilmesi gereken isim kuşkusuz 2003 yılından itibaren Türk siyasetine yön veren isim Recep Tayyip Erdoğan’dır. Yaklaşık yirmi yıldır Türk siyasetinde yer alan Erdoğan, Türkiye’de önemli değişimlerin ve dönüşümlerin yaşanmasına öncülük etmiştir. Bu bağlamda sağ ve aşırı sağ neo-klasik popülizm formu içerisinde yer alan Recep Tayyip Erdoğan (Finchelstein, 2019: 145) Türkiye’de popülist unsurların,

özellikle sağ, muhafazakar, milliyetçi popülist unsurların bir çoğunu bünyesinde barındıran bir lider olmuştur. Erdoğan da tıpkı Özal gibi kamuoyu önündeki konuşma üslubu, beden duruşu ve hatta kıyafet seçimleri ile halktan biri imajı çizmiş ve Baykan (2019: 19)’a göre tüm bu özellikler halkın Erdoğan ile özdeşlik kurmasını sağlayarak halk ile arasındaki popülist bağların güçlenmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Erdoğan, halkın içinde, halka dönük bir siyasi anlayışa sahip olduğunun söylemlerinde de sıkça vurgulamıştır. Bu anlamda Erdoğan’ın şu ifadeleri örnek olarak sunulabilir;

“Bir siyasetçide bulunması gereken en önemli özellikler dürüstlük, donanımlı olmak ve halkıyla iç içe olmaktır. Halkına yüksekte bakan siyasetçinin geleceği olamaz. Kariyerden çok karizma önemlidir” (Türkmen, 2007: 18).

Sonuç olarak, Türk siyasal tarihi genel bir tarihsel bakış açısı ile sağ ve sol siyasal ideoloji çizgisinde ilerlemiştir. Bu anlamda gerek sağ ekseninde yer alan partiler gerek sol eksen içerisinde konumlanan partiler belirli siyasal ideolojilere ve sembolik bağlara sahip olmuşlardır. Bu anlamda sol partiler daha çok eşitlik, adalet, özgürlük gibi sembolik bağlara sahip olmuştur (Mouffe, 2019: 18, 52). Sağ siyasette ise milliyetçilik, muhafazakarlık ve İslamcılık temel terimler olarak yer almıştır (Bora, 2009: 7). Teorik bir temellenmeden ziyade bir kimlik referansı olan milliyetçilik ve din referansları, Türkiye’de sağcılığın milliyetçi-muhafazakar temelini oluşturmaktadır (Bora, 2012: 21) ve Türk sağ *din, tarih ve milliyetçilik* içeren sembolik bağlar ile yakın ilişki içerisinde olmuştur (Bora, 2016: 9-28).

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

31 Mart 2019 tarihli yerel seçimlerde CHP’den İBB Başkanlığına aday olan İmamoğlu, bu seçimlerden başarıyla çıkarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı İmamoğlu’nun seçim sürecinde kullanmış olduğu Kemalist, laik, sol ideolojideki temel popülist kodlara ek olarak CHP eksenli bir siyaset içerisinde muhafazakar, milliyetçi sağ ideolojideki temel popülist kodları kullanma biçimlerini saptamaktır.

Sağ ve sol siyasal ekseninde bütüncül bir bakış açısıyla “Popülizm ve Ekrem İmamoğlu” ilişkisini ortaya koyma çabası içerisinde olan bu çalışma alana sağlayabileceği katkı sebebiyle önem teşkil etmektedir.

5.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni, 31 Mart 2019 Türkiye yerel seçimlerinde, Ekrem İmamoğlu’nun seçim süresince ve sonrasında televizyon, internet, basılı yayın ve sosyal medyada yer alan söylemlerinde ve halkla buluştuğu mitinglerdeki söylem ve davranışlarında kullandığı popülist kodlar olarak ortaya koyulmuştur.

Örnekleminiz ise CHP tarafından Ekrem İmamoğlu’nun İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına adaylığının ilan edildiği 18 Aralık 2018 tarihi ile Danıştay 10. Dairesi tarafından Ayasofya’nın müzeden camiye çevrilmesi kararını onadığı 10 Temmuz 2020 tarihidir.

5.3. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada, sistematik bir şekilde veri toplayabilmek amacıyla nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; karmaşık, değişken ve tartışmalı birçok yöntem ve araştırmaların bulunduğu bir alan olarak tanımlanmaktadır (Punch, 2014: 132). Nitel araştırmaların temel amacı yalnızca veri toplamak değil sistematik süreçlerin uygulanmasıyla soruların cevaplarını bulmaktır (Berg ve Lune, 2015: 25).

Bu doğrultuda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan eleştirel söylem analizi tekniğinden faydalanılmıştır. 1990’lı yıllarda Amsterdam Üniversitesi’nde toplanan ve içinde Kress, van Dijk, Fairclough, van Leeuwen ve Wodak gibi dilbilimcilerin de yer aldığı bir grup araştırmacı söylemde yer alan toplumsal olguları ve ideolojileri meydana çıkarmak için gerekli çerçevenin temel ilkelerini belirlemişler ve bunu da *eleştirel söylem çözümlemesi* olarak adlandırmışlardır (Büyükkantarcioglu, 2006: 122). van Dijk’e göre eleştirel söylem çözümlemesi “güç, hâkimiyet, hegemonya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeneden inşa, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da sosyal düzen gibi temaların ön planda olduğu” ve araştırma alanı olarak bu konuların

çalışıldığı bir söylem çözümlemesi yöntemidir (aktaran Doyuran, 2018: 315). Fairclough’a göre ise eleştirel söylem çözümlemesi dili sosyal bir eylem biçimi olarak gören ve söylemin sosyal ve siyasal iktidar öğelerini tartışan disiplinler arası bir çözümleme yöntemidir (aktaran Doyuran, 2018: 315). Wodak’a göre ise eleştirel söylem çözümlemesi, yalnızca dilsel birimlerin incelenmesinden ziyade disiplinlerarası, çok disiplinli, disiplinler ötesi ve çok yöntemli bir yaklaşıma ihtiyaç duyan toplumsal olguların incelenmesini içermektedir (aktaran Ercan ve Danış, 2019: 540). Eleştirel söylem çözümlemesi, söylemsel yapılar ile toplumsal ve bilişsel yapılar arasında bulunan ilişkiyi açığa çıkarmaya çalıştığı için dil kullanımı ile toplumsal gerçekleri eşleştirir (Büyükkantarcioglu, 2006: 122).

Bu bağlamda, Ekrem İmamoğlu’nun seçim sürecinde kullanmış olduğu hem sol popülizme ait temel izdüşümleri hem de sağ popülizme ait temel izdüşümleri sistematik bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla, Mudde ve Kaltwasser’in (2019: 20) *halk, seçkinler ve genel irade* kavramsallaştırması kullanılarak İmamoğlu’nun popülist çerçevesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna dayanarak, Ekrem İmamoğlu’nun sol popülist yönlerini ortaya konulurken; sol ideoloji ile yakın bağlar kuran ve solun temel değerleri içerisinde yer alan eşitlik, özgürlük, adalet gibi sembolik bağlar göz önünde bulundurulmuş ve İmamoğlu’nun söylemlerinde yer alan bu temel değerler analiz edilmiştir. Öte yandan, Ekrem İmamoğlu’nun sağ popülist yönlerinin ortaya konulabilmesi için de sağ siyasetin temel dinamikleri olan milliyetçilik, muhafazakarlık ve İslamcılık (Bora, 2018: 7) terimlerinden faydalanılmıştır. Bora (2012: 9-28), milliyetçilik ve din referanslarının, Türkiye’de sağcılığın milliyetçi-muhafazakar temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Türk sağ *din, tarih ve milliyetçilik* içeren sembolik bağlar ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Son olarak, Ekrem İmamoğlu’nun televizyon, internet, basılı yayın ve sosyal medyada yer alan demeçleri toplanmış ve bu demeçler sol ve sağ siyasal alanın temel vurguları da göz önünde bulundurulmuş olarak eleştirel söylem analizi aracılığıyla gözden geçirilmiştir.

6. EKREM İMAMOĞLU VE TEMEL POPÜLİST PARAMETRELER

31 Mart 2019 Türkiye yerel seçimleri Türk siyasetinde önemli kırılmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu kırılma özellikle İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinde kendini oldukça görünür kılmıştır. 1994 Türkiye yerel seçimlerinden 2019 yerel seçim dönemine kadar İstanbul, seçimlerde sağ, muhafazakar, milliyetçi partilerin yükselişe geçtiği bir dönemi yaşamıştır. Bu seçim yılları aralığında İstanbul'un seçim sonuçlarına istatistiki olarak bakmak gerekir ise; 1994 yılında %25,19 oy oranı ile Refah Partisi; 1999 yılında %27,51 oy oranı ile Fazilet Partisi; 2004-2019 yılları arasında gerçekleşen seçimlerde ise %40'tan fazla bir oy oranı ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ) seçimleri kazanmıştır (İHA). 3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerden bugüne kadar ise AK PARTİ Türk siyasi hayatında belirleyici ve güçlü bir parti olarak etkisini sürdürmektedir.

AK PARTİ 2002 tarihinden, 2019 seçim dönemine kadar İstanbul özelinde rahat bir seçim dönemi geçirerek seçimleri kazanmıştır. 2019 seçim döneminde ise CHP de tıpkı AK PARTİ gibi İstanbul'da seçimleri kazanmayı çok önemsemiş ve bu seçim CHP'nin adayı Ekrem İmamoğlu tarafından kazanılmıştır. 2004 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde İstanbul'da CHP oyların %28,92'sini alırken, 2009 yılında %36,98; 2014 yılında %40,08 oy oranına ulaşabilmiş ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinde başarılı olamamıştır. 31 Mart 2019 yılında gerçekleşen yerel seçimde Ekrem İmamoğlu %49,52'lik bir oy oranına ulaşırken seçimlerin tekrarlandığı 23 Haziran 2019 tarihinde ise %54,21'lik bir oy oranına ulaşarak en yüksek oy oranı ile İstanbul'da seçimi kazanmıştır.

Ekrem İmamoğlu, hem Kemalist, laik ve sol söylem hem de muhafazakar, milliyetçi, sağ söylem pratiklerini kullanarak seçim sürecini yürütmüştür. Bu bağlamda öncelikle Mudde ve Kaltwasser'in halk, seçkin ve genel irade kavramsallaştırmasını temel alarak İmamoğlu'nun söylemleri incelenmiştir. Mudde ve Kaltwasser'in halk, seçkinler ve genel irade sınıflandırmasına ek olarak çalışmada Türk milliyetçi, muhafazakarlığın temel parametreleri olarak din, tarih ve

milliyetçilik kavramsallaştırmaları üzerinde de durulmuştur.

6.1. Halk

Popülizmin halk bileşeni, tıpkı popülizmin kendisi kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla popülizmde halkın kim olduğu veya neye tekabül ettiğini net bir şekilde vurgulamak oldukça zordur. Tüm bu karmaşaya ve zorluklara rağmen popülizmde halk vurgusu Laclau (2015: 162)'nin da ifade etmiş olduğu gibi siyasi söylemlerde "halk" a yönelik vurguların yer alması o söylemi tek başına popülist bir söylem yapmaya yetmese de göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.

Mudde ve Kaltwasser (2019: 20) de Laclau ile örtüşen bir şekilde popülizmdeki halk kavramının muğlak bir yapıya sahip olduğunu ifade etmekle birlikte "egemen olarak halk", "sıradan insanlar" ve "ulus" bileşenlerinden oluşan bir kavram olduğunu belirtmişlerdir. Egemen olarak halk "halk tarafından, halk için, bir halk yönetimi" anlayışı ile halkı hem siyasal gücün kaynağı hem de yöneticiler olarak görürken, "sıradan insanlar" bileşeni seçkin bir bakış açısının aksine sıradan insanların kültürel özelliklerine değer vermeyi içermektedir. "Bir ulus olarak halk" kavramında ise bir ülkede yaşayan tüm yerli olanların oluşturduğu topluluğa yönelik bir ima vardır. Bu bağlamda Ekrem İmamoğlu'nun da siyasal söylemlerinde halk kavramının tüm bileşenlerinden sıkça faydalanmıştır. İmamoğlu'nun siyasal söylemlerindeki halk vurgusunun "İstanbul'daki herkes", "İstanbulluların hepsi", "bütün İstanbullular" gibi söylemleriyle ön plana çıktığı görülmektedir. Bu söylemleri ile Ekrem İmamoğlu'nun sağ popülizmin temelinde yer alan birçok etnik grubun dışlandığı, yok sayıldığı hatta toplumsal bir tehdit olarak görüldüğü *etnik milliyetçi* anlayışın aksine sol popülizmin temelindeki herkes için eşitlik anlayışına sahip bir halk inşa ettiği görülmektedir. Mouffe'nin (2019, s. 52) de sol popülizme dair vurgusunu yapmış olduğu eşitlik, özgürlük ve adalet olguları İmamoğlu'nun bu söylemlerinde açık bir şekilde görülmektedir.

Ekrem İmamoğlu, 27 Aralık 2018 tarihinde Haliç Kongre merkezinde gerçekleşen lansman toplantısındaki konuşmasında şu sözlere yer vermiştir:

"İstanbul'un toplumsal ve kültürel çeşitliliğini, renge renk canlılığını koruyup geliştirmeye özen gösteren, herkese hoşgörüsüyle yaklaşan, birlikte tartışan, birlikte karar alan, birlikte yöneten bir anlayış vaat ediyoruz. Ben İstanbul'un, İstanbullularla birlikte, İstanbul'dan yönetmenin sözünü veriyorum..." (Da-ilymation, 2019).

İmamoğlu'nun bu sözleri İstanbul'u temsil etme iddiasındaki egemen halk anlayışını ortaya koymaktadır.

21 Nisan 2019 Maltepe Mitingindeki konuşmasında İmamoğlu İstanbul'un çok uluslu yapısına dikkat çekerek etnik bir milliyetçilik anlayışından ziyade farklı kimliklerin, farklı etnik öğelerin, farklı dini grupların bir arada ve özgürce yaşadığı çok kimlikli ve çok kültürlü bir şehir imgesini vurgulamıştır. İmamoğlu, sol popülizmin görünürlüğe ulaştığı bu konuşmasında üst bir kimlik olarak yurttaşlık vurgusu öne çıkarmıştır:

"...Yok artık Türk'ü, Kürd'ü, Lazı, Çerkez'i, Yahudisi, Rum'u, Ermenisi, Bu şehirde herkes İstanbullu! Bu memleket için herkes teminatıdır! Biz hep birlikte Türk milletiyiz. Biz bu şehirde yaşanan her inanca saygılıyız! Her inancı eşit ve makbul kabul ediyoruz. Bizim için cami, cemevi bir. Kimse kimsenin inancını ölçmesin. Kimse kimsenin inancı üzerinden siyaset yapmaya kalkmasın. Bu şehir, bu millet asla buna müsaade etmez. Bizim için sinagog, kilise, havra bir. Bizim için azınlık yok. Sizler de bizdensiniz, bizimsiniz!" (Sözcü, 21.04.2019).

Mudde ve Kaltwasser (2019: 22)'e göre popülizmin halk kavramının sıradan insanlar bileşeninde popülist liderler ya da seçmenler tarafından egemen kültür tarafından aşağı olarak görülen halka ait olan değerlerin benimsenmesi anlamını taşımaktadır. Ekrem İmamoğlu bu anlayışla paralel olarak seçim döneminde sokak, mahalle, esnaf ve pazar ziyaretleri yaparak halk ile doğrudan temas kurmuştur. Belli dönemlerde İstanbullu ailelerin evlerine konuk olmuş, yer sofrasında ya da oldukça sade yemeklerden oluşan masalarda aile üyeleri ile birlikte yemek yemiştir. Bu davranışlar İmamoğlu'nun halk nezdinde "bizden biri" imajını desteklemiştir. Bu bağlamda, Ekrem İmamoğlu'nun, CHP'nin toplumda var olan seçkin ve ulaşılmaz imajını yıkarak geniş toplum-

sal kesimlere ulaşmayı başardığı söylenebilir.

6.2. Elitler/Seçkinler

Popülizmin elitler/seçkinler kavramı, çok boyutlu olarak tanımlanabilmektedir. Mudde ve Kaltwasser (2019: 23)'e göre ilk ve en önemli tanımlama iktidar temelinde yapılan tanımlama ve ekonomi, siyaset, medya ve sanatta önde gelen konumda bulunan kişiler seçkin olarak kabul edilmektedir. Popülist liderler ve seçmenler, seçkin grupları hem eleştirmekte hem de onları halkın "genel iradesi" ne karşı çıkan homojen ve yozlaşmış grup olarak görmektedirler. Bu anlamda, popülizmin temelde halk ve seçkin dikotomisine dayandığını söylemek mümkündür. Ekrem İmamoğlu da seçim dönemi boyunca siyasal söylemlerinde popülizmin anti seçkin yönünden sıkça faydalanmıştır. 31 Mart yerel seçimleri kapsamında Tuzla'da bir semt pazarını ziyaret ederek halk ile buluşan ve kısa bir konuşma yapan Ekrem İmamoğlu konuşmasında;

"İnsanlar yönetenlerden usandı. Yönetici dediğin tevazu içinde olacak, kibirden uzak olacak ve topluma sıcaklığıyla yaklaşan kişiler olacak. Biz bunun temsilcisiyiz..." ifadelerine yer vermiştir (Sputnik Türkiye, 23.01.2019).

İmamoğlu'nun bu sözleri sahip olmuş olduğu anti seçkin bakış açısının bir yansıması olarak okunabilir. İmamoğlu'nun İBB başkanı olarak ilk görev gününde mutfak çalışanlarına "Yemekte bugün ne var" diye sorması ve "Musakka var, sizin için de antrikot yaptık" yanıtını alınca "Birine musakka, birine antrikot olmaz. Bir dahakine aynısı olacak" (Gazete Duvar, 18.04.2019) yanıtını vermesi de anti seçkin yönüne verilecek dikkat çekici örneklerden biridir.

Ekrem İmamoğlu'nun İstanbul'daki israf düzeni üzerinden bir avuç insan nitelemesi ile bir seçkin konumlandırması yaptığı görülmektedir. İmamoğlu'nun 11.06.2019 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında yer alan sözler bunun bir örneği niteliğindedir.

"...Bir de hepimizin ürettiği, hepimizin dışından tırnağından arttırdığı, vergileriyle emekleriyle büyüttüğü bu memleketin, İstanbul'un nimetlerinin üzerine konan, onu bir rant kapısı haline getiren bir avuç insan var. İstanbul'da halkın çıkarlarına değil, o bir

avuç insanın çıkarlarına çalışan organize bir 'israf düzeni' var..." (Sözcü, 11.06.2019)

Ekrem İmamoğlu, bir avuç insan olarak tanımladığı seçkin kesimi, 16 milyon insanın hakkını ve emeğini sömüren, halk yoksullaşırken zenginleşen, halk yoksulluk ve zor durumdayken şatafat içinde yaşayan ve toplumda azınlıkta bulunan grup olarak konumlandırmıştır.

6.3. Genel İrade

Popülizmin üçüncü ve son temel kavramı genel iradedir. Birçok popülist lider ya da seçmen bu kavramı kullanarak Jean-Jacques Rousseau'nun temsili yönetim eleştirisine eşlik etmektedir. Temsili yönetimde vatandaşlar yalnızca belirli seçim dönemlerinde oy kullanmaktan öte bir şey yapmamaktadırlar ve bu bir anlamda aristokratik bir iktidar anlamına gelmektedir. Popülistler ise Rousseau'nun vatandaşların yasaları yapma ve uygulama gücüne sahip olduğu anlayışı benimsemektedirler. Dolayısıyla referandum ve plebisit gibi doğrudan demokrasi mekanizmaları popülist liderler tarafından sıkça desteklenmektedir (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 27,28).

Ekrem İmamoğlu, seçim dönemi boyunca siyasal söylemlerinde yer vermiş olduğu *16 milyon İstanbullu* vurgusu ile halk temelli, halkın genel iradesinin ön planda tutulduğu bir yönetim anlayışı benimseyeceğinin altını çizmiştir. İmamoğlu'nun, Yeşilyurt Spor kulübünde eski siyasetçiler ile yapmış olduğu buluşmasında yer alan sözleri bu anlamda örnek gösterilebilir:

"Sadece bir siyasi anlayışa, hatta bazen sadece bir kişinin hükmüne ya da talimatına tavır olarak ancak o yöne yürüyen birisi olmak değil, tam aksine ben 16 milyonun insanın ne söylediğine bakan, herkesin fikrini almaya çalışan, burada yaşayan her kesimin, her inancın, her anlayışın karşılık bulduğu her anlayışın, saygın bir makamın emanetçisi olduğumun farkında olan bir belediye başkanı olacağım" (Sözcü, 23.03.2019).

Ekrem İmamoğlu, *Yeni Bir Başlangıç* isimli mitinginde yer vermiş olduğu şu sözleri ile de yalnızca seçimin döneminde değil, İstanbul'da alınacak her kararın, halkın bilgisi dahilinde ve katılımı yoluyla şekilleneceğini net bir şekilde ifade etmiştir:

"İstanbul'da artık yeni nesil yerel demokrasi anlayışı hakim olacak. Bu kentte yaşayanlar, bu kenti yönetenler kadar söz ve karar sahibi olacak. İstanbul'u ilgilendiren tüm önemli kararlar herkesin gözü önünde, bilgisi dahilinde, herkesin fikri, önerisi, eleştirisi altında şekillenecek..." (Sözcü, 22.04.2019).

6.4. Din

Türk siyasi tarihinde gerek siyasal söylemlerde gerek siyasal uygulamalarda dini öğelerden sıkça faydalandığı görülmektedir. Ancak 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde bu öğelere sol bir siyasal çizgi içinde yer alan CHP'nin İBB başkan adayı Ekrem İmamoğlu'nun da yer verdiği dikkat çekmektedir. Bu anlamda, Ekrem İmamoğlu seçim sürecince sağ, muhafazakar, milliyetçi popülist partilerin temel unsuru olan dini öğeleri etkili bir şekilde kullanarak muhafazakar toplumsal kesim ile yakın bir ilişki kurmayı başarmıştır.

Ekrem İmamoğlu siyasal yaşamına merkez solda yer alan CHP'de başlamış olsa da muhafazakar bir aileden gelmektedir. Büyük dedesi ve dedesi Demokrat Partili, bir amcası Necmettin Erbakan hayranı diğer amcası Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) üyesi olan Ekrem İmamoğlu'nun babası ise Anavatan Partisi'nde siyaset yapmış ve 1984-87 yılları arasında Trabzon Merkez İlçe Başkanlığı görevini yürütmüştür. İmamoğlu'nun kendisi de bir dönem babasının etkisiyle ANAP gençlik kollarında görev almıştır (Kılıç, 2019: 34). Muhafazakar bir aile içerisinde büyüyen İmamoğlu, 5-6 yaşlarından itibaren din eğitimi almış ve ilkökul birinci sınıftayken de Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmiştir. Muhafazakar gelenekten gelen İmamoğlu, dini tutumlarını kamu önünde de sergilemekten geri durmamıştır. Bu anlamda Ekrem İmamoğlu'nun, 21 Nisan 2019 İstanbul Maltepe'de düzenlenen Yeni Bir Başlangıç mitinginde konuşmasına başlamadan önce bir imam eşliğinde dualar okunması, Yeni Zelanda'da Cuma namazı esnasında bir camiye gerçekleştirilen *İslamofobik* saldırı sonucu hayatını kaybedenler için Eyüp Sultan Camii'nde mevlit okutması ve kendisinin de Yasin okuması, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün 81. yıl dönümünde onun için Bezm-i Alem Valide Sultan Camii'nde mevlit okutması sağ, muhafazakar, milliyetçi popülist izdüşümlerinin önemli örnekleri arasında yer almaktadır.

Ekrem İmamoğlu kamuoyu önünde sergilemiş olduğu dini tutum ve davranışlarına ek olarak siyasal söylemlerinde de dini vurgulardan sıkça faydalanmıştır. 27 Aralık 2018'de Haliç Kongre Merkezi'nde gerçekleşen lansman tanıtım toplantısında yapmış olduğu konuşmada İmamoğlu'nun "Beylikdüzü'nde başardığımı İstanbul'da başaracağım. Benim için halka hizmet etmek Hakk'a hizmet etmektir" (Gazete Duvar, 2018) sözleri bir anlamda CHP'nin İBB adayı olarak yapmış olduğu ilk konuşmasında dahi dini söylemlerden faydalandığının bir göstergesidir.

18 Nisan 2019'da İBB başkanı olarak göreve başlayan Ekrem İmamoğlu'nun ilk mesai gününde yapmış olduğu açıklamasında şu ifadeler yer almıştır:

"Bugün, bütün çalışma arkadaşlarımla, İBB çalışanlarımızla, kadromuzla Bismillah diyoruz. Hayırlısıyla inşaallah güzel hizmetlerimize başlayacağız. Çok işimiz var. İstanbul'un birçok konusu var. Tespit ettiklerimiz var. Sahada tespit edeceklerimiz var. İstisarelerimiz, brifinglerimiz olacak" (Sözcü, 18.04.2019).

Bu örnek bağlamından Ekrem İmamoğlu'nun söylemlerinde özellikle *Hayırlısı*, *İnşallah*, *Allah utandırmasın*, *kul hakkı*, *Bismillah* gibi dini vurguların ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

6.5. Tarih/Milliyetçilik

Türkiye'de sağ siyasal eksen içerisinde yer alan partilerin bir diğer önemli özelliklerinden biri halkın değer verdiği, önemli gördüğü tarihi ve milli değerleri benimsemesidir. Dolayısıyla merkez sağda yer alan siyasi partilerin Türk tarihindeki önemli kişilerin ve olayların manevi değerini ön plana çıkaran siyasal söylemlerden, tutum ve davranışlardan faydalandığı görülmektedir.

Ekrem İmamoğlu'nun yine sağ, muhafazakar, milliyetçi kanatta yer alan siyasal partilere özgü bu tarihi ve milli unsurlardan faydalanması dikkat çekmektedir. Bu anlamda İmamoğlu söylemlerinde özellikle dünya tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapan İstanbul'un tarihi ve manevi değerini sıkça vurgulamıştır.

18 Nisan 2019'da İBB başkanlığı görevine başlayan Ekrem İmamoğlu'nun aynı gün yapmış olduğu açıklamasında yer vermiş olduğu şu söz-

ler, İmamoğlu'nun İstanbul'un tarihine vermiş olduğu önemi net bir şekilde ortaya koymaktadır;

"Bu kent kutsal bir kenttir, maneviyatı, duaları, birikimleri, tecrübeleri vardır. Bunları kucaklamak olağanüstü bir derinlik ister. Tekrar hayırlı olsun, bu şehre yapacağımız hizmetler bu şehre kalıcı ve güzel izler bıraksın" (Gazete Duvar, 18. 04. 2019)

21 Nisan 2019'da Maltepe'de düzenlenen mitingde, dünyanın en eski askeri bandolarından biri olan ve sağ, muhafazakar, milliyetçi kesim için oldukça önemli bir anlam ifade eden Osmanlı Yeniçeri Askeri Bandosu'nun gösteri yapmış olması da İmamoğlu'nun tarihi ve milli değerlere vermiş olduğu önemi ortaya koyması açısından önemlidir.

Ekrem İmamoğlu'nun 29 Mayıs 2019 tarihinde resmi Twitter hesabından İstanbul'un fethinin yıl dönümünde yapmış olduğu paylaşım da bu anlamda önemli bir örnektir:

"Aslolan toprakları değil gönülleri fethetmektir, tıpkı Fatih Sultan Mehmet Han gibi. İstanbul'un fethinin yıl dönümünde Fatih Sultan Mehmet Han'ın istediği gibi her kültürden, her inançtan insanın adil ve özgür bir şekilde yaşayacağı bir şehir için mücadele ediyoruz"

Ekrem İmamoğlu resmi Twitter hesabından 4 Nisan 2019 tarihinde yapmış olduğu paylaşımında "Türk siyasi hayatının önemli kişiliklerinden Alparslan Türkeş'i vefat yıl dönümünde rahmetle anıyorum" (İmamoğlu, 2019) ifadelerine yer vererek sağ, muhafazakar, milliyetçi kesim için özel bir yere sahip olan Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurucu genel başkanı Alparslan Türkeş'i 22. ölüm yıldönümünde anmıştır.

Tüm bunlara ek olarak, Ekrem İmamoğlu'nun Saraçhanedeki başkanlık makamında Osmanlı Hanedanının son şehzadesi ve II. Abdülhamit'in torunu Ertuğrul Osman Osmanoğlu'nun eşi Zeynep Osman'ı ağırlaması, Süleymaniye Camii Külliyesi'nin terk edilmiş binaları, Sultanahmet'teki Sıbyan¹ Mektebi, Turşucuzade Konağı gibi İstanbul'un tarihine tanıklık etmiş bu yapıların restore edilmesine öncülük ederek tarihi ve değerleri benimsediğini ve önemsendiğini ortaya koymuştur. Değerleri benimsediği ve önemsendiğini ortaya koymuştur.

7. SONUÇ

Türk siyasal yaşamına II. Meşrutiyet döneminde Rusya'daki Narodnik hareketlerin

etkisinde kalan Osmanlı aydınları aracılığı ile giren popülizm ülkemizde hem sağ, muhafazakar, milliyetçi ideolojiler ile hem de Kemalist, laik, sol ideolojiler ile yakın bağlar kurmayı başarmış olsa da daha çok sağ, muhafazakar, milliyetçi partilerle yakın ilişki içerisinde olmuştur. Türk siyasal tarihi incelendiğinde görülmektedir ki 1950 seçimlerini DP'nin kazanmasıyla birlikte sağ ideoloji ekseninde ilerleyen partiler yükselişe geçmiş ve bu tarihten itibaren Türk siyaseti sağ popülist kodlar ve bu kodlara yakın duran siyasal partiler aracılığı ile şekillenmiş ve sol siyasal partiler bu çerçevede tek başlarına iktidar konumuna gelememişlerdir.

Türkiye'nin genel siyasal yaşamında var olan bu durum İstanbul şehri özelinde de geçerli olmuştur. 1994 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde Refah Partisi oyların %25,19'nu alarak, 1999 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde Fazilet Partisi %27,52'lik oy oranına ulaşarak İstanbul'da birinci parti olarak seçimi tamamlamışlardır. 2004 yılından 2019 yılına kadar gerçekleşen yerel seçimlerde ise AK PARTİ %40'ın üzerinde oy oranına ulaşarak İstanbul Büyükşehir Belediyesinin yönetiminde olmuştur. Bu bağlamda yaklaşık 25 yıllık süreçte İstanbul Büyükşehir Belediyesi sağ, muhafazakar, İslami ve milliyetçi söylemi esas alan partiler tarafından yönetilmiştir.

2019 tarihinde ise Ekrem İmamoğlu 23 Haziran'da tekrarlanan yerel seçimlerde %54,21'lik oy oranı ile İstanbul'da tarihsel olarak en yüksek oy oranına ulaşmıştır. Böylece İmamoğlu, laik ve Atatürkçü bir parti olan CHP'nin adayı olarak seçimleri kazanarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimlerinde başarı göstermiştir. Bu bağlamda İstanbul gibi muhafazakarlığın çok güçlü olduğu bir şehirde CHP'nin uzun aradan sonra Ekrem İmamoğlu önderliğinde iktidarı kazanmış olması dikkate değer bir süreç olmuştur.

Ekrem İmamoğlu, seçim sürecinde sağ popülist kodların temel motifleri içerisinde yer alan din, tarih, milliyetçilik, tavır, davranış ve dili (Bora, 2016: 9-28) sıkça kullanmış ve bu sayede top-

lumun sağ, muhafazakar, milliyetçi kesimi ile daha rahat bir ilişki ağı inşa etmeyi başarmıştır. Bu anlamda Ekrem İmamoğlu "*Benim için halka hizmet etmek Hakk'a hizmet etmektir*", "*Hayırlısıyla inşallah güzel hizmetlerimize başlayacağız*", "*Allah utandırmasın*", "*kul hakkı*", "*Bismillah*" gibi dini söylemleri sıkça kullanmıştır. Ayrıca İmamoğlu'nun Yeni Bir Başlangıç Mitingine dualar eşliğinde başlaması, yurt dışında ölen vatandaşlar için mevlit okutması ve bu mevlitte kendisinin de Yasin suresini okuması gibi davranışları söylemlerinde, tutum ve davranışlarında ön plana çıkan dini vurgulara önemli birer örnek olmuştur.

Ekrem İmamoğlu, sağ, muhafazakar, milliyetçi kesimin önem attığı tarihi ve milli unsurlardan da etkili bir şekilde faydalanmıştır. İmamoğlu, seçim dönemi gerçekleştirmiş olduğu halk buluşmalarında İstanbul'un manevi ve tarihi önemini sıkça vurgulayarak bu şehrin Fatih Sultan Mehmet'in bir emaneti olduğunun altını çizmiştir. İmamoğlu'nun seçimi kazanmasının ardından gerçekleşen ilk mitinginde mehter takımının gösteri yapması, milliyetçi kesim için önemli bir yere sahip olan Alparslan Türkeş'in vefat dönümü için Twitter hesabından mesaj yayınlaması, başkanlığı süresince birçok tarihi yapının restore edilerek günümüze ulaşmalarını sağlaması gibi örnekler de sağ popülist kodlara ait olan tarihi ve milli değerlerden etkin bir şekilde faydalandığını göstermektedir.

Ekrem İmamoğlu sağ popülist kodlara ek olarak neoliberal, muhafazakar popülizmin toplumsal tahribatına karşı sol popülizmin temel kodları arasında yer alan *eşitlik, özgürlük, adalet, hak, emek* gibi söylemlerden de sıkça faydalanmıştır. Bu anlamda İmamoğlu, "*İstanbul'daki herkes*", "*İstanbulluların hepsi*", "*bütün İstanbullular*" gibi söylemleri ile sol popülizmin temelinde yer alan herkes için eşitlik anlayışıyla paralel bir halk inşa ederek Kemalist, laik, sol alanı da etkilemiştir.

Sonuç olarak Ekrem İmamoğlu'nun sağ popülist olarak tanımladığımız kodları çok etkin ve etkili bir şekilde kullanmış olması, söylemsel düzeyde ve gündelik yaşam pratiklerinde toplum ile kurmuş olduğu yakın ilişki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerini kazanmasının kilit öğelerinden biri olmuştur. İmamoğlu özellikle

etkili bir şekilde kullanmış olduğu sağ popülist unsurlar ve sahne önündeki bireysel performansı ile CHP'nin laik, batıcı, seçkin imajını aşmış ve muhafazakar, milliyetçi seçmene ulaşmayı başarmıştır. Gerek dinle ilgili örneklerde gerek tarihle, kimlikle ilgili tüm örneklerde İmamoglu, toplumun genel değerleri ile çok paralel bir siyasal davranış sergileyerek toplumla hem yüksek bir duygu bağı hem de ideolojik söylem bağı inşa ederek sağ, muhafazakar, milliyetçi kesim için önemli bir yere sahip olan İstanbul'da başarı sağlamıştır.

SON NOT

¹ Süleymaniye Külliyesi, Sıbyan Mektebi ve Turşucuzade Konağı'nın restorasyon çalışmaları her ne kadar bu çalışmanın örneklemini dışında kalmış olsa da çarpıcı örnekler olması nedeniyle çalışmaya dahil edilmiştir.

KAYNAKÇA

AHMAD, F. (1994). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çeviren: Y. Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, İkinci Baskı, ISBN: 975-7380-47

ATAY, E. (2019). *Brexit Örneğinde Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağın Popülist Söylemleri*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

BAYKAN, T.S. (2019). "Türkiye'de ideolojik ve programatik olmayan parti-seçmen bağları üzerine kavramsal bir tartışma: popülizm, personalizm, patronaj". *Toplum ve Bilim Dergisi*, (147), 10-46.

BEREZİN, M. (2011). *Neoliberal Zamanlarda Liberal-Olmayan Politikalar*. Çeviren: E. Köksaldı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, ISBN: 978-605-399-179-3

BERG, B. L. & LUNE, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Çeviren: H. Aydın. Konya: Eğitim Yayınevi, Sekizinci Baskı, ISBN: 978-605-9831-11-6

BORA, T. (2012). Türk Sağ: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi içinde *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. Derleyenler: İ. Ö. Kerestecioğlu & G.G. Öztan. ss. 9-28, İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, ISBN- 13: 978-975-05-1025-0

BORA, T. (2018). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. İstanbul, Birikim Yayınları,

İkinci Baskı, ISBN-13: 978-975-05-1863-8

BORA, T. & ERDOĞAN, N. (2003), "Muhafazakar Popülizm". içinde *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Muhafazakarlık*. Eds: T. Bora & M. Gülteginil. Cilt 5. ss. 632-655. İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, ISBN: 975-05-0156-X

BÜYÜKKANTARCIOĞLU, N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*. İstanbul: Multilingual Yayınları, ISBN: 975-6008-17-12

Dailymotion, (2018). Ekrem İmamoglu 27 Aralık 2018 tanıtım toplantısı. [Video] Erişim adresi: <https://www.dailymotion.com/video/x6z18w0> Son Erişim Tarihi: 09 Mayıs 2022.

DEMİREL, T. (2021). *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, ISBN: 978-975-05-0223-1

DOYURAN, L. (2018). "Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Televizyon Dizileri Örneğinde)" *Erciyes İletişim Dergisi* 5 (4), 301-323.

ECEVİT, B. (2009). *Ortanın Solu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, ISBN: 978-9944-88-611-6

ERASLAN, C. (2003). *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*. İstanbul: Kumsaati Yayınları, Birinci Baskı, ISBN: 975-8691-29-5

Erişim adresi: <https://tr.sputniknews.com/20190123/ekrem-imamoglu-tuzla-semt-pazari-1037253400.html> Son Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022.

Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden Popülizme*. Çeviren: A. Karatay. İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, ISBN-13: 978-975-05-2592-6

Gazete Duvar (2018). İmamoglu: İstanbul ittifakıyla zafere ulaşacağız. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2018/12/27/chp-istanbul-adayini-tanitiyor>. Son Erişim Tarihi: 05 Mart 2022.

Gazete Duvar (2019). İmamoglu'ndan 'ilk mesai' mesajı! Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2019/04/18/imamoglundan-ilk-mesai-mesaji> Son Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2022.

İhlas Haber Ajansı. <http://secim.ihha.com.tr/> Son Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2022.

İMAMOĞLU, E. (2019, 4 Nisan). Türk siyasi hayatının önemli kişiliklerinden Alparslan Türkeş'i vefat yıl dönümünde rahmetle anıyorum. [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/ekrem_imamoglu/status/1113696628182065152?s=48&t=ulRo_C-2Myf_sL9n42_JGQ

KÖKER, L. (2020). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, Onaltıncı Baskı, ISBN-13: 978-975-470-026-8

- LACLAU, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çeviren: N. B. Çelik. Ankara: Epos Yayınları, Birinci Baskı, ISBN: 975-6790-40-7
- MOFFİTT, B. (2020). *Popülizmin Küresel Yükselişi Performans, Siyasal Üslup ve Temsil*. Çeviren: O. Özgür. İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, ISBN-13: 978-975-05-2946-7
- MOFFİTT, B. (2022). *Popülizm*, Çeviren: Y. Öner. İstanbul: Liberus Yayınları, Birinci Baskı: ISBN: 978-605-74403-7-2
- MOUFFE, C. (2019). *Sol Popülizm*. Çeviren: A. Yanık. İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, ISBN-13: 978-975-05-2686-2
- MUDDE, C. & KALTWASSER, C. R. (2019). *Popülizm Kısa Bir Giriş*. Çeviren: S. E. Türközü. Ankara: Nika Yayınevi, Birinci Baskı, ISBN: 978-605-9386-56-2
- PUNCH, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* Çevirenler: D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz. Ankara: Siyasal Kitapevi, Üçüncü Baskı, ISBN: 978-975-6325-39-1
- Sözcü (2019). Ekrem İmamoğlu'ndan Beylikdüzü'ne duygusal veda. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/ekrem-imamoglundan-beylikduzune-duygusal-veda-4100137/> Son Erişim Tarihi: 09 Mayıs 2022.
- Sözcü (2019). İmamoğlu, İstanbul için çözümlerini tek tek açıkladı. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/istanbula-ihanet-edenlere-artik-bu-kent-emanet-edilemez-5105327/> Son Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2022.
- Sözcü (2019, 21 Nisan). Maltepe'de coşkulu buluşma; İmamoğlu: Kişilere, partilere, derneklere, vakıflara asla ama asla hizmet yok. <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/istanbula-yeni-bir-baslangic-bulusmasinda-her-sey-hazir-4506655/> Son Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2022.
- SÖZEN, Y. (2017). Demokrasi, otorite ve popülizmin yükselişi (DPF 2017-RR 01). Boğaziçi üniversitesi-TÜSİAD dış politika forumu araştırma raporu, web sitesinde erişilen adres: <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10006-demokrasi-otoriterlik-ve-populizmin-yukselisi>
- Sputnik Türkiye (2019, 23 Ocak). İmamoğlu Tuzla'da semt pazarını gezdi: göreceksiniz tüm İstanbul bizi tanıdıkça çok sevecek.
- STREECK, W. (2017). Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılmış Geri Dönüş. içinde *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma*. Ed: H. Geiselberger. Çevirenler: M. Şahin vd. ss. 182-198, İstanbul: Metis Yayınları, Birinci Baskı, ISBN-13: 978-605-316-084-7
- SUNAR, İ. (1983). Demokrat Parti ve Popülizm. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C 8*, 2076- 2087. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TAGGART, P. (2004). *Popülizm*. Çeviren: B. Yıldırım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, ISBN: 975-8998-02-01
- TEKELİ, İ. (1983). Türkiye'de Halkçılık. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C 7*, 1929-1936. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOPRAK, Z. (1992) "Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları, "Tarih ve Demokrasi-Tarik Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul; Cem Yayınları; Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, s. 41-65.
- TOPRAK, Z. (2013). *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*. İstanbul: Doğan Kitap, Birinci Baskı, ISBN: 978-605-09-1771-0
- TOPRAK, Z. (2020). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, ISBN: 978-625-7070-88-1
- TÜRKMEN, T. U. (2007). *Recep Tayyip Erdoğan'la Türkiye'nin Yeni Yol Haritası*. İstanbul: Brifing Yayınları.
- WEYLAND, K. (1999). *Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe*. Comparative Politics, 31(4):379.
- YAŞLI, F. (2020). "Halkçı Ecevit" Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980). İstanbul: Yordam Kitap Yayınevi, Birinci Baskı, ISBN: 978-605-172-378-5
- YETKİN, B. (2010). *Popülizm ve Özal-Erdoğan*. Konya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İkinci Basım, ISBN: 978-605-88375-1-5

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

Application of clustering methods and data visualization for decision making in higher education

Olta Llaha¹

Azir Aliu²

Esmeralda Kadena³

¹ PhD candidate., Faculty of Contemporary Sciences and Technologies, South East European University, Macedonia, e-mail: ol29064@seeu.edu.mk

² Prof., Faculty of Contemporary Sciences and Technologies, South East European University, Macedonia, e-mail: azir.aliu@seeu.edu.mk

³ PhD., Bánki Donát Faculty of Mechanical and Safety Engineering, Obuda University, Hungary, e-mail: kadena.esmeralda@bgk.uni-obuda.hu

Abstract

This paper aims to present a case study to demonstrate the practical application of data visualization techniques and machine learning algorithms. Examining the data using various algorithms enables us to make predictions about how data visualization affects decision-making. Our study's results support the notion that data visualization influences decision-making. Moreover, we delve into the implications of employing data visualization technology in the academic community, including faculty and students. Furthermore, we evaluate how data visualization influences decision-making in higher education institutions, showcasing its potential to enhance the efficiency and speed of decision-making for stakeholders.

Keywords: Machine Learning, Higher Education, Clustering Methods, Data Visualization.

Citation/Atıf: LLAHA, O., ALIU, A. & KADENA, E. (2023). Application of clustering methods and data visualization for decision making higher education. *Journal of Awareness*. 8(3): 297-303, <https://doi.org/10.26809/joa.2081>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Olta Llaha
E-mail: ol29064@seeu.edu.mk

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

In today's information-driven world, the effective presentation of data in a communicative format has become crucial across all sectors. This growing trend of information visualization is driven by its ability to assist decision-makers in swiftly comprehending and analyzing vast amounts of information. By offering static and interactive visual representations of data, visualization serves as a powerful tool to enhance human understanding and facilitate data exploration and analysis. Users can interactively explore and analyze data, uncover significant patterns, infer correlations and causalities, and facilitate sense-making activities (M. O. Ward et al., 2015).

Institutions of higher education prioritize the creation of human capital and continuous improvement in quality through ongoing analysis. Key aspects for these institutions include predicting students' success and enhancing the work of academic staff. Machine Learning, a process in which computer systems automatically improve and learn from experience (Ayodele, Taiwo, 2010) plays a vital role in achieving these goals. Machine Learning empowers computers to discover insightful information without explicit guidance, utilizing algorithms trained on data to automate decision-making processes and iteratively generate outputs. Machine Learning research primarily focuses on generating models that illustrate the functioning of a system or concept, encompassing patterns, plans, representations, or descriptions, including mathematical operation rules and data patterns.

This paper is structured into the following sections:

Section 2 discusses the interplay between data visualization, machine learning, and higher education. Section 3 provides a comprehensive overview of the dataset and methodology employed. Section 4 presents the results obtained from the application of machine learning algorithms. Finally, section 5 concludes the study by discussing the implications of the findings.

2. MACHINE LEARNING AND DATA VISUALIZATION IN HIGHER EDUCATION

Assisting individuals in processing vast amounts of information while acknowledging the limitations of human cognitive capacities and the magnitude of data volumes is the primary objective of data visualization (Mohd, Maseri et al., 2010). To facilitate effective decision-making, it is crucial to design data visualization to allow domain experts to easily identify problems and solutions. Visualization techniques play a vital role in enhancing information comprehension and promoting visual thinking, making intricate relationships more accessible to understand (Shabdin, Nur et al., 2020).

In a case study conducted by (Klein, C et al., 2019) at a public university in the mid-Atlantic region of the United States, the use of learning analytics dashboard interventions by undergraduate students was examined. The study's findings revealed that the data's relevance, accuracy, and context significantly influence student understanding. Our own study further supports the notion that the utilization of data visualization greatly assists students in acquiring information. Specifically, our study focuses on data related to the application of data visualization technology, encompassing techniques, tools, and its impact on students' information acquisition. Furthermore, we explore its implications in classroom management, administration, and decision-making processes for academic staff.

Visualization techniques that leverage visual perception are particularly valuable in transforming data traces into meaningful visual information (Zotov, Vladimir et al., 2021). Data visualization enables comprehensive analysis of student assessments, facilitating informed decisions to enhance their performance. Moreover, it effectively communicates students' progress in various subjects and academic years by providing up-to-date assessments, comparisons with class averages, and predictions of future outcomes. Additionally, visually presenting educational issues based on students' responses yields more accurate information, potentially improving student behavior through

graphical observations.

3. METHODOLOGY

Data from a sample of participants, including academic staff and students, was collected through the administration of questionnaires, employing empirical methods. The diverse findings generated by the questionnaire responses are presented in Table 1, which depicts the sample selection process employed for the study.

Table 1. Sample selection for the study

Number of Respondents academic staff	Number of Respondents Students
38	78

The main objective of this research is to provide a comprehensive analysis of the current state of data visualization in higher education, with a specific focus on Logos University College. A questionnaire was utilized to assess the level of understanding and implementation of data visualization in decision-making processes. The questionnaire aims to measure the degree of familiarity and practical utilization of data visualization techniques.

A comparative analysis was conducted among various clustering methods to determine the most suitable clustering technique for this case study. The study involved the utilization of two datasets, and multiple clustering algorithms were implemented. These algorithms include SimpleKMeans, EM, MakeDensityBasedClusterer, FarthestFirst, Cobweb, HierarchicalClusterer, and FilteredClusterer. These algorithms were implemented using Weka 3.8.4, an open-source platform based on Java that integrates machine learning algorithms and data pre-processing tools. For analysis purposes, CSV data consisting of 38 observations and 16 variables for academic staff, as well as 78 observations and 13 variables for students, were selected. The attributes considered for the academic staff include Age, Gender, Academic qualification, Informed DV, Benefits DV, Data visualization affect teaching, DV affect classroom management and administration, DV help decision making, Data

visualization technology, Data Visualization techniques, Data Visualization tools, and so on. Similarly, for the students, the attributes considered are Age, Gender, Program, Informed DV, Visualization affect information, Data visualization technology, Data Visualization techniques, Data Visualization tools, and so forth.

3.1. Clustering Algorithms

Clustering, a powerful data simplification and pattern discovery technique, involves partitioning data into groups of similar objects. While clustering may lead to a loss of certain details, it characterizes data based on its groupings and relies on mathematics, statistics, and numerical analysis. Clustering is a dynamic field of research within statistics, pattern recognition, and machine learning (Maimon Oded et al., 2010).

The K-means algorithm, described by (Jinxin Gao et al., 2009), is an iterative approach that aims to divide a dataset into K distinct and non-overlapping clusters. Each data point is exclusively assigned to one cluster. The algorithm maximizes similarity among data points within a cluster while ensuring maximum dissimilarity between clusters. It achieves this by minimizing the sum of squared distances between the data points and the cluster's centroid.

As explained by (Pankaj Saxena et al., 2017), the COBWEB algorithm generates a clustering dendrogram or a classification tree that represents each cluster probabilistically. This algorithm assumes attribute independence and employs hierarchical clustering to achieve predictability for nominal variable values.

The Farthest First algorithm, proposed by (Sapna Jain, et al., 2010), is a variant of the K-Means algorithm that initializes cluster centers using a different strategy. Instead of random selection, the Farthest First algorithm iteratively places each cluster center at the point farthest from existing cluster centers in the dataset. This approach aims to optimize clustering speed by minimizing reassignments and modifications during the process, improving efficiency in many cases.

EM (Expectation-Maximization), a widely used algorithm for partition methods (Mohammed J et al., 2014), reallocates instances from one group to another based on an initial partition. It seeks to minimize a specific error criterion and is specifically designed for compact and distinct groups. EM clustering generates probabilistic descriptions of clusters, including mean and standard deviation for numerical attributes and adjusted value counts (to prevent zero probabilities) for nominal attributes.

The Make Density-based Cluster algorithm, introduced by (Sapna Jain, et al., 2010), is a significant clustering algorithm capable of effectively identifying clusters of arbitrary shapes and handling noise. One of its advantages is that it requires only a single pass through the raw data. This algorithm defines clusters as dense regions separated by areas with lower object density, making it suitable for clustering data streams. Density-based clustering identifies clusters based on the minimum number of neighboring instances within a specified radius, helping to determine clusters based on data point density in the vicinity.

4. EXPERIMENTAL RESULTS

Presented in Table 2 and Table 3 are the outcomes of the analysis conducted using seven clustering algorithms: SimpleKMeans, MakeDensityBasedClusterer, EM, Cobweb, HierarchicalClusterer, FarthestFirst, and FilteredClusterer. These algorithms were assessed based on the similarities among objects and the time required for cluster generation. In this case study, the evaluation option chosen for both datasets is the classes to cluster evaluation, specifically focusing on the attribute of Visualization affecting/helping decision making.

Table 2 and Table 3 showcase the diverse findings obtained from applying these clustering techniques. The intention behind sharing these results is to provide a model that can support higher education institutions in improving their decision-making processes and optimizing strategic objectives.

Table 2. Results of Clustering Techniques for Academic Staff

Algorithm	No. of Clusters	No. of Iteration	Log Likelihood	Sum of squared errors
EM	3	0	-12.79998	
Cobweb	39			
<u>HierarchicalClusterer</u>	1			
<u>SimpleKMeans</u>	2	3		184.0
<u>MakeDensityBasedClusterer</u>	2	3	-13.84669	184.0
<u>FarthestFirst</u>	2			
<u>FilteredClusterer</u>	2	3		184.0

Comparable clustered instances are generated by the SimpleKMeans, MakeDensityBasedClusterer, FarthestFirst, and FilteredClusterer clustering algorithms, while the ey, Cobweb, and HierarchicalClusterer algorithms produce distinct results. It is worth mentioning that the MakeDensityBasedClusterer and EM algorithms exhibit higher likelihood values, indicating the presence of more reliable clusters.

Table 3. Results of Clustering Techniques for Students

Algorithm	No. of Clusters	No. of Iteration	Log Likelihood	Sum of squared errors
EM	3	10	-10.7833	
Cobweb	89			
<u>HierarchicalClusterer</u>	1			
<u>SimpleKMeans</u>	2	6		270.0
<u>MakeDensityBasedClusterer</u>	2	6	-11.2990	270.0
<u>FarthestFirst</u>	2			
<u>FilteredClusterer</u>	2	6		270.0

In contrast to the EM, Cobweb, and HierarchicalClusterer algorithms, the SimpleKMeans, MakeDensityBasedClusterer, FarthestFirst, and FilteredClusterer algorithms yield comparable clustered instances. MakeDensityBasedClusterer and EM demonstrate higher likelihood values within this set of algorithms, suggesting a greater probability of generating dependable clusters.

Table 4. Performance Comparison – Clustering for Academic Staff

Algorithm	Incorrectly clustered instances (%)	Time taken to build (seconds)
EM	36.84	0.37
Cobweb	68.42	0.06
HierarchicalClusterer	5.26	0.04
SimpleKMeans	31.58	0
MakeDensityBasedClusterer	31.58	0.01
FarthestFirst	28.95	0.02
FilteredClusterer	31.58	0

Table 4 presents information regarding the duration required to construct a cluster and the count of incorrectly clustered instances. The algorithms EM, Cobweb, and HierarchicalClusterer demonstrate longer construction times and exhibit a higher number of incorrectly clustered instances. Conversely, the algorithms SimpleKMeans, FarthestFirst, and FilteredClusterer outperform the other algorithms in terms of cluster quality. A greater number of incorrectly clustered instances indicates inferior cluster quality. Consequently, the SimpleKMeans and FilteredClusterer algorithms are considered superior due to their shorter construction times and a reduced number of incorrectly clustered instances.

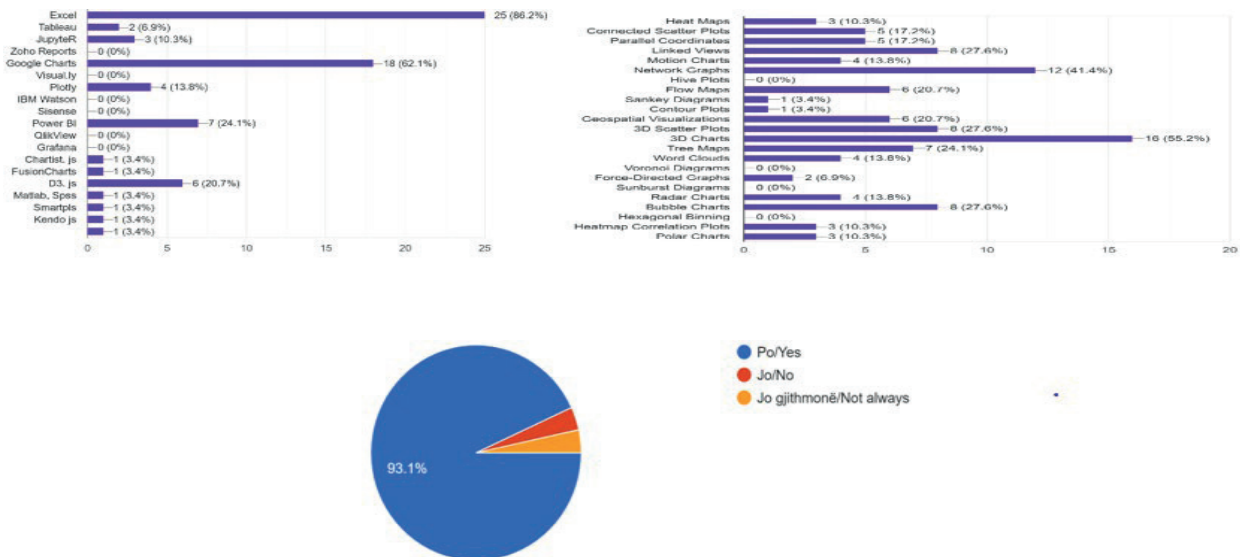
In relation to the students, the class attribute encompasses Data visualization, which impacts the information.

Table 5. Performance Comparison – Clustering for Students

Algorithm	Incorrectly clustered instances (%)	Time taken to build (seconds)
EM	46.75	0.42
Cobweb	70.13	0.06
HierarchicalClusterer	41.56	0.06
SimpleKMeans	42.86	0.01
MakeDensityBasedClusterer	44.16	0.01
FarthestFirst	38.96	0.01
FilteredClusterer	42.86	0

Table 5 presents a summary of the time required to construct a model and the count of instances that were incorrectly clustered. EM, Cobweb, and HierarchicalClusterer exhibit longer construction times among the algorithms. Furthermore, incorrectly clustered instances are higher with the EM, Cobweb, and MakeDensityBasedClusterer algorithms. Consequently, the SimpleKMeans, MakeDensityBasedClusterer, HierarchicalClusterer, and FilteredClusterer algorithms showcase superior performance compared to the rest. It is worth emphasizing that many incorrectly clustered instances do not signify a reliable cluster. Hence, the FilteredClusterer algorithm emerges as the optimal choice due to its shorter construction time and reduced count of incorrectly clustered instances.

Figure 1. Data visualization for academic staff

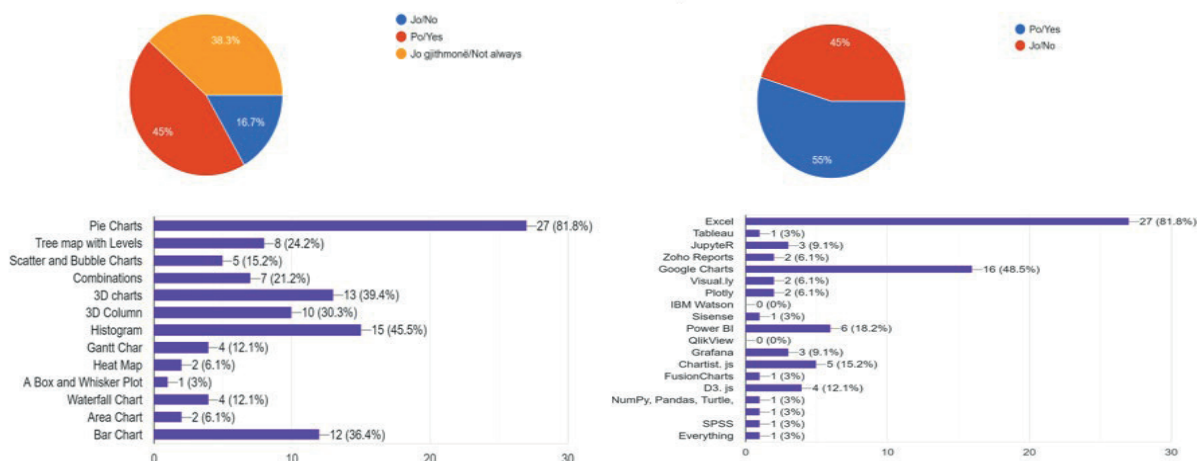
When it comes to incorporating visualization into teaching, the staff encounters specific challenges. These challenges encompass identifying suitable visualizations, selecting appropriate data, ensuring the data is presented clearly, and maintaining students' engagement throughout the process. Furthermore, 81.1% of the staff reports that visualization significantly impacts classroom management and administration. Excel stands out as the staff's most frequently utilized tool for data visualization, with a usage rate of 86.2%. Tableau and Google Chart follow closely behind with a usage rate of 62.1%, while Power BI is used by 24.1% of the staff. It is worth mentioning that 93% of the staff considers data visualization to be crucial for decision-making. Valuable techniques for data visualization encompass 3D charts, tree maps, bubble charts, geospatial visualizations, and various others. Figure 1 visually represents these notable findings.

The positive impact of data visualization on students' understanding of information is clearly evident, as attested by 83.3% of the surveyed students. Out of these students, 55% actively make use of data visualization technology. They employ a diverse range of visualization techniques, including Pie charts, Histograms, Bar charts, and 3D charts, among others. In conjunction with these techniques, students utilize a variety of tools for data visualization, such as Excel, Google charts, D3.js, and Power BI, as illustrated in Figure 2.

5. CONCLUSIONS

The study extensively delves into the role and significance of data visualization, emphasizing its crucial importance for individuals handling large and intricate datasets. The survey results confirm the considerable impact of data visualization on data analysis, comprehension, and decision-making. Moreover, the study reveals the continuous evolution of techniques and methods for visual data representation, parallel to advancements in technology and theoretical knowledge. As a valuable contribution to the field of data visualization in higher education, this study involves designing and creating a dataset specifically utilized for data visualization purposes employing diverse techniques. The primary objective of data visualization is to aid individuals in interpreting data and making well-informed decisions based on it. Within higher education, data visualization can enhance data utilization by various stakeholders, including educators and administrators, in decision-making processes related to student performance, course registration, and schedule creation. In this particular case study, the main aim was to identify the most effective clustering algorithms for predicting the impact of data visualization technology on decision-making. To accomplish this, a comparison was made among different clustering algorithms based on criteria such as execution time, number of iterations, and instances incorrectly clustered. Additionally, machine learning algorithms were implemented

Figure 2. Data visualization for students

and their performance was evaluated to predict the usage of data visualization and its influence on decision-making. The application of data visualization in higher education institutions exhibits a demonstrable impact on decision-making by enabling stakeholders to make faster and more well-informed decisions, an impact that was thoroughly evaluated in this study.

WARD, M. O., GRINSTEIN, G. & D. KEIM. (2015) *Interactive Data Visualization: Foundations, Techniques, and Applications*, Second Edition. A. K. Peters, Ltd., 2015.

ZOTOV, V., IBRAHIM, I. & PETUNINA, I. & LAZAREVA, Y.. (2021). Engagement of Students in Data Visualization for the Purpose of E-Learning Improvement. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (ijET)*. 16. 46. 10.3991/ijet.v16i02.18745

REFERENCES

AYODELE, T. (2010). *Machine Learning Overview*. 10.5772/9374

JİN XİN G., DAVID B. HITCHCOCK JAMES-STEIN. (2009) Shrinkage to Improve K-means Cluster Analysis University of South Carolina, Department of Statistics November 30, 2009

KLEIN, C., LESTER, J., NGUYEN, T., JUSTEN, A., RANGWALA, H., & JOHRI, A. (2019). Student Sensemaking of Learning Analytics Dashboard Interventions in Higher Education. *Journal of Educational Technology Systems*, 48(1), 130–154. <https://doi.org/10.1177/0047239519859854>

MAIMON, O. & ROKACH, L. (2010) Data mining and knowledge discovery handbook Chapter 15 clustering method. <http://www.ise.bgu.ac.il/faculty/liorr/hbchap15.pdf>

MOHD, M., EMBONG, A. & MOHAMAD ZAIN, JASNI. (2010). A Framework of Dashboard System for Higher Education Using Graph-Based Visualization Technique. 87. 55- 69. 10.1007/978-3-642-14292-5_7

MOHAMMED J. Z., & WAGNER MEIRA, JR. (2014) *Data Mining and Analysis Fundamental Concepts and Algorithms*, ISBN: 978-0-521-76633-3

PANKAJ, S, & SUSHMA L. (2017) *Analysis of Various Clustering Algorithms of Data Mining on Health Informatics*, *International Journal of Computer & Communication Technology* ISSN (PRINT): 0975 -7449, Volume 6, Issue-2, 2017

SAPNA J., M AFSHAR A. & M N DOJA. (2010) K-means clustering using weka interface, *Proceedings of the 4th National Conference; INDIACOM-2010*

SHABDIN, N., YAACOB, SURAYA & SJARIF, N.N.A. (2020). *Relationship Types in Visual Analytics*. 1-6. 10.1145/3397125.3397127

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

Innovation efforts in the supply of health services after the Health Transformation Program in Türkiye

Gizem Özgen¹ Özge Uysal Şahin²

¹ Student, Çanakkale Onsekiz Mart University, School of Graduate Studies, Department of Health Management, Türkiye, e-mail: gizemozgen92@gmail.com

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale School of Applied Sciences, Department of Health Management, Türkiye, e-mail: ozge@comu.edu.tr

Abstract

Health innovation is defined as innovations and improvements in health policies, health system, health products and services, health technologies and service delivery methods in order to improve people's health. The emphasis on innovation in healthcare has been increasing in recent years due to challenges such as rising costs and an aging population. Innovation, which is of vital importance for the health sector, becomes one of the main determinants of social welfare and quality of life with the innovations and advances it brings. Innovative products and services increase the possibilities of early diagnosis and treatment, thus preventing future costs. In this way, alternative solution options can be created for the benefit of the patient, with the increase efficiency of the health system in the long term. In addition, positive externalities can be provided to many health-related sectors. With innovation, it is possible to produce cheap and accessible solutions by using advanced technologies in health services where resources are very limited.

In this study, it is aimed to draw a conceptual framework on innovation and health innovation and to explain the innovations in health service supply within the framework of the Health Transformation Program put into practice in 2003. In recent years, significant changes have been made in the Turkish health system, especially in the financing, presentation and organization of the service within the scope of health innovation. Although significant progress has been made in the health system with the impact of these changes, there is still some work to be done. As a result of the study, what has been done has been evaluated and recommendations and suggestions have been made about what should be done.

Keywords: Innovation, Healthcare, Supply, Türkiye, Health Transformation Program

Citation/Atf: ÖZGEN, G. & ŞAHİN UYSAL, Ö. (2023). Innovation efforts in the supply of health services after the Health Transformation Program in Türkiye. *Journal of Awareness*. 8(3): 305-320, <https://doi.org/10.26809/joa.2107>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Gizem Özgen
E-mail: gizemozgen92@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

Innovation is of great importance for countries to increase their basic development forces and have a say in the global change process. Innovation is the determining factor affecting the capacity and efficiency of institutions and organizations in countries, increasing national and international competitiveness, and sustainable growth. Therefore, it is necessary to realize innovation in all areas of life. The health sector is one of these areas.

Today, changes in disease forms, rapid advances in diagnosis and treatment methods have brought the concept of innovation to the agenda in the delivery and application of health services. In addition, the expectation of quality and innovation in health services increases in countries where the income level rises. These factors increase the demand and aggravate the burden of the budget allocated by the state for health expenditures. Therefore, health systems seek to increase efficiency by controlling costs, apart from improving accessibility to health services. At this point, it is seen that innovation studies provide positive returns to health services in many aspects such as quality, efficiency, flexibility and accessibility. The innovation approach ensures that the negative situations that may arise in the delivery of health services are eliminated. It also helps to increase the quality of life of the patient by ensuring that his health needs are met. In addition, by adopting this approach, health institutions use their existing resources effectively and efficiently and can respond to changing demands and competition.

The health sector draws attention as a dynamic sector where many innovation investments are made. Innovation approaches in healthcare institutions include mobile health applications, robotic devices, wearable technologies, diagnostic tools, etc. digital innovations. In addition, different applications such as Machine Learning, Artificial Intelligence, Deep Learning, Big Data, Internet of Things (IoT), Cloud Computing, and 3D Printer are also seen. More choice alternatives are now available for healthcare consumers. For example, personalized medicine makes it possible to provide unique treatment by integrating the

patient's health history, genetic information, and personal needs and preferences. Too many tools of choice have emerged, such as telemedicine, home health care, and online care. Instead of going to a building (for example, a hospital) to reach health services, health care has started to come to where you are. It has become accessible to health services regardless of place and time.

In this study, the concept of innovation, its importance and types are explained first. Then, what innovation means in health services, why and how it will take place, and its potential benefits are mentioned. After that, examples of innovation in healthcare are given. In the fourth chapter, what kind of innovation practices were carried out with the Health Transformation Program (entered into force in 2003) which created a significant change and transformation in health services in Türkiye, is explained in detail. After evaluating the innovations brought with the Health Transformation Program in Türkiye in the supply of health services and making some suggestions and recommendations, the study was concluded.

2. INNOVATION: DEFINITION, IMPORTANCE AND TYPES

Innovation is a very popular concept today. The concept of innovation, which means to do something new in Latin, derives from the word *innovare*. Drucker pointed out that innovation is a tool rather than an end. According to him, innovation is the tool that enables entrepreneurs to make changes to create a different business or service. It can be shown as a discipline, the ability to learn, the ability to apply. (Drucker, 1985: 30).

The Oslo Manual, published by the OECD in 2006, is one of the leading internationally accepted sources on the definition of innovation. An innovation is defined as the realization of a new or significantly improved product/service or process, a new marketing method or a new organizational method in business practices, workplace organization or external relations (OECD & Eurostat, 2006: 50).

Innovation, as a process, refers to the activity of transforming an idea into a marketable product or service, a new or improved production or

distribution method, or a new social service method, and a new or improved marketable product, method or service that is revealed at the end of this transformation process (TÜSIAD, 2003: 9-10). In short, innovation is the whole process that ends with a new product, service, application based on thought, discovery and invention (Armentia et al., 2003).

Economist Joseph Alois Schumpeter sees innovation as a driving force of development. According to Schumpeter, the main indicators of innovation are:

- Launch of a new product
- Launch of a new feature of an existing product
- Implementation of a new production method
- Creation of a new market
- Finding a new source for the procurement of raw materials or semi-finished products
- It is the reorganization of the business.

Innovation has become an indispensable source of dynamism for both businesses and today's national economies. Price and John (2014: 73) argue that innovation contributes greatly to improving the performance of organizations, facilitates entry into new markets through developed new products and services, and helps design new products and services for consumers with different needs. Thanks to the innovation activities carried out, the customer bases of the organizations are expanding and the incomes of the organizations from their activities are increasing. Thus, organizations grow faster, provide employment opportunities for more people and contribute more to the country's economy. At the micro level, they help organizations gain a competitive advantage and increase their operational efficiency (Ilinca, 2012: 198). At the macro level, they positively affect the competitiveness of the country. Therefore, organizations that make innovations make a significant contribution to the development of the country. In summary, innovation has become the basic dynamic of sustainable economic growth for regional and national economies, welfare and social development for societies, and

competitiveness for both national economies and businesses (Uzkurt 2010: 27). Innovation, which also has a social impact, shows itself in the form of increasing the quality of life of the society and creating social and economic benefits.

In the Oslo Manual, innovation is classified under four headings: product, process, market and organization. The innovation types are as follows: (OECD & Eurostat, 2006:52-55; OECD, 2005: 48-50).

- **Product Innovation:** This type of innovation involves introducing a new or significantly improved product with existing features. It can be defined as developing a new and different product or service and introducing it to the market, or adding higher quality and superior features to existing products or services.
- **Process Innovation:** Process innovation is the application of a new or significantly improved production or delivery method. This includes significant changes in techniques, hardware and/or software. Process innovations may be designed to reduce production or delivery unit costs, improve quality, or produce or offer new or significantly improved products.
- **Marketing Innovation:** Marketing innovation is the implementation of a new marketing method that involves significant changes in product design or packaging, product placement, product promotion or pricing. Marketing innovations aim to better meet the customer's needs, open new markets, or place a firm's product on the market in order to increase the firm's sales.
- **Organization Innovation:** In order to gain an advantage against their competitors in market conditions, they need to develop their business methods and provide difference and innovation. Organizational innovation is the development of working and business methods or the adaptation of new methods to the business. It includes innovations or improvements in the workplace organization or the firm's relationships with outside firms and institutions. In other words, this type of innovation involves the application of a new organizational method in the business practices, organization or external relations of the enterprise.

3. INNOVATION IN HEALTHCARE

Health services include activities related to diagnosis, treatment and rehabilitation of diseases, prevention of diseases and improvement of the health level of the society (Ateş 2011: 2).

Health services are at the forefront of the areas where innovation is most intense. The concept of health innovation is defined by the World Health Organization Health Innovation Working Group as “innovations and improvements in health policies, health system, health products and services, health technologies and service delivery methods in order to improve people’s health, with a particular focus on the needs of vulnerable groups” (WHO, 2016). As can be understood from the definition, the concept of health innovation is not only about products or services, but also covers a much wider area.

It is possible to express innovation activities within the scope of health services as the realization of new ideas, services, processes or products in order to develop diagnosis and treatment services, education, preventive measures and research methods and to achieve long-term goals (Omachonu & Einspruch, 2010: 5). According to Goes and Park (1997: 674), innovation in health services is expressed as medical technologies, organizational structures, management systems or new services that are new in the sector and have just begun to be adopted by hospitals. In this context, healthcare institutions can carry out innovation activities in a wide variety of areas, from drug treatment methods, devices used, diagnosis and treatment methods, surgical procedures, training of healthcare professionals, management of healthcare institutions and service delivery models (Dixon-Wood et al., 2011: 47). In other words, innovation in healthcare is defined as those changes that help healthcare practitioners focus on the patient by helping healthcare professionals work smarter, faster, better and more cost effectively (Thakur et al., 2012: 562).

Health innovation is expressed by the World Health Organization as the development and delivery of health systems, policies, services, technologies and delivery methods that improve

the health of individuals (WHO, 2016). In this definition, the World Health Organization claims that health innovation increases the effectiveness, efficiency, quality, safety, sustainability and reduces the cost of the health services provided. The innovation approach in health services aims to use the health system in the best way to meet the needs and expectations of individuals in the best way. It includes patient and employee satisfaction, new and improved health policies, practices, technologies, and better health outcomes (Kimble & Massoud, 2017: 90).

Innovation has an importance in the health sector that affects human life and quality of life. The biggest reason for this is population growth in the world. With the increase in population, the disease structure has changed, and chronic diseases have emerged. Thus, the need for care has increased and this has led to an increase in health expenditures. Health expenditures also brought cost control and efficiency approach to the agenda. Innovation in the health system has increased the efficiency of new products and services and has led to a decrease in costs (Ökem, 2011: 43). In addition to these reasons, many reasons such as the increase in the expectation of the society, advances in technology and developments in the health system reveal new needs in the health system and important changes are experienced in line with these needs.

While providing health services, many innovations have occurred both in our country and in the world from past to present. For example, people had not met the surgical innovation called closed surgery until 25 years ago, and they were not aware of an application such as dental implants. All these have emerged as a result of the R&D studies and innovation processes (Köktepe Karahüseyinoğlu & Karahüseyinoğlu, 2021: 88). Today, many innovative applications are encountered in health institutions. Virtual patient rooms developed for the development of community health services and individuals in need of long-term care, video conferences in psychiatric treatment, telehealth applications, a wearable device that sends a cancer warning to the smart phone via a sensor in the bloodstream, etc. are shown as an example

(Schnarr et al., 2015: 42).

Innovation is critically important to the healthcare industry. The increase in early diagnosis and treatment opportunities prevents more costly and difficult processes that may occur in the future and contributes to the increase in efficiency in health services. (Sengün, 2016: 196). The technologies, materials and long work processes used increase the costs in the health sector. It has been reported that it is possible to save on factors that increase costs with innovation (Lal & Adair, 2014: 25). Due to geographical barriers, not all regions of the countries may have the same opportunities. Providing equal quality health services to every individual in every region is also among the reasons that necessitate innovation. Compared to previous periods, the formation of a more conscious society structure about healthy living, the fact that patients are starting to be more selective and seeking the best and quality service are among the reasons that make innovation in health services obligatory. In addition to this, the increase in income level, technological advances and the widespread use of health insurance systems aiming to cover the whole society in all countries increase the demand for better health services, and thus innovation in the health sector is becoming a necessity.

Health care innovation can be explained as clinical, technical and educational innovation. The main purpose of clinical innovation is the development of new treatment methods. Studies in which new drugs, vaccines, diagnostic methods, medical products, devices and software, consumables are developed are technical innovations. With technical innovations, clinical innovations are facilitated and it becomes easier to try new methods. Educational innovation, on the other hand, can be defined as studies that follow the innovations in the field of medicine and improve the quality of medical education (Köktepe Karahüseyinoğlu & Karahüseyinoğlu, 2021: 92-93).

The types of innovation carried out in healthcare institutions are generally product-service innovation, process innovation and structural innovation. Product-service innovation includes

the development of products and services purchased by customers (Varkey et al., 2008: 382-383). In product-service innovation, new product-services such as early diagnosis and treatment methods and preventive applications are developed. In order for the new products-services developed to be successful, attention should be paid to the social, cultural, economic and epidemiological characteristics of the society (Nodari et al., 2015: 3079-3080). Process innovation includes innovations in the production and distribution methods of products and services, and aims to increase the value obtained by one or more stakeholders by innovating in production and distribution methods (Varkey et al., 2008: 382-383). Process innovation brings about significant changes in the production methods of products and services. Performing the tests needed in the diagnosis of the disease, together with the appropriate equipment, in the patient's own home is an example of process innovation. In this way, it is possible to prevent the interruption of the treatment process by minimizing the patient's preference for other health institutions and the rate of absenteeism (Nodari et al., 2015: 3081). Structural innovation affects internal and external infrastructures and creates new business models. Structural changes are often radical. Therefore, structural innovation offers great changes in the way of delivering health services to the patient (Varkey et al., 2008: 382-383).

Innovative activities create new products such as drugs and medical devices and new service processes such as e-health. By providing early diagnosis and treatment opportunities with innovative health products, more costly treatments and bigger health problems that may occur in the future will be prevented. The services provided in the health sector can be provided more effectively and with higher quality, provided that high technology and qualified workforce complement each other. New treatment methods, drugs and medical devices constitute the intermediate inputs of the health sector and increase the performance of health services with technological advances in this sector. For example, e-health services implemented for the purpose of sharing and

tracking medical and financial information not only increase the quality, reliability, accessibility and efficiency in service delivery, but also enable more effective decisions to be made in healthcare financing.

The final output of the health sector is a healthy society. A healthy society increases labor productivity. Improvements in health sector performance and productivity increase the overall competitiveness of the economy. Innovative goods or services will provide competitive advantage by providing the priority given to the company and country in which they are developed. Due to the technology and information density, the R&D and innovation flow in the health sector spreads to other sectors it is connected to.

Supporting innovation practices in health services not only improves the level of public health, but also positively affects the health market economy. However, the point that should not be forgotten in innovation is that innovation is not a spontaneous process (Şengün, 2016: 196). All countries strive to activate the determinants of innovation in order to raise the health status of people. But this is not as easy as it seems. Because of the complex functions that must be carried out together, governments can only carry out innovative processes by determining and planning their policies at the strategic level and developing a comprehensive and integrated approach.

Innovation is the key to economic growth, employment increase and quality of life. Especially innovations made in the health sector directly affect human life and quality of life. The final output of health is a healthy population, which directly affects labor productivity. Due to the public aspect of health services, the state has a regulatory and supervisory role on the sector. Government policies, laws and incentives have a significant impact on the development and introduction of a new drug, device or treatment method (Ökem, 2011:16).

In countries with developed social security systems, the state is also the largest purchaser of health services on behalf of citizens.

The licensing, certification, pricing and reimbursement decisions of the government are of fundamental importance in the introduction of a new drug or treatment method and its reach to the citizens. The policies and incentives to be put forward by the authorities that plan and implement these processes shape R&D, investment and production decisions, which are the main determinants of innovation in the health sector. In addition, factors such as patents and data protection, market access, and domestic and international trade also significantly affect innovation in healthcare.

In realizing innovation in health services, especially those who implement it have important duties. Managers of health institutions need to be able to put innovative services such as technology management, home care, remote monitoring, and education of patients and their relatives on track. Thus, it will enable the managers to focus on the tasks that should be given priority (Şengün, 2016: 195). In addition, depending on the innovation developments in health services, the fields of expertise of physicians, job descriptions of nurses and other health personnel are changing, and new professions are emerging in the health sector. In the success of innovative processes, it is important that all occupational groups in the sector adopt and implement innovative developments quickly.

With the spread of genetic diagnosis and treatment methods, laser technologies, bloodless surgical methods, telemedicine, robotic medicine, information technologies that enable remote monitoring and health infrastructure, hospitals will soon turn into telemedicine platforms completely and all health procedures and services will be provided via more advanced mobile devices. It is thought that hospitalization rates and durations will decrease further, and home care and follow-up services will come to the fore. For example, the “virtual patient room” innovation in the UK has been considered as a strategy for managing chronic diseases within the scope of community health services development efforts. The virtual patient room is an application based on the care of patients who need long-term and similar care as a group in a house formed as

a hospital room (Schnarr et al., 2015: 51).

Many of the innovations in health have been initiated by stakeholders in the health sector (patients, patient advocacy groups, healthcare organizations, physicians, other healthcare professionals, etc.). In some cases, the need for change is being forced on healthcare organizations by the government. Once the need has been identified, the next challenge is in determining whether the need will be met internally or by a healthcare innovation company. If innovation originates from within the healthcare organization, it is tested, modified and accepted. If it does not originate from the health institution, it is covered by a health technology company that develops, tests and markets the technology to health institutions. In some cases, a healthcare innovation company takes products that they can attempt to innovate in a healthcare organization and turns it into a better product and markets it to healthcare organizations. It is important to understand the internal process of innovation in a healthcare organization such as a hospital, nursing home, health center or nursing company. These organizations often do not have the facilities of a large R&D department and therefore must rely on the talent and creativity of internal staff and work teams (Omachonu & Einspruch, 2010: 12). From a micro point of view, while the innovation process works in this way in health institutions, macro innovation practices (process and structural innovations) in the health system are generally implemented with the incentives or coercion of governments. It is seen that many developed and developing countries have implemented important reforms in their health systems since the 1980s (Günaydın, 2011: 324). It is possible to evaluate these reforms as health innovations. Countries such as Estonia, Türkiye, the United States of America, Iran and England are some of the countries that implement innovative reforms in the health system.

4. INNOVATION APPLICATIONS IN HEALTHCARE SUPPLY

In addition to many structural and process-related innovations such as organizational, financial and service delivery within the scope of health innovation, many developments

have been made, especially in the last century, from electronic health records to mobile health platforms (Sullivan, 2015). Here, in this part of the study, some current important health product/service innovation examples that emerged in the supply of health services are included.

Transition to full automation systems in hospitals is one of the leading examples of innovation in the supply of healthcare services. Now, even the most difficult surgeries in the surgical field can be performed in a short time, giving the patient successful results with the least damage. These closed surgeries and related devices remote machine surgery are among the most important examples to be given to them.

Electronic health (e-health), which can be defined as the use of information and communication technologies in health services, is an innovative health field whose share in the health sector is increasing day by day. Electronic health (e-health), which we can see as a reflection of innovation in health, can be defined as the use of information and communication technologies at every level in the field of health (Eysenbach, 2001: 20). E-health encompasses many applications such as data and information sharing between patients, doctors, other healthcare providers and hospitals, electronic health records, telemedicine services, portable patient monitoring devices, operating room planning software and robotic surgery. E-health, which covers such a wide area, is one of the areas where innovation is used most intensively in the health sector. In other words, e-health contributes to the formation of a more effective health sector by increasing the access and quality of service of the whole society.

Mobile health (m-health) is a sub-segment of e-health and refers to the use of mobile devices in health (Gülhan, 2016: 108). Mobile health applications include sending warnings and guiding messages about diseases, performing video tele-consultation and tele-visit applications, making an appointment via mobile phone or website, transmitting health information via portable or wearable devices, making a color blindness test with the help of smartphone applications. and remotely managing chronic diseases (TÜSİAD, 2016). Thus, mobile health

technologies help facilitate face-to-face and voice communication, effectively manage relations between patients and health professionals, and access health services (Singh et al., 2014). In addition, mobile technologies help in the management of chronic diseases (blood glucose measurement, medication reminder, etc.), maintaining a healthy life (weight loss, regular sleep, water consumption, calorie counter, etc.) and reducing bad habits (stopping smoking, etc.) (Kopmaz & Arslanoglu, 2018: 253).

Wearable technologies are electronic devices that are attached to the body, placed on clothes or accessories (wristbands, watches, glasses and belts, etc.) (Tehrani & Andrew, 2014). Wearable technologies connect with smart devices and exchange information instantly. The user is informed with the help of the data provided by wearable technologies (Demirci, 2018: 986). These technologies appear in clinical (sugar level, heart rate, etc.) and behavioral (stair climbing, walking, etc.) fields. For example, systems that remind when to take drugs, biochemical sensors, systems that inject insulin for diabetes patients, reminder glasses developed for Alzheimer's patients, and systems used for tracking and strengthening motor movements (Bostancı, 2015: 549).

With the rapid development of technology, artificial intelligence robots have started to be used in the field of health. These robots are effectively used in a variety of tasks, from helping patients with daily tasks such as dressing and bathing, moving and transporting patients, helping to transport therapeutic materials, and providing emotional support to patients (Bacaksız et al., 2020: 462). Today, robotic surgical systems have been seen more widely in the field of application in the health sector. Robot doctors, robot nurses, robot caregivers and robots used for surgical purposes have started to be used in health institutions (Kılıç & Tosun, 2021: 549). For example, robot nurses, with the help of human-like strong arms and high-sensitivity touch sensors, prevent accidents that are frequently encountered when carrying patients to bed or lifting a fallen patient (Çam, 2016).

The Internet of Things is creating an important

innovation in the supply of healthcare services. The Internet of Things is a network system that produces information and contributes to business processes by integrating physical tools into information networks easily and unnoticed. If we look at the applications of the Internet of Things in the field of health, examples are given as sensor systems to prevent the elderly and disabled people from falling, and surveillance systems related to the health status of the elderly people in their homes or health institutions (Hossain & Muhammad, 2016: 192). In addition, thanks to the Internet of Things, data is automatically uploaded and transmitted to the system when no medication is taken or health professionals are warned with the help of smart medicine boxes with sensors.

Digital hospitals, which are another innovative tool in the provision of health services, are also called paperless hospitals. In these hospitals, medical records such as the results of analysis, examination and treatment services are kept in digital environment. In digital hospitals, appointment systems such as internet, SMS, call center, laboratory information and radiology information system, closed-circuit medicine system, systems that recognize the individual such as face recognition and RFID, instant tracking systems, smart operating room, digital archive, consultancy services systems, smart building management systems, patient orientation and information screens are used (Güleş & Özata, 2005).

Tele-medicine is a system that covers communication and information technologies used by health systems for the purpose of diagnosis, treatment and prevention of diseases, evaluation, research, education of health service providers, improvement of the health of individuals and society and exchange of information without geographical distance and distance limitation (WHO, 2009). The tele-medicine application enables the transmission of health data from one region to another, the patient's ability to talk to the health system with the physician in a remote location (video conference, etc.), and allows diagnosis and treatment. As an example of telemedicine

application, the family physician sends the image of the skin of the patient applying for a skin condition to the physician in another region, and the physician diagnoses the patient remotely (Dorsey & Topol, 2020: 859).

Another example of innovation in healthcare is electronic shorts that prevent bedsores. About 60,000 people die each year from bedsores and the resulting infections. Developed by Sean Dukelow as part of the SMART project, electric shorts transmit a small electrical charge every 10 minutes, providing the same effect as the patient walking by himself. With this method, the muscles are activated, blood circulation is increased, and bedsores are effectively destroyed and life is saved (Çam, 2016). In addition, The cyberknife stereotactic radiosurgery system is used by physicians to deliver high doses of radiation with great accuracy, which allows incisionless surgery for previously inoperable tumors. It minimizes radiation exposure in healthy tissues and allows physicians to study multiple tumors at various locations (Omachonu & Einspruch, 2010: 7-8).

In the supply of health services, many new studies such as the examples mentioned above have been made and continue to be done. In this section, we only mentioned the prominent applications. But the most important point is that as artificial intelligence applications develop, innovative studies in health services will increase even more. Artificial intelligence studies have already been carried out in the health sector for the first time. Therefore, it can be stated that artificial intelligence, which has emerged as a digital health service innovation, is an important innovation area to eliminate long-standing deficiencies in health services and improve patient care. Considered a transformative innovation, artificial intelligence has proven to outperform human clinicians in diagnosing certain medical conditions, especially in image analysis in dermatology and radiology. In addition, the digitization of patient records has played an active role in revealing the potential of artificial intelligence by making artificial intelligence stronger with the internet of things (Arora, 2020: 223).

5. INNOVATION STUDIES IN HEALTHCARE SUPPLY WITH THE HEALTH TRANSFORMATION PROGRAM IN TÜRKİYE

Türkiye has significant opportunities for innovative products and services to be created in the health sector. Türkiye is an important source of demand for innovative products and services to be created by the health sector in terms of its population size and increasing health care demand with the expansion of health insurance coverage, its geographical proximity to world markets and its technological infrastructure. Supporting innovation will contribute to improvements in the health level of the society, as well as to the health sector and the economy. The Health Transformation Program (HTP), which was put into practice in Türkiye in 2003, contains many examples in terms of process innovation, product/service innovation and structural innovation. In this study, the innovations in the Turkish Health System are also evaluated in general within the scope of the Health Transformation Program.

The Health Transformation Program initially consists of six basic reforms that can be considered as structural and process innovation in the health system. The main purpose of these reforms is to facilitate the functioning of the health system, to provide people with quality and affordable health services, to ensure the financial sustainability of the health system, to respond to the health needs of the society, and to make progress especially in the health status indicators, which Türkiye lags behind in international comparisons. While doing all these, not compromising the indispensable principles of the health system is the basic principle of the Health Transformation Program. These principles are effectiveness, efficiency, equity and people-centredness (Aslan et al., 2018: 793).

The restructuring of the Ministry of Health comes at the forefront of the arrangements made within the scope of innovative transformations in the health sector. As can be seen in the Decree Law No. 663, it is clearly stated that the duty of the Ministry of Health is to determine policy at

the national level, to manage the system, and to supervise rather than providing services. The Ministry of Health was restructured. The excessive centralization and growth of health services caused the Ministry of Health to move away from its primary duties as a result of the increased work and transaction load. After the completion of the studies carried out within the scope of the Health Transformation Program, the authority and responsibility of making decisions in the provision of hospital services, generating income and spending was transferred to the administratively and financially autonomous public hospitals. One of the most important examples of organizational units established to support the Ministry of Health, which undertakes a regulatory, supervisory and guiding function in the field of health, is the "Health Policies Board". The purpose of the establishment of the Board is to create a mechanism to transfer the main duties of the Ministry such as planning, policy development and rule determination (Küçük, 2017). The health policy board is an important example within the scope of structural innovation in the implementation of the first principle of the Health Transformation Program. Moreover, in order to fulfill the functions related to service delivery within the scope of structural and process innovation, Turkish Public Hospitals Agency (hospital services), Turkish Public Health Agency (preventive and primary health care services), Turkish Medicines and Medical Devices Agency (pharmaceuticals, medical devices and products) and The General Directorate of Borders and Coasts were established. Later, the Presidency of Turkish Health Institutes (TUSEB) and Health Sciences University (SBU) were added to these institutions. The Turkish Health Institutes Presidency (TUSEB) was established to meet the advanced technology and innovation needs of our country in the field of health science and technologies. In addition, there are nine research institutes established in line with the needs of the country in the field of health science and technologies within the body of TUSEB. All of these are important structural and process health innovations in the Turkish Health System in the last ten years (TUSEB, 2023).

With the HTP, serious regulations and changes

were made in many areas from health service delivery to financing, from manpower to information system, from drug pricing system to quality and accreditation. At the beginning of these arrangements is the connection of SSK Hospitals to the Ministry of Health and the unification of hospitals under one roof. Thus, it is aimed to eliminate the complex and multi-headed structure in the organization and presentation of health services, and to prevent the structure that reduces service efficiency and quality, leads to lack of standards and inequality. In this way, it will be possible to ensure that citizens who have difficulty in accessing health services in the public sector can access the services more easily (Ministry of Health, 2012: 197). In addition to this merger, private hospitals were opened to the use of everyone, local management approach was made dominant in hospitals and hospital services were restructured. Thus, the burden of public hospitals, which play an important role in the delivery of health services, was partially weakened and this burden was shared with private health institutions. In this way, on the one hand, it became easier for state hospitals to provide health services, and on the other hand, the quality of service increased. Within the framework of decentralization approach, authority was transferred to hospitals, management flexibility was ensured, it was decided that hospitals could use their own resources freely and hospital employees would be paid additional payments from revolving funds according to performance (Ministry of Health, 2012: 199-200). On the one hand, a payment system according to the performance was envisaged and additional payments were made to the healthcare professionals in order to motivate the healthcare professionals to work more efficiently and on the other hand, to increase the quality-of-service delivery.

"Integrated health campuses" and "city hospitals" projects based on the public-private partnership model are another of the regulations implemented within the scope of health transformation and innovation in health care. With the public-private partnership, which can be expressed as making public health investments by the private sector and leasing them to the

state for a certain period of time, it is aimed to increase the quality of service, especially the effective and efficient delivery of health services, to spread the variety of treatment throughout the country and to provide cost-effective health services (Ministry of Health, 2012: 233). Hospitals built by the private sector in line with the public-private partnership are leased to the government with a contract drawn up within a certain period of time. City hospitals created within this scope are capable of responding to needs in terms of service diversity, technological infrastructure and service capacity. Thanks to the variety of services, it has become possible to find many branches in a single location. Unnecessary referrals can be minimized. In addition, it was stated in a study that large-scale hospitals could save at least 50% of energy. Another study reveals that large-scale hospitals benefit from technology efficiently in terms of energy savings (TÜSAP, 2018: 16).

Significant innovations have been made in the health financing system in Türkiye within the framework of the Health Transformation Program. Until 2006, the Turkish health system was dominated by a fragmented, multi-headed, non-standard financing system (such as SSK, Bağ-Kur, Retirement Fund, Active Officers and Green Card programs). However, with the Social Security Institution and General Health Insurance Laws enacted in 2006 within the scope of Health Transformation and Social Security Reform, health financing institutions were combined under one roof (Yıldırım, 2013: 55). In this way, the fragmented and multi-headed structure in service financing and provision has been prevented. This innovation in the financing system is important in terms of equality and equity, which are indispensable principles of the health system.

With the Law No. 5510, it is aimed to provide equal and easily accessible, quality health services for the entire population and to establish a sustainable health system. In accordance with Law No. 5510, health services will be provided through contracts to be made between the Social Security Institution and health service providers. Insured persons will be able to apply

to any of the public and private health service providers that have signed a contract with the Social Security Institution and can benefit from contracted health institutions without paying any fee. It is possible for contracted private health institutions to receive additional fees within the determined limit. Thus, it was passed from an institutional structure that both provides and finances health services to a structure that separates the institution that provides the service and the institution that finances the service. In this structure, the institution that purchases health services sets various standards for health services, and health services are purchased from both the public and private sectors in line with these standards (Tatar, 2011: 121).

One of the main components of the Health Transformation Program is the implementation of the family medicine model in service delivery. The family medicine system, which started with a pilot application in 2005, spread throughout the country in 2010 (Ministry of Health, 2012). Family medicine is the contemporary practice of primary health care. With the family medicine model, it is aimed to deliver health services to all individuals in a geographically balanced manner, provide primary health care services with preventive, diagnostic treatment and rehabilitative aspects in the places where individuals live and work in a way that ensures the participation of the society, give weight to the preventive health system and implement an acceptable referral system.

An important pillar of the transformation in health is the e-transformation studies in health and the National Health Information System. In this way, national standards in health information systems have been developed and an effective information system infrastructure has been established. With the National Health Information System, it is aimed to ensure data standardization in health, to establish data analysis support and decision support systems, to accelerate data flow among e-Health stakeholders, to create electronic personal health records and to increase efficiency by saving resources (Ministry of Health, 2012: 233).

With Türkiye's Health Transformation Program in 2003, important e-health applications have come. Health Information System (Health-NET) comes first among these applications. Health-NET has been prepared for people to access their own health data when necessary to share data among authorized health professionals. Within the scope of the Health Transformation Program, it has become possible to record all activities by establishing information processing systems in hospitals, to create a system that generates information by collecting and reporting all kinds of health data produced in health institutions in accordance with the standards, and to share the health records of citizens among health institutions with the Health-Net Application. Again, in this context, the creation of new systems such as the Central Hospital Appointment System and the Family Medicine Information System have been important innovative applications in terms of information infrastructure (Lamba et al., 2014: 62).

Another innovative application in the supply of health services in Türkiye has been the Medula system. Medula is a system developed by the Social Security Institution in 2006 in order to collect the invoice information about the services in the health institutions to the beneficiaries in electronic environment, and to control this information and to make the payment of the services easily. Invoicing is carried out by querying the referral, prescription, payment information in Medula according to the rules set by the Health Implementation Communiqué. Today, all health institutions have Medula records. Another application realized within the scope of innovative works is the Pharmaceutical Tracking System. With the Pharmaceutical Track and Trace System, it has become mandatory to manufacture, import, record and sell all medicines with data matrix. Thanks to this system, the consumption of a drug that has not been produced is prevented and the second prescription of the same drug is prevented.

An important innovative application is Telemedicine. With the Telemedicine System, physicians can access medical images from anywhere and anytime, as well as allowing any medical image to be reported and to give a

second opinion by another radiologist in another province and hospital in our country. With this system, which eliminates the need for patients to carry their old films with them, physicians can conduct live and video consultations. Thus, unnecessary repetitions are avoided and savings are achieved (TÜSAP, 2018: 23).

There are many mobile health applications in Türkiye. To provide remote telemedicine service, Healthmeter, Remote Safe Patient Tracking, My Health Tracker and Wimax Ambulance Pilot Project for mobile data transmission in emergency services, Health 365 for health portal and mobile application platform, Mymedics Personal Health Tracking System to provide access to personal health record and chronic diseases and Doro Kolay Telephone Mobile Medicine Reminder are given as examples of mobile health applications used in our country (Tezcan, 2016). In addition, the e-Pulse system is one of the most important mobile applications, allowing people to access laboratory results, radiology images, medical treatments, which diseases have occurred, health records such as blood pressure, sugar, pulse, weight control through a system. Moreover, the e-Prescription application, the Medicine Tracking System, the Organ Transplant Information System, the Central Hospital Appointment System, the Family Medicine Information System, the MEDULA system and the Core Resource Management System, in which all the resources of the Ministry of Health are recorded, are other mobile health applications used in our country (Toygar, 2018: 101). With the Health Tourism Portal, it is aimed to display all the capabilities of our health facilities, to communicate with health personnel and to share files live (TÜSAP, 2018: 23).

With the e-Triage System, which does not have a long history, it is aimed to make the family medicine practice more effective by directing the citizens who will make an appointment to the right branch by electronically asking questions about their disease and by reducing unnecessary applications to hospitals (TÜSAP, 2018: 18). In this context, it emerges as an important health innovation tool. In addition, innovation studies in healthcare continue intensively, especially

within the scope of technological means. So, studies continue in our country on the topics of Wearable Devices, Genomics, Robotic Surgery, Anti-aging, Assistive Tech, fertility technologies, Gene Therapy, Mental Health Technologies, Nanomedicine, Neurotechnology and Sleep Technologies (Altunbudak, 2022)).

One of the highlights after the Health Transformation Program is patient rights and patients' right to choose a physician. Before the Health Transformation Program, patients did not have the right to choose a physician, but with the transformation program, "Patient Rights Unit" was established in all hospitals affiliated to the Ministry, and patients were given the right to choose a physician both in public hospitals and in family medicine practice. In order to meet the increasing expectations and demands of citizens and to increase patient satisfaction, public hospitals were technologically renewed and their service capacities were increased with the Health Transformation Program. All hospitals of the Ministry of Health have been fully automated. Home healthcare services have also been initiated for bedridden patients who cannot come to the hospital.

6. CONCLUSION AND EVALUATION

The health sector is one of the sectors most affected by technological developments and innovative studies, as in the aviation and space sectors. The main purpose of the health system is to provide people with access to quality, adequate and low-cost health services. Especially with the 21st century, improvement and innovation studies in the health sector have gained momentum all over the world. In Türkiye, the health system and health services have been largely reformed with the Health Transformation Program. A new era has begun in the supply of health services. The effects of this reform movement and innovation practices in health services have only just begun to emerge and be evaluated. Some of the outputs are the improvement of service delivery, facilitating access to health, making the operation of the system simpler, providing service in physically more modern buildings and with more technological devices. With the implementation of innovative studies in hospitals and other health

service providers, important contributions such as effective use of insufficient hospital resources and reducing costs can be achieved. The health system has started to work more efficiently and effectively. The efforts of health institutions to meet expectations, to achieve differentiation and sustainability goals continue in the light of innovative developments. While it has become possible for patients to access services and receive quality service with innovation in service delivery, modernization of management and organization methods, rationality in decision mechanisms, documentation of information systems and the functionality of communication mechanisms have increased.

Health innovation is extremely important for the production of quality, sustainable and qualified services, as well as for the added value it creates in the international health market and its possible contribution to the country's economy. For this reason, it is important to focus on health innovation and to create units working on this issue, both in terms of service delivery and its contribution to the country's economy. Since this situation has been realized in Türkiye, innovation studies in the health sector and investments in this field are emphasized. Despite technological innovations in medical devices, medicine and biology, health information technology, medical and surgical procedures, and improvements in health care, much remains to be done. But Türkiye still has some shortcomings and some handicaps in front of it. There are still structural problems that need to be resolved in the Turkish health system. Financial sustainability, illegal practices (knife money, etc.) that can be seen due to the structure of the system, problems of university hospitals, increasing dissatisfaction and loss of motivation of health professionals, and the performance system discussed are among these problems (Göktaş, 2011). More structural innovation is needed in the health system to address these problems in the near future.

According to the Healthtech 2022 report, trends such as remote diagnosis, mobile devices, molecular and genetic testing, robots, nano devices, wearable technologies, complementary diagnostic tests, voice technology, the use of artificial intelligence in health, portable

dialysis machines, personalized modular and comprehensive care packages and electronic health records will shape the future of health technologies (Altunbudak, 2022). However, high-level R&D investment is required for the production of high-tech medical devices. Apart from this, it is not easy for this sector to invest in Türkiye due to high infrastructure costs, limited market and competitive opportunities, and the monopolization of large international organizations in the sector. In addition, organizational culture, stakeholders and employee status also affect innovation in healthcare services. The motivation and dissatisfaction of the healthcare professionals harms the success of the innovations brought by the Health Transformation Program. In order to modernize hospitals, facilitate access to services, and make the system more effective, efficient, sustainable and high quality, it is primarily necessary to internalize the service providers and increase their motivation. The basis of this is to eliminate financial inadequacies and ensure financial sustainability. At this point, the state should make more efforts in the resources allocated for health and the health policies created. According to the changing world and increasing expectations, innovation studies in the health system and health service delivery should be intensified. In the light of current developments and advances, the health sector should be continuously improved and quality service provision should be standardized.

REFERENCES

- ALTUNBUDAK, N. (2022, Oct. 26). Derinlemesine Sağlık Teknolojisi Healthtech 2022 Raporu Yayınlandı <https://www.saglikteknoloji.com/derinlemesine-saglik-teknolojisi-healthtech-2022-raporu-yayinlandi/> (Accessed Date: 11.04.2023)
- ARMENTIA, J., MANSILLA, D. & IPIÑA, D. L. (2012). Fighting against vampire appliances through eco-aware things. *Sixth International Conference on Innovative Mobile and Internet Services, Ubiquitous Computing*.
- ARORA, A. (2020). Conceptualising artificial intelligence as a digital healthcare innovation: an introductory review. *Medical Devices (Auckland, NZ)*, 13, 223-230.
- ASLAN, Ö. BOZ, C. & CERİT, M. (2018), Sağlık inovasyonu üzerine kavramsal bir çerçeve ve Sağlıkta Dönüşüm Programı. *Social Sciences Studies Journal*, 4(15), 786-798.
- ATEŞ, M. (2011). *Sağlık işletmeciliği*, İstanbul: Beta Basım, 1. Baskı.
- BACAKSIZ, E. F., YILMAZ, M., EZİZİ, K. & ALAN, H. (2020), Sağlık hizmetlerinde robotları yönetmek. *Sağlık Hizmetleri Yönetimi Dergisi*, 7(3), 458-465.
- BOSTANCI, E. (2015). Medikal alanda kullanılan giyilebilir teknolojiler: uygulamalar, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Tıp Teknolojileri Ulusal Kongresi*, Muğla, 549-552.
- ÇAM, B. (2016). 2016 yılının en ilginç sağlık teknoloji inovasyonları. *Ideaport*, <http://www.ideaport.org.tr/haberler/2016-yilinin-en-ilginç-saglik-teknoloji-inovasyonlari> (Accessed Date: 16.05.2023)
- DEMİRCİ, Ş. (2018). Giyilebilir teknolojilerin sağlık hizmetlerine ve sağlık hizmet kullanıcılarına etkileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 985-992
- DIXON-WOODS, M., AMALBERTI, R., GOODMAN, S., BERGMAN, B. & GLASZIOU, P. (2011). Problems and promises of innovation: why healthcare needs to rethink its love/hate relationship with new. *BMJ Qual Saf*, 20, 47-51.
- DORSEY, E. R., & TOPOL, E. J. (2020). Telemedicine 2020 and the next decade. *The Lancet*, 395(10227), 859.
- EYSENBACH, G. (2001). What is e-health?, *J Med Internet Res*. 3(2), 20.
- GOES, J. B., & PARK, S. H. (1997). Interorganizational links and innovation: The case of hospital services. *Academy of Management Journal*, 40(3), 673-696.
- GÖKTAŞ, P. (2011, Nisan 22). Sağlık sisteminin olumlu ve olumsuz yanları-riskleri, *Sağlık Aktüel*. <http://www.saglikaktuel.com/yazi/saglik-sisteminin-olumlu-ve-olumsuz-yanlari-riskleri-6508.htm> (Accessed Date:: 16.05.2023)
- GÜLEŞ, H. K. & ÖZATA, M. (2005). *Sağlık bilişim sistemleri*, İstanbul: Nobel Yayınları, 1. Baskı
- GÜLHAN, i. (2016). Avrupa Birliği'nde bir inovasyon alanı olarak e-sağlık. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 24(3), 105-110,
- GÜNAYDIN, D. (2011). Sağlık hizmetlerinde küresel reform yaklaşımları. *Sosyal Siyaset Konferansları*

Dergisi, 60: 323–365.

HOSSAİN, M. S. & MUHAMMAD, G. (2016). Cloud-assisted Industrial Internet of Things (IIoT) – Enabled framework for health monitoring, *Computer Networks*. 101(4) June, 192-202.

ILINCA, S., HAMER, S., BOTJE, D., ESPIN, J., MENDES, R. V., MUELLER, J., ... & PLOCHG, T. (2012). All you need to know about innovation in healthcare: The 10 best reads. *International Journal of Healthcare Management*, 5(4), 193-202.

KILIÇ, T. & TOSUN, N. (2021). Akıllı sağlık ekosistemi ve güncel uygulama örnekleri. *İşletme Bilimi Dergisi*, 9(3), 543-564.

KIMBLE, L. & MASSOUD, M.R. (2017). What do we mean by innovation in healthcare? *European Medical Journal*, 89-91.

KOPMAZ, B. & ARSLANOĞLU, A. (2018). Mobil sağlık ve akıllı sağlık uygulamaları, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 5(4), 251-255.

KÖKTEPE KARAHÜSEYİNOĞLU, E. & KARAHÜSEYİNOĞLU, F. (2021). Sağlık hizmetlerinin sunumunda inovasyonun etkisi, *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 7(9), 88-97.

KÜÇÜK, A. (2017). Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm: Türkiye Üzerine Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri ABD, Ankara.

LAL, S. & ADAIR C.E. (2014). E-mental health: a rapid review of the literature. *Psychiatr Serv.*, 65(1):24-32.

LAMBA, M., ALTAN, Y., AKTEL, M., & KERMAN, U. (2014). Sağlık Bakanlığı'nda yeniden yapılanma: yeni kamu yönetimi açısından bir değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 53-78

NODARI, C. H., CAMARGO, M. E., OLEA, P. M., DORION, E. C. H., & CLAUS, S. M. (2015). The framework of the practice of innovation in primary healthcare: a case study. *Ciência & Saúde Coletiva*, 20(10), 3073-3086.

OECD & EUROSTAT (2006). *Oslo Kılavuzu: Yenilik verilerinin toplanması ve yorumlanması için ilkeler*. TÜBİTAK (Çev.). 3.Baskı. Ankara: TÜBİTAK Yayını. ISBN 975-403-362-

OECD. (2005). *Oslo Manual: OECD Guidelines For Collecting And Interpreting Innovation Data*, Third edition.

OMACHONU, V. K., & EİNSPRUCH, N. G. (2010). Innovation in healthcare delivery systems: a conceptual framework. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, 15(1):1-20.

ÖKEM, Z. G. (2011). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Sağlıkta İnovasyon, İstanbul: TÜSİAD Yayınları. <http://www.tusiad.org.tr/rsc/shared/file/SagliktaInovasyon-rapor.pdf>

PETER, D. (1985), *Innovation and entrepreneurship: practice and principles*, Harper & Row, Publishers

PRICE, C.P & JOHN, A. (2014). Innovation in Healthcare: The Challenge for Laboratory Medicine, *Clinica Chimica Acta*, 47:71-78.

MINISTRY OF HEALTH (SAĞLIK BAKANLIĞI) (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011), (Ed.) AKDAĞ, R., Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara.

SCHNARR, K., SNOWDON, A., CRAMM, H., COHEN, J. & ALESSI, C. (2015). The link between health governance models and global health innovation: an exploration of OECD Nations, *International Best Practices in Health Care Management*. 39-69.

SCHUMPETER, J. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest And The Business Cycle*. Cambridge: Harvard University Press, 1934.

SULLIVAN, B. (2015). The importance of innovation in healthcare. The Clinical Communication Company: <https://www.dochalo.com/blog/the-importance-of-innovation-in-healthcare> (Accessed Date: 11.04.2023)

ŞENGÜN, H. (2016). Sağlık hizmetleri sunumunda inovasyon. *Med Bull Haseki*. 54:194-198.

TATAR, M., (2011). "Sağlık Hizmetlerinin Finansman Modelleri: Sosyal Sağlık Sigortasının Türkiye'de Gelişimi", *sosyal güvenlik Dergisi*, 1 (1), 103-133.

TEHRANI, K. & ANDREW, M. (2014). Wearable technology and wearable devices: everything you need to know. *Wearable Devices Magazine*.

TEZCAN, C. (2016). Sağlığa yenilikçi bir bakış açısı: mobil sağlık. (Ed.), DİCLE, E., ÇELİK, E. VE KARATAŞ, D. Yayın No: TÜSİAD-T.

THAKUR, R. & HSU, S. H. Y. & FONTENOT, G. (2012), Innovation in healthcare: Issues and future trends. *Journal of Business Research*, 65 (2012) 562–569.

TOYGAR, Ş. A. (2018). E-Sağlık uygulamaları. *Yasama Dergisi*, (37), 101-123.

TÜSAP (2018). Sağlık hizmet sunumunda inovasyon, sağlık hizmet sunumu raporu (23 Kasım 2018), TÜSAP Yayınları.

TÜSEB (2023). Kurum hakkında. <https://www.tuseb.gov.tr/en/kurumsal/about-us> (Accessed Date: 19.05.2023)

TÜSİAD, (2009). Türkiye için yeni bir fırsat penceresi:

Tıp turizmi - görüş belgesi, http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/tip-turizmi-baski-SON-Aralik-2009.pdf

TÜSİAD. (2016). Sağlığa yenilikçi bir bakış açısı: Mobil sağlık raporu. <http://Tusiad.Org/Tr/Tum/Item/8677-Tusiad-Sagliga-Yenilikci-Bir-Bakis-Acisi-Mobil-Saglik-Raporunu-Tanitti> .

UZKURT, C. (2010). *İnovasyon yönetimi: inovasyon nedir, nasıl yapılır ve nasıl pazarlanır?*, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Ankara

VARKEY, P., HORNE, A. & BENNET, K.E. (2008). Innovation in Health Care: A Primer. *American Journal of Medical Quality*, 23(5):382-388.

WHO (2016), Health Innovation Group. (2016). WHO. Retrieved from <http://www.who.int/life-course/about/who-health-innovation-group/en>

WHO. (2009) Telemedicine: opportunities and developments in Member States: report on the second global survey on eHealth, WHO Global Observatory for eHealth Series.

YILDIRIM, H. H. (2013). *Türkiye Sağlık Sistemi: Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*, Sağlık-Sen Yayınları, Ankara

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

COVID-19 sonrası kentlerde ulaşım planlamasında ara toplu taşımanın önemi

The significance of intermediate public transportation in post-COVID-19 urban transportation planning

Merve Akı Yaman¹

Adem Erdem Erbaş²

Pelin Alpkökin³

¹ Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Türkiye, e-mail: merveaki4@gmail.com

² Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Türkiye, e-mail: erdem.erbas@msgsu.edu.tr

³ Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü/İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: alpkokin@itu.edu.tr

Öz

Ulaşım sistemleri, kentlerde farklı arazi kullanım fonksiyonlarını sağlayarak kentsel makroformun şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Aynı zamanda toplu taşıma aracılığıyla talep ve arz arasındaki dengeyi sağlayarak hareketlilik ihtiyacını karşılar. Ancak talebin karşılanmadığı durumlarda ulaşım ihtiyacı da karşılanamaz. Bu nedenle, Sahra Altı Afrika, Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa şehirleri gibi dünya genelinde talebi karşılamak için özel operatörlerin ve ara toplu taşıma sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Son yıllarda, kentsel alanlarda trafik sıkışıklığını azaltmak, yol güvenliğini sağlamak ve kentsel yaşam kalitesini artırmak amacıyla çeşitli toplu taşıma politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar sayesinde toplu taşımanın payı artırılmış ve tıkanıklık maliyetleri azaltılmıştır (Small, Verhoef ve Lindsey 2007). Bazı toplu taşıma politikaları ise ara toplu taşıma sistemlerinin düzenlenmesini ve şehir içi ulaşım sistemine entegre edilmesini içermektedir.

Ancak Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 11 Mart 2020 tarihinde COVID-19'u küresel bir salgın olarak ilan etmesiyle birlikte, dünya genelindeki şehirlerde hükümet kısıtlamaları ve sokağa çıkma yasakları uygulanmaya başlandı ve seyahat taleplerinde ani düşüşler yaşandı. Bu düşüşlerin büyük bir kısmı toplu taşımayla ilişkilendirildi.

Bu makalede, 2020 yılında yayınlanan literatür değerlendirilerek karantina önlemleri sırasında toplu taşımacılığın, özellikle ara toplu taşıma sistemlerinin mevcut durumu analiz edilmiştir. Ana bulgular, COVID-19 pandemisinin toplu taşıma ve paylaşımlı hareketlilik üzerindeki etkileri, ara toplu taşımanın bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi, sosyal kaygı bağlamında yolcular üzerindeki etkileri, yolcuların sosyoekonomik durumları üzerindeki etkileri, toplu taşımanın iş ve organizasyon yapısı üzerindeki etkisi, çevresel kalite, teknolojik durum ve şehir planlaması üzerindeki etkileri şeklinde sekiz ana başlık altında özetlenmiştir.

Anahtar kelimeler: COVID-19, Toplu Taşıma, Ara Toplu Taşıma, Enformel Ulaşım, Yolculuk Davranışları

Citation/Atıf: AKI YAMAN, M., ERBAŞ, A. E. & ALPKÖKİN, P. (2023). COVID-19 sonrası kentlerde ulaşım planlamasında ara toplu taşımanın önemi. *Journal of Awareness*. 8(3): 321-337, <https://doi.org/10.26809/joa.2086>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Merve Akı Yaman
E-mail: merveaki4@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

The transportation system provides various land use functions in cities and plays a significant role in shaping the urban macroform, and public transportation ensures the balance between demand and supply. In situations where supply does not meet demand, then the transportation needs for mobility are not met. This situation has caused the emergence of special operators and intermediate public transportation systems to meet demand worldwide, specifically in the cities of Sub-Saharan Africa, Latin America, Asia, and Eastern Europe.

Throughout the last few decades, various public transportation policies were implemented in urban areas to relieve traffic congestion, provide road security, and increase urban life quality. As a result, increasing the share of public transportation distribution and decreasing congestion costs have become possible (Small, Verhoef, and Lindsey 2007). Some public transportation policies involve the organization of intermediate public transportation systems and their adaptation to the inner-city transportation system.

However, with the World Health Organization (WHO) declaration of COVID-19 as a global pandemic on March 11, 2020, the implementation of government restrictions and lockdowns in cities all around the world resulted in sudden declines in traveling demands. Most of these declines were associated with public transportation.

By evaluating the literature published during the first wave of COVID-19 at the beginning of the spring and summer of 2020, the second wave that started in October 2020, and the third wave that pushed many countries in the spring of 2021 to re-implement lockdown prevention, this article presents a current status analysis of public transportation, particularly intermediate public transportation systems. The main findings are summarized under eight main titles: the effects of the COVID-19 pandemic on public transportation and shared mobility, its effect on intermediate public transportation and regional development, its effect on passengers in the context of social concern, its effects on passengers concerning their socioeconomic status, its effect on the business and organizational structure of public transportation, its effects regarding environmental quality, technological situation, and urban planning.

Keywords: COVID-19, Public Transportation, Paratransit, Intermediate Public Transportation, Informal Transportation, Travel Behaviors

1. GİRİŞ

Kentlerde çeşitli arazi kullanım işlevleri arasındaki bağlantıyı sağlayan ulaşım sistemi, kent makro formunun şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Şehirlerde, talep ve arz arasındaki ilişkiselliği sağlaması bakımından toplu taşıma sistemi büyük önem taşımaktadır. Arzın talebi karşılamadığı durumlarda, hareketlilik için ulaşım ihtiyaçları karşılanmaz. Bu durum dünya çapında, özellikle Sahra Altı Afrika, Latin Amerika ve Asya ve Doğu Avrupa şehirlerinde, talebi karşılamak üzere özel operatörlerin ve ara toplu taşıma sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu makalenin temel konusu olan ara toplu taşıma etrafında inşa edilmiş önemli bir literatür vardır. Öte yandan ara toplu taşıma sistemleri coğrafyaya, bölgenin, kentin büyüme dinamik-

lerine, arazi kullanım yapısına; sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine; mevcut ulaşım altyapısına, ulaşım ile ilgili yatırımların önceliklendirilmesine ve ulaşım talebine bağlı olarak belirli özelliklere sahiptir. Bu durum ara toplu taşıma sistemlerinin coğrafya bağlamında bölge, kent ve kimi zaman mahalle bağlamında ortaya çıkması ya da değişiklik göstermesi ile sonuçlanmaktadır. Bu farklılıklar, taşıt tipinden yolcu kapasitesine taşıtın renk ve desenlerine ve özgün yerel ismine kadar uzanmaktadır ve literatürün de çeşitlenmesine neden olmaktadır.

Bu noktada kavramsal çerçevenin belirlenmesinde kapsamın sınırlandırılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü tıpkı ara toplu taşıma sisteminin kendisi gibi terminolojisi de değişkenlik göstermektedir. Orski (1975) gibi bazı araştırmacılar, "paratransit" kavramını çevirmeli hat, ortak taksi, toplu taşıma, abonelik otobüsü, mi-

nibüsler veya jitneyler gibi ulaşım hizmetlerini toplu olarak tanımlamak için kullanmayı tercih ederken; Roos & Alschuler (1975) gibi bazı araştırmacılar bu kavramı kişiselleştirilmiş toplu taşıma ya da talebe dayalı servisler için kullanmayı tercih etmektedirler. Talebe dayalı servisler, çoğunlukla merkezden göndermeye dayalı bir sistem kullanılarak, toplu taşıma hizmetlerinin yolcuların bireysel ihtiyaçlarını (biniş ve varış yeri, günün saati vb.) karşılayacak şekilde sağlanmasıdır. Yolcuların, hizmet alanı içerisinde kapıdan kapıya hizmet talep edebileceği sistemlerdir (Woolf & Joubert, 2013). Diğer yandan Cervero & Golub (2007) para-transit kavramını “enformel toplu taşıma hizmetleri” ile aynı anlamda kullanmaktadır. Bu makale çalışması, Orski'nin kavram tanımını kabul etmekte, dolayısıyla “paratransit” kavramının hem ara toplu taşıma sistemini hem de talebe dayalı servisleri kapsadığını kabul etmektedir. Bu makale çalışması ise talebe dayalı servisleri kapsamının dışında bırakmaktadır, bu nedenle de odaklandığı konu tam olarak “ara toplu taşıma” sistemidir. Ara toplu taşıma sistemleri, yerel yönetimler tarafından şehir çapında planlanmayan, aksine talebi karşılamak için açılan özel sistemlerdir. Bu sistemler, genellikle etkili yasal çerçeveleri olmayan, küçük operatörler tarafından küçük ve orta boy motorlu veya motorsuz taşıtlarla çalışan, talep odaklı, genellikle tarifesi bulunmayan, esnek toplu taşıma hizmetleridir (Behrens et al., 2017).

Ara toplu taşıma sistemleri arz ve talep arasındaki dengesizliğin dengelenmesi konusunda önemli bir görev gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte literatür taramasında da tespit edildiği üzere sürdürülebilir kent içi ulaşım, yönetim ve hizmet kalitesi konusunda hemen hemen her coğrafyada benzer sorunları gündeme getirmektedir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmaların büyük bir kısmı ara toplu taşıma sistemlerinin kısıtlanması, iyileştirilmesi ya da uyumlaştırılması durumundaki senaryolara odaklanmaktadır. Bu bağlamda belki de en önemli başlıklardan biri olan “sürdürülebilir kent içi ulaşım”, özel taşıt ile rekabet edebilir, verimli ve etkin bir toplu taşıma sistemine işaret etmektedir.

11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO)

tarafından COVID-19'un küresel bir pandemi ilan edilmesiyle yaşanmıştır. Bu süreçte pek çok bilim insanı ve kurum COVID-19 pandemisinin iklim krizi ile arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Haziran 2020'de Birleşmiş Milletler yetkilisi Lise Kingo “COVID-19 krizi, iklim değişikliği etkilerinin yalnızca bir tatbikatı” demiştir. Başta iklim değişikliği, kent ve kentleşme, ulaşım gibi pek çok konu ve sektörün tartışılmasına neden olan pandemi, ulaşım, seyahat ve hareketlilik dahil olmak üzere bir dizi farklı sektörü büyük ölçüde etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir. Bu kapsamda birçok ülke kamu sağlığını korumak ve yayılmasını kontrol altına almak için kent içi hareketliliği kısıtlamaya ya da yasaklamaya karar vermiştir ve bu yönde karar almaya da devam etmektedir. Tüm bu önlemler ve günümüzde de devam etmekte olan mevcut durum, geleneksel hareketlilik biçimlerini ve ulaşım türlerine olan talebi kimi zaman tamamen değiştirerek yeni eğilimleri şekillendirmiştir (Lozzi et al., 2020).

Bu kapsamda bu makale, COVID-19 sürecinde kentsel gelişme dinamikleri çerçevesinde toplu taşımanın ve ara toplu taşımanın nasıl konumlandığını, nasıl konumlanacağını tespit etmeyi, ara toplu taşıma sistemlerinin COVID-19 Pandemisi kapsamında mevcut durumunu ve gelecek tahminlerini literatür üzerinden tartışmayı hedeflemektedir.

Makalenin bölümleri şöyledir: Bölüm 2 metodoloji çalışmasını terminoloji, araştırma adımlarını ve araştırmanın analizini kapsamaktadır, Bölüm 4 literatür taramasının sonuçlarını ve temel bulgular aktarmaktadır. Bölüm 5 ise sonuçları aktarmaktadır.

2. METODOLOJİ

Metodoloji bölümü öncelikle araştırma kapsamının net bir şekilde ortaya konulmasını ve bu bağlamda çalışma boyunca kullanılacak ana kavramı tanımlamayı hedeflemiştir. Araştırmanın ana odağı ve buna bağlı araştırma soruları netleştikten sonra bu bağlamda literatür taraması, söylem analizi çerçevesinde analiz edilmiş ve eleştirel bir bakış açısı üzerinden karşılaştırmalı tablolar halinde sunulmuştur. Literatür taraması, COVID-19 pandemisinin toplu taşıma ve ara

toplu taşıma sistemlerinin mevcut durumunu analizi etrafında şekillenmiştir. Ana araştırma soruları şu şekilde aktarılabilir:

- Yerel yönetimler tarafından şehir çapında planlanmayan, mevcut yolculuk talebini karşılamak için küçük operatörler tarafından açılan esnek tarifeli sistemler, mekânsal koşullar çerçevesinde en uygun biçimde nasıl tariflenmektedir?
- COVID-19 sonrasında bu sistemler ve toplu taşıma ile ilgili nasıl bir literatür yazını söz konusu olmuştur? Literatürdeki farklılıklar hangi başlıklarda oluşmaktadır?
- COVID-19 insanların yolculuk taleplerini ve davranışlarını nasıl etkilemiştir? ve nasıl etkileyeceği öngörülmektedir?
- Ara toplu taşıma sistemlerinin COVID-19 sürecine uyumlaştırılması nasıl olabilir?

Kapsam belirleme çalışması kapsamında araştırmada ana soruları ve anahtar sözcükleri tanımlanmış buna bağlı olarak öncelikle mevcut literatür sistematik olarak araştırılmıştır (Grafik 1). Literatür taramasının analiz edilmesinin ardından, literatür taramasına bağlı olarak temel bulgular tespit edilmiştir.

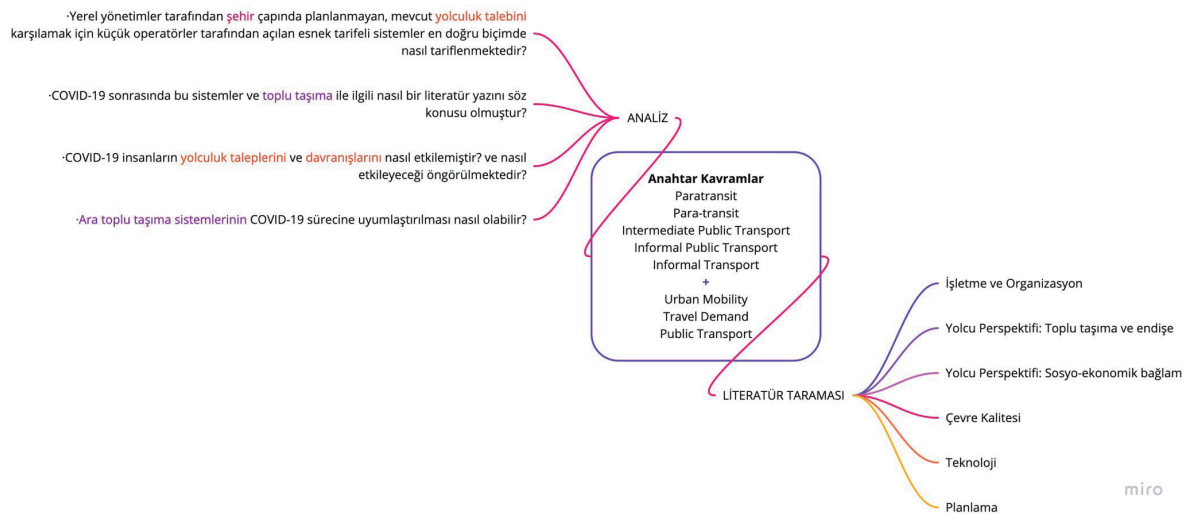
2.1. Terminoloji

Araştırma kapsamının belirlenmesinde kavramın tanımlanması büyük önem taşımıştır. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere ara toplu taşıma kavramı literatürde pek çok farklı kavram/isim-

le ifade edilmektedir. Bununla birlikte coğrafya, kent bağlamında da geleneksel, özel isimlere sahip olabilmektedir.

Sistemin kendisi gibi, sistemin terminolojisi de değişkenlik göstermektedir. Orski (1975) gibi bazı araştırmacılar, “paratransit” kavramını çevirmeli hat, ortak taksi, toplu taşıma, abonelik otobüsü, minibüsler veya jitneyler gibi ulaşım hizmetlerini toplu olarak tanımlamak için kullanmayı tercih ederken; Roos & Alschuler (1975) gibi bazı araştırmacılar bu kavramı kişiselleştirilmiş toplu taşıma ya da talebe dayalı servisler için kullanmayı tercih etmektedirler. Talebe Dayalı servisler, çoğunlukla merkezden göndermeye dayalı bir sistem kullanılarak, toplu taşıma hizmetlerinin yolcuların bireysel ihtiyaçlarını (biniş ve varış yeri, günün saati vb.) karşılayacak şekilde sağlanmasıdır. Yolcuların, hizmet alanı içerisinde kapıdan kapıya hizmet talep edebileceği sistemlerdir. Premium taxis and dial-a-ride bunlara örnek gösterilebilir (Woolf & Joubert, 2013). Diğer yandan Cervero & Golub (2007) para-transit kavramını “enformel toplu taşıma hizmetleri” ile aynı anlamda kullanmaktadır. Bu çalışma, Orski’nin kavram tanımını kabul etmekte, dolayısıyla “paratransit” kavramının hem ara toplu taşıma sistemini hem de talebe dayalı servisleri kapsadığını kabul etmektedir.

Ara toplu taşıma sistemlerinin özellikleri araç filolarına göre değişiklik göstermektedir ve bu nedenle ara toplu taşımacılığın genel bir tanımı verilememektedir. Bu nedenle ara toplu taşıma

Grafik 1. Kapsam Belirleme Çalışması

sistemleri ya toplu taşıma sisteminin içerisinde sınıflandırılır ya da özgün ismi ile anılarak doğrudan seyahat türü olarak adlandırılır. Ara toplu taşıma, yukarıda listelenen ifadelerin yanı sıra “enformel taşımacılık”, “düşük maliyetli taşımacılık”, “ara teknolojiler” veya “üçüncü dünya taşımacılığı” olarak da adlandırılmaktadır (Eung & Choocharukul, 2018).

Behrens ve diğerleri (2017) ara toplu taşıma sistemlerini, yerel yönetim tarafından şehir çapında planlanmayan, aksine talebi karşılamak için hayata geçen özel sistemler olarak tanımlamıştır. Bu sistemler, genellikle etkili yasal çerçeveleri olmayan, küçük operatörler tarafından küçük ve orta boy motorlu veya motorsuz taşıtlarla çalışan, talep odaklı, genellikle tarifesi bulunmayan, esnek toplu taşıma hizmetleridir. Başka çalışmalar, özellikle gelişmekte olan Asya ülkeleri için enformel ulaşım olarak da anılan ara toplu taşıma sistemlerini tanımlamak için “Yerel”, “Uyarlanmış”, “Değiştirilmiş” ve “Gelişmiş Ulaşım” anlamına gelen yeni bir LAMAT terimi önermiştir. LAMAT olarak kategorize edilebilecek seyahat türleri daha önce de belirtildiği gibi ara toplu taşıma, geleneksel toplu taşıma, motorsuz araçlar (örneğin Çekçek) ve 25 koltuğa kadar alabilen dört tekerlekli araçlar (örneğin Minibüs, Songtaew) olarak tanımlanmıştır (Eung & Choocharukul, 2018).

Ara toplu taşıma, resmi toplu taşıma hizmetlerinin boşluklarını dolduran, hızlı ve talep üzerine hareketlilik sunan ve değişen pazar taleplerine uyum sağlama kapasitelerine uygun olarak gelişen bir hareketlilik biçimidir (Cervero ve Golub 2007; Silcock 1981; Sopranzetti 2014). Ara toplu taşıma kentlerin resmi ulaşım kodlarını ihlal ederek sıkışık trafik ve kimi zaman (taşıt türüne göre) kaldırım ve dar şeritler arasında manevra yaparak yolcular için avantaj sağlamaktadır. Ara toplu taşıma yalnızca günlük hareketliliği kolaylaştırmada önemli bir rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda yoksul ve kırsaldan kente gelen alt, alt-orta gelir grubu için de iş fırsatları sağlamaktadır (Sengers ve Raven 2014; Tiwari 2005; Kamalipour & Peimani, 2020).

Yukarıda açıklanan tanımlara da bağlı olarak bu araştırma kapsamında “ara toplu taşıma” kavramı tercih edilecektir. Bu tercih hem kapsamın

daraltılarak talebe dayalı servislerin araştırma kapsamı dışında bırakılmasını hem de toplu taşıma hizmeti veren sistemlere odaklanılmasını amaçlamaktadır. Bu çalışma, “geleneksel toplu taşıma düzenleme sisteminin dışında olan ancak halka açık toplu taşıma hizmeti veren” sistemleri odağına almaktadır.

2.1. Araştırma Adımları ve Sonuçları

Araştırmanın kapsamında veritabanı olarak Scopus seçilmiş ve Scopus indeksli dergiler taranmıştır. Araştırmanın ana eksenini oluşturan ara toplu taşıma kavramı ve bu kavramı doğrudan kullanmasa da bu kavrama referans veren 2.1 terminoloji bölümünde bahsedilen “Intermediate Public Transport”, “Informal Transport”, Para-Transit ve Paratransit kavramları da taranmıştır.

Araştırma için birinci kırılma noktası ara toplu taşıma kavramına referans veren yukarıda aktarılan anahtar kelimelerden birinin ilk defa Scopus indeksli dergilerden birinde yer alması kabul edilmiştir. Scopus taramasında kapsamın geniş tutulmasını sağlamak amacıyla “Search within: Article title, Abstract, Keywords” şeklinde bir tarama gerçekleştirilmiştir. Scopus taraması 8-9 Mayıs 2021 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Scopus’ta bu alanda taranan ilk makale (Adams & Mautner, 1974) tarafından kaleme alınan “Metrocab: An Electric Cab System for Lower And Mid-Manhattan” olarak taranmıştır. Scopus’taki araştırma evreninin tanımlanabilmesi için 1974 – Mayıs 2021 arasında Scopus’ta yer alan toplam yayın sayısı da 54,236,550 olarak saptanmıştır.

Kapsam belirleme çalışmasında ilk adım araştırma ana sorularını ve anahtar sözcükleri tanımlamak olmuştur. Buna bağlı olarak öncelikle mevcut literatür sistematik olarak araştırılmıştır. Makale çalışmasının Terminoloji başlığında da aktarıldığı üzere çalışma kapsamında “ara toplu taşıma” olarak ifade edilen türler incelenmiştir. Literatürde bu sistemlere referans veren diğer anahtar kelimeler ise şöyledir:

- Intermediate Public Transport
- Informal Public Transport
- Informal Transport

- Para-transit
- Paratransit

Araştırma kapsamında yukarıda sıralanan anahtar kelimelerin de çoğunlukla ara toplu taşıma sistemine referans verdiği tespit edilmiştir. Tüm makaleler içerisinde sadece ara toplu taşıma sistemlerine referans veren yayınlar araştırma evreni dahil edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1, yapılan yayınlarda 531 yayın ile ağırlıklı olarak “paratransit” kavramının kullanıldığını göstermektedir. Bunu 77 makale ve büyük bir farkla “informal transport” anahtar kelimesi takip etmektedir. Burada dikkat çekici ikinci önemli nokta “informal transport” anahtar kavramı kullanılarak yayınlanan ilk makalenin “paratransit” kavramının kullanımından 20 sene sonra kullanılmış olmasıdır.

Literatür taraması için ikinci kırılma noktası bu araştırmanın temel eksenini oluşturan COVID-19 olmuştur. 2019 Aralık ayında başlayan salgın Mart 2020’de pandemi ilan edilmiştir. COVID-19 ile ilgili kaynak taraması Salgının başlangıcını hedefleyecek biçimde Ocak 2020 itibarıyla başlatılmış ve yaygın aşılamanın başladığı Mayıs 2021’de ise sonuçlandırılmıştır. Yaklaşık bir buçuk senelik bu zaman zarfında COVID-19 ile ilgili gerçekleştirilen Scopus indeksli yayınlar taranmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle COVID-19 ve yukarıda sıralanan anahtar kelimelerin kesişimi değerlendirilmiştir. Ancak bu şekilde araştırma yapıldığında çok kısıtlı yayına ulaşılabilmektedir.

Tablo 2’de de görüleceği üzere COVID-19 ve anahtar kelimeler ekseninde sadece 4 adet makale

le saptanmıştır. Bu çerçevede COVID-19’un kent içi ulaşım, yolculuk davranışlarına ve ara toplu taşımanın da dahil olduğu toplu taşıma sistemine olan ciddi etkileri göz önünde bulundurularak araştırma kapsamı genişletilmiş ve yeni araştırma kavramları eklenmiştir. Bu kavramlar da yine COVID-19 ile ilişkilendirilerek Scopus indeksli yayınlarda taranmıştır. Bu kavramlar tablo 2’de paylaşılmıştır.

Tablo 3’te de görüldüğü üzere özellikle toplu taşıma ve COVID-19 kapsamında son bir buçuk sene önemli sayıda yayın üretilmiştir. Bununla birlikte ara toplu taşıma ile ilgili belirlenen anahtar kelimelerle bu tarama ilişkilendirildiğinde sadece 1 makalenin “toplu taşıma” başlığı altında ilişkilendiği görülmüştür.

Bununla birlikte bu bölümde yer alan toplam 291 yayının hepsi incelenmiş ve doğrudan kamu sağlığı, havacılık ve aktif ulaşım türleri ile ilgili olan yayınlar araştırma kapsamında yer almadığı için incelemeye dahil edilmemiştir. Bununla birlikte kent içi ulaşım kapsamında türel dağılım ve yolcu davranışlarını inceleyen ve odağında toplu taşıma olan yayınlar “ara toplu taşıma” konusunda özel bir ifade üretmese bile ara toplu taşımanın toplu taşımanın bir türü olduğu ön kabulü ile araştırma kapsamına alınmıştır. Bu araştırma süzgecinden sonra 207 yayın araştırma kapsamında yer almıştır.

Bununla birlikte 3 anahtar kelimenin de kapsamında yer alan bir makale mevcuttur. Bu makale de bu yayın açısından büyük önem taşımaktadır. COVID-19 & “Public Transport” & “Travel Demand” & “Urban Mobility” şeklinde Scopus’ta taratıldığında “Impact of COVID-19 on urban

Tablo 1. Anahtar Kelimeler Ekseninde Literatür Taraması

ANAHTAR KELİMELER	TOPLAM KAYNAK (1974 – 2021)	COVID-19 & GÜNÜMÜZ (2020-2021)	AÇIKLAMA
“Intermediate Public Transport”	32	9	İlk makale 1978
“Informal Public Transport”	50	15	İlk makale 1987
“Informal Transport”	77	25	İlk makale 1995
Para-transit	62	7	İlk makale 1974
Paratransit	531	72	İlk makale 1975

mobility during post-epidemic period in megacities: From the perspectives of taxi travel and social vitality” adlı makale tespit edilmiştir.

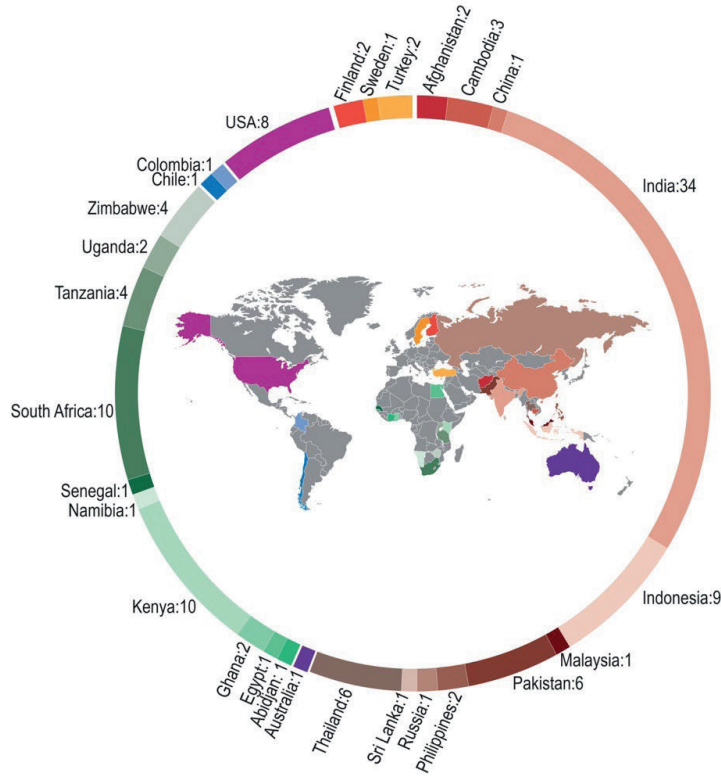
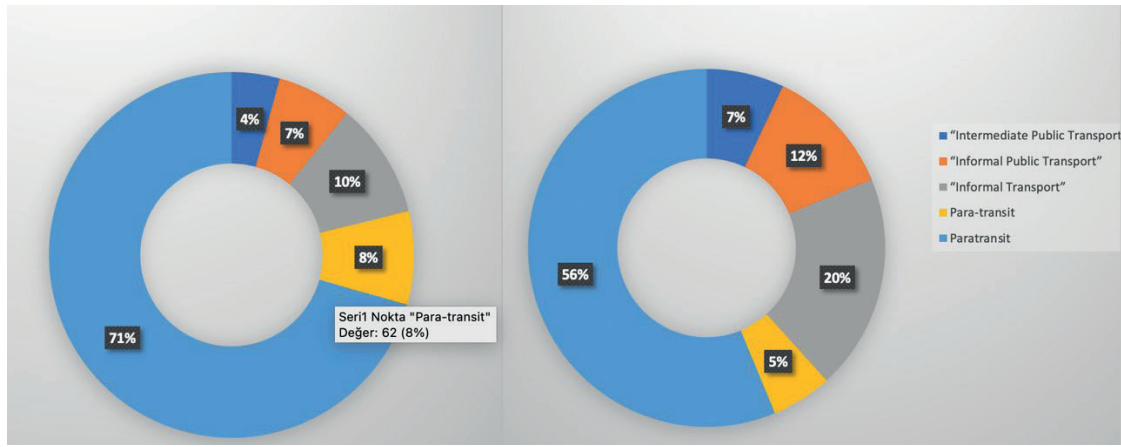
Araştırma kapsamında yer alan yayınlar coğrafyaya, ülke ve kent olacak şekilde, göre değerlendirilmiştir Garfik 2.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde toplu taşıma ve ara toplu taşıma kapsamında literatür taramasında COVID-19 pandemisi ile ilgili olarak ön plana çıkan temel bulgular gruplanarak aktarılmıştır.

Dünya genelinde kent içi yolculuklarda yolculuk amaç öncelikleri, türel dağılım ve trafik sıklığında yaşanan değişimler hemen hemen tüm araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı araştırmacılar spesifik olarak konuyu işletme ve organizasyon ya da sosyo-ekonomik bağlam ya da anketler aracılığıyla yolculuklardaki davranış değişiklikleri üzerinden değerlendirmiştir.

Bu bölümde öncelikle COVID-19 pandemisine bağlı yolculuk talep ve yolcu davranışlarındaki değişiklikler toplu taşıma ve ara toplu taşıma çerçevesinde değerlendirilecek sonrasında alt

Grafik 2. Araştırma Kapsamında Değerlendirilen Yayınların Ükelere Göre Dağılımı

başlıklar altında özel bulgulara odaklanılacaktır. Bu kapsamda araştırmada 8 (sekiz) adet bulguya erişilmiş olup, açıklamaları aşağıda yapılmaktadır.

3.1. Bulgu 1. COVID-19 Pandemisinin Toplu Taşıma ve Paylaşımlı Hareketlilik Üzerinde Etkileri bulunmaktadır.

Buradan çıkan temel sonuç, sürdürülebilir bir ulaşım sisteminin Pandemi sonrası bir dünyada, önceki aksaklıklardan farklı olarak, kısa bir süre sonra her zamanki duruma dönmesi pek olası değildir. Yolcu sayısı artabilirken, evden çalışmak birçokları için norm haline geldiğinden,

önemli bir süre için pandemi öncesi işe gidiş geliş seviyelerine dönüş olması pek olası görünmüyor (Vickerman, 2021).

(Cho & Park, 2021) tarafından da altı çizildiği üzere geçtiğimiz on yıllar boyunca kentsel alanlardaki trafik sıkışıklığını hafifletmek için toplu taşıma politikalarının uygulanmasının bir sonucu olarak, toplu taşımanın türel dağılımdaki payını artırmak ve toplu taşıma hizmetiyle ilişkili tıkanıklık maliyetlerini azaltmak mümkün olmuştur (Small, Verhoef ve Lindsey 2007). Bu toplu taşıma politikaları ve yatırımları sürdürülebilirlik perspektifinden önerilmiş ve gerçek-

Tablo 2. Anahtar Kelimeler ve COVID-19 Ekseninde Literatür Taraması

ANAHTAR KELİMELER	COVID-19 VE GÜNÜMÜZ (2020-2021)	AÇIKLAMA
COVID-19 AND “Intermediate Public Transport”	0	-
COVID-19 AND “Informal Public Transport”	0	-
COVID-19 AND “Informal Transport”	1	<ul style="list-style-type: none"> □ Kamalipour, H., Peimani, N. (2021) Informal urbanism in the state of uncertainty: forms of informality and urban health emergencies. <i>Urban Design International</i>. 26(2), pp. 122-134
COVID-19 AND Para-Transit	0	-
COVID-19 AND Paratransit	3 (+2)	<ul style="list-style-type: none"> □ Modifying the SERVPERF to assess paratransit minibus taxis trotro in Ghana and the relevance of mobility-as-a-service features to the service (2021) Dzisi, E., Obeng, D.A., Tuffour, Y.A. □ Exploring the travel behavior changes caused by the COVID-19 crisis: A case study for a developing country (2021) Anwari, N., Tawkir Ahmed, M., Rakibul Islam, M., Hadiuzzaman, M., Amin, S. □ Adherence to social distancing and wearing of masks within public transportation during the COVID 19 pandemic (2020) Dzisi, E.K.J., Dei, O.A. □ (İçeriğe bakılınca ilişkilendirilmiştir) Building back better: The COVID-19 pandemic and transport policy implications for a developing megacity (2021) <u>Hasselwander, M., Tamagusko, T., Bigotte, J.F., (...), Mejia, A., Ferranti, E.J.S.</u> □ (İçeriğe bakılınca ilişkilendirilmiştir) COVID-19 and public transport: an overview and recommendations applicable to Latin America (2021) Pardo, C.F., Zapata-Bedoya, S., Ramirez-Varela, A., (...), García, J.D., Cucunubá, Z.M.

leştirilmiştir. Literatür çalışmasında incelenen hemen her yayın karantina döneminde dünya kentlerinde hükümet kısıtlamalarının uygulanmasının ardından seyahat talebinde ani düşüşler yaşandığını, bu düşüşlerin ise büyük bir kısmının toplu taşıma ile gerçekleştirilen yolculuklarda gerçekleştiğini ve bu durumun hala tam olarak düzelmediğini ortaya koymuştur (Habib et al., 2021).

(Askitas et al., 2021) belirttiği gibi, halka açık ve özel etkinliklerin iptal edilmesinin ya da kısıtlanmasının yanı sıra okul ve işyerlerinin kapatılması, salgının önlenmesinde en büyük etkiye sahip olmuştur. Bu politikalar, COVID-19 bulaşında büyük ve istatistiksel olarak önemli düşüşler sağlamıştır. Bununla birlikte, kent içi yolculuklar ve toplu taşıma üzerindeki kısıtlamalar, uygulanan diğer müdahaleler göz önünde bulundurulduğunda COVID-19 bulaşını azaltmada kısmen etkili olmuştur. Bunun temel nedeni, ulaşımaya yönelik kısıtlamaların, tam ya da kısmi kapanmaya bağlı olarak bulaş riski zaten düşük olduğundan, bulaş üzerindeki net etkisinin sınırlı olmasıdır. Bununla birlikte pek çok araştırma yolculuk kısıtlamalarının vaka sayılarının azaltılmasında olumlu yönde etkisi olduğunu göstermektedir (Heroy et al., 2021). (Anke et al., 2021) tarafından hazırlanan araştırma pek çok ülkede olduğu gibi Almanya'da da pandeminin hareketlilik davranışları üzerinde derin bir etki yarattığını saptamıştır. Normal şartlar altında gerçekleşen yolculuklar azalmış veya tamamen ortadan kalkmıştır. Türel dağılımdaki değişiklik ise hem aktif hare-

ketlilik biçimleri hem de araba ile yolculuklarda artış, toplu taşıma ile yolculuklarda ise düşüş şeklinde gerçekleşmiştir. Bu hem kentsel hem de kırsal alanlar için geçerli olmuştur. Bireysel düzeyde bakıldığında, düzenli toplu taşıma kullanıcılarının genellikle yaya veya bisikletliler haline geldiği, ancak aynı zamanda arabaya giderek daha fazla güvendikleri tespit edilmiştir. Diğer ulaşım türlerini tercih eden kullanıcılar ise çoğunlukla her zamanki seçimlerine bağlı kalmıştır. Paylaşımli hareketlilik konusunda da durum toplu taşıma ile benzerdir. Bazı ankete dayalı araştırmalar, pandemi döneminde paylaşımli hareketliliğin (shared mobility), pandemi öncesine göre %35 azaldığı ve yol kullanıcılarının bireysel hareketlilik türlerine (araba, bisiklet ve e-scooter) daha fazla bağımlı hale geldiği tespit edilmiştir (Campisi et al., 2020). Çin'de (Luan et al., 2021) tarafından gerçekleştirilen araştırma uygulama tabanlı ve geleneksel araç çağırma hizmetlerinde de bir düşüş olduğunu göstermektedir. Çin'de araç çağırma kullanımı %47,3'ten %40,1'e düşmüştür. Bunun temel nedenleri ise, öncelikle araç çağırma toplu taşıma yerine kalabalıkla temastan kaçınsa bile, araç paylaşım sürücülerinin mesleklerinin özel doğası gereği hala potansiyel bir enfeksiyon kaynağı olduğunu açıklamak için bir neden var. Tipik olarak, araba daha küçük bir kapalı alana ve daha kısa sosyal mesafeye sahiptir, bu da virüsün yayılmasına neden olma olasılığı daha yüksektir, bu nedenle bireylerin seyahat için bu modu seçme olasılığı daha düşüktür. Piyasa verileri Elektrikli İki Tekerlekli Araçların

Tablo 3. Toplu Taşıma ve Hareketlilik Alanındaki Anahtar Kelimeler ve COVID-19 Ekseninde Literatür Taraması

ANAHTAR KELİMELER	COVID-19 SÜRECİ VE GÜNÜMÜZ (2020-2021)	AÇIKLAMA
COVID-19 & "Public Transport"	221	COVID-19 & "Public Transport" & Paratransit ☐ Adherence to social distancing and wearing of masks within public transportation during the COVID 19 pandemic (2020) Dzisi, E.K.J., Dei, O.A.
COVID-19 & "Travel Demand"	26	-
COVID-19 & "Urban Mobility"	44	-

(E2W) satışlarının elektrikli motosikletler, scooterlar ve bisikletler dahil olmak üzere keskin bir şekilde arttığını göstermektedir (Luan et al., 2021).

Çin'de (Luan et al., 2021) tarafından gerçekleştirilen araştırma (anket) katılımcıların kısa ve orta mesafelerde ev-iş amaçlı yolculuklarında bireysel otomobillerini tercih etmekte olduğunu tespit etmiştir. Bu durum şöyle yorumlanabilir, kısa ve orta mesafeli yolculukların görece kısa sürmesi, belirli bir tolerans ve kabul edilebilir bir seyahat maliyeti yaratmaktadır. (Leiva et al., 2020) tarafından yapılan bir tespit bu noktada çok belirleyicidir: 12 Mayıs 2020'de, São Paulo'da araçların hareketliliğine ilişkin kısıtlayıcı önlemler, toplu taşıma araçlarındaki kullanıcı sayısında artışa neden olmuştur. Yerel yönetim tarafından açıklanan bilgiler, otobüs (2,8 milyondan 3,1 milyona) ve metrodaki (1,2 milyondan 1,3 milyona) yolcu sayısında yaklaşık %10'luk bir artış olduğunu ortaya koymuştur (SÃO PAULO, 2020b). Bu veriler, São Paulo'daki seyahatlerin yaklaşık %10'unun, herhangi bir bireysel taşıt kullanımına yönelik kısıtlama yoksa muhtemelen otomobillerle yapılacağını göstermektedir. Avrupa'da ise sürdürülebilir kentsel hareketliliğin omurgasını temsil eden toplu taşıma, yolcuların fiziksel yakınlık ve dolayısıyla bulaş riski nedeniyle pandemiden en çok zarar gören ulaşım şeklidir. Aynı nedenle, kısıtlayıcı tedbirler gevşetildiğinde, operatörler tarafından pazar paylarını geri kazanmak için en çok mücadele eden ulaştırma türüdür. Bununla birlikte Avusturya, Fransa ve Japonya'da yapılan epidemiyolojik çalışmalar ve veriler önleyici tedbirler varsa, toplu taşımada bulaşma riskinin çok düşük olduğunu ve toplu taşıma araçlarının diğer kapalı alanlardan potansiyel olarak daha güvenli olduğunu öne sürüyor. Örneğin Fransa'daki veriler, COVID-19 bulaşının yalnızca %1'inin ulaşım ile bağlantılı olduğunu göstermektedir (Lozzi et al., 2020).

3.2. Bulgu 2. COVID-19 sürecinde Ara Toplu Taşımada, bölgesel gelişmişlik düzeylerinde farklılıklar çerçevesinde gelişmemiş ülkelerde artış olurken, gelişmiş ülkelerde azalma olmuştur.

COVID-19 pandemisi, Küresel Güney başta olmak üzere ara toplu taşıma sistemlerine sahip pek çok kentte, aynı toplu taşımada olduğu gibi ara toplu taşımada da yolculuk sayısında önemli düşümlere neden olmuştur. Bazı hükümetler ara toplu taşıma hizmetlerinin sınırlandırılması konusunda katı önlemler almıştır. Örneğin, Güney Afrika'daki yetkililer, taksilerin (yerel minivanların) kullanımını yasaklamış ve kamuoyu tepkisinin ardından kısıtlamaları kısmen gevşetmek (yani yolcu sayısını toplam kapasitenin %70'i ile sınırlamak) zorunda kalmıştır (Halais 2020). Bangkok'ta tuk-tuk (taksi olarak kullanılan üç tekerlekli motorlu araçlar) operatörleri pandemiden ve bunun sonucunda halka açık alanlarda turizmin donmasından ciddi anlamda etkilenmiştir (Marukatat 2020; (Kamalipour & Peimani, 2020).

Gerçekleştirilen literatür taraması çerçevesinde Bangladeş'te ara toplu taşıma bağlamında bu durumun farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. (Anwari et al., 2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada bisiklet ve çekçek (Bangladeş'in geleneksel bir ara toplu taşıma aracı) gibi motorsuz araçların kullanımında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir. Otobüslere kıyasla, hem özel arabalar hem de çekçeklerin fiziksel mesafe olanağı nedeniyle daha fazla güvenlik duygusu sunduğu ortaya konmuştur (De Vos, 2020). Hatta, bisiklet ve çekçeklere birlikte bakıldığında tercihte en büyük yüzde artışını (genel mod seçiminde %135 artış) Bangladeş'te yaşandığı görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden bir tanesi, insanların çoğunluğunun kendi özel araçlarını alamayacak kadar yoksul olmasıdır (Hossain ve diğerleri, 2019). Diğer taraftan bisiklet ve çekçek kullanımındaki artış farklı alanlarda bisiklet ve çekçek tipine göre değişiklik gösterebilmektedir.

Bu örnek dışında incelenen yayınlar ara toplu taşıma kullanımında da genel bir düşüş tespit etmiştir. Bununla birlikte kent içi ulaşımında sosyal adalet konusuna dikkat çekmektedirler (Pardo et al., 2021). Latin Amerika'da kısıtlamalar sonucu

sistemde mesleki ve mali sorunlar oluştuğunu, bu durumun da hizmet kalitesinin bozulmasına veya belli güzergahlarının terk edilmesine neden olabildiğini açıklamıştır. Resmi ulaşımın yeterli olmadığı bölgelerde, ara toplu taşıma düşük gelirli nüfus için tek hareketlilik aracıdır. Latin Amerika için bisiklet taksi, motosiklet taksi veya benzeri alternatifler, katı biyogüvenlik protokollerine uyulma olasılığı daha düşük olduğundan daha büyük bulaş riskine sahip olabilmektedir (Pardo et al., 2021). Anwari ve diğerleri (2021) bu durumu çekçek operatörleri ve sürücülerini bağlamında değerlendirmiştir. Sürücülerin genellikle eğitimsiz olduğunu ve pandemi sırasında izlenecek hijyen uygulamalarından habersiz olduklarını vurgulamış, hijyen uygulamaları konusunda bilinçlendirilseler bile, birçok çekçekçinin koltuklarını her gün dezenfekte etmeyi ve uygun maskeleri satın almayı maddi olarak karşılayamayacağını belirtmiştir. Bu hatırlatmalar (Cho & Park, 2021) tarafından önerilen “toplu taşıma hizmetinin bir ulaşım politikası olarak değerlendirmek için yeni performans ölçümlerinin tartışılması da gereklidir (Musselwhite, Avineri ve Susilo 2020)” yorumunu tekrarlamak önem taşımaktadır.

3.3. Bulgu 3. Yolcu Perspektifi: COVID-19 Önlemleri ve Endişe artmıştır.

Literatür taraması göstermektedir ki dünyanın pek çok kentinde yolcular toplu taşımayı tercih etmekten kaçınmaktadır. (Anke et al., 2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ulaşım türü değişikliğinin nedeni olarak insanların hastalığın kendisine veya başkalarına bulaşma riskini sıklıkla dile getirdiği tespiti paylaşılmıştır. Bu durum COVID-19 ve toplu taşıma, yolculuk talebi ve kent içi ulaşım şeklinde taranan başka makalelerle de doğrulanmıştır. Bkz. (Guo et al., 2021; Coppola & de Fabiis, 2021) Aslında, farklı ülkelerden gelen yanıtları bir araya getiren büyük ölçekli kullanıcı anketleri hem iş hem de özel seyahatler için, enfeksiyon riskinin insanların ulaşım şekli seçiminde birincil belirleyici faktör haline geldiğini ve varış noktasına zamanında erişmekten, yolculuğa ödenen ücretten, trafik sıkışıklığından, kolaylık ve konfor gibi unsurlardan daha ön plana çıktığını göstermektedir (Beliaev et al., 2021).

Bununla birlikte pek çok durumda fiziksel hareketliliğin yerini sanal hareketlilik almıştır. (Freundal-Pedersen & Kesselring, 2021) belirttiği gibi: “Aniden, yüksek düzeyde sosyal, etkileşimli ve işbirlikçi hareketliliğin düşük düzeyde fiziksel/mekansal hareketlilik ile bir araya geldiği bir “hareketsiz hareketlilik” kültürü (Bonß, Kesselring ve Weiss 2004, 276) gelişmiştir”. İşle ilgili seyahatler iki önemli değişiklik göstermektedir:

1. Evden çalışma ya da tele-çalışma olarak literatürde tanımlanan çalışma biçimiyle sanal hareketlilik ön plana çıkmıştır. Bu değişim, evden çalışabilenler ile bunu yapamayanlar arasında daha belirgin bir farklılığa işaret etmektedir. Dolayısıyla sanal hareketliliğe geçiş, mevcut farklılıkları artırmaktadır (bkz. Cresswell, 2006).

2. Toplu taşıma dışındaki ulaşım türlerine bir geçiş belirgindir. Bu değişim, hem seçim (toplu taşımayı kullanmamayı seçme) hem de seçim eksikliği (artık toplu taşıma kullanma seçeneğine sahip olmama iddiaları) tarafından yönlendirilmektedir (Bohman et al., 2021). İlk madde de olduğu gibi bu ikinci maddede de farklılıkların belirginleştiğini söylemek mümkündür. Ara toplu taşıma üzerinden düşünüldüğünde, ara toplu taşıma sistemi dışında kent içi ulaşım hizmetine erişimi olmayan kişiler için zorunlu bir seçim söz konusu olmaktadır.

3.4. Bulgu 4. Yolcu Perspektifi: Sosyo-Ekonomik Boyutta daha zengin şehirler ve daha zengin mahalleler, kentsel hareketliliği azaltmada daha başarılıdır.

COVID-19 pandemisinin toplu taşıma ve ara toplu taşıma üzerindeki etkilerini sosyo-ekonomik bağlamda ele alan yayınların büyük bir kısmı tam veya kısmi kapanmalar ile toplu taşıma hizmetlerinin sınırlandırılmasına adil ulaşım bağlamında yaklaşmaktadır (Heroy et al., 2021; Pardo et al., 2021; Bohman et al., 2021; Kamali-pour & Peimani, 2020; Checa et al., 2020; Tiikkaja & Viri, 2021; Habib et al., 2021). Bu araştırmacıların büyük bir kısmı pandeminin önüne geçmek için uygulanan politikaların hem kent bütüne hem de bireyler bağlamında sosyo-ekonomik özelliklerle ilişkilendirmektedir. (Heroy et al., 2021) tele-çalışma imkanı olan şehirlerin ev-iş ve iş-ev yolculuklarını daha iyi düzeyde azalta-

bildiğine dikkat çekerek genel olarak, daha zengin şehirler ve daha zengin mahalleler, kentsel hareketliliği azaltmada daha başarılı olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte (Bohman et al., 2021) pandeminin etkilerin cinsiyet, coğrafya ve sosyo-ekonomik açıdan eşit olmayan dağılımına vurgu yapmaktadır. (Heroy et al., 2021) ile benzer şekilde, evden çalışma olanağının coğrafi dağılımı ve bu olanaktaki değişiklikler açısından şehrin daha müreffeh bölgelerinde kümelenmeler gözlemlediklerini açıklamaktadır. Evden çalışma imkanı olmayan ve bu konuda herhangi bir değişiklik yaşamamış olanların ise daha düşük gelir seviyeleri ile ilişkilendirilen alanlarda kümelenmelerini saptadıklarını belirtmektedirler. (Checa et al., 2020) tarafından Barselona metropol alanında gerçekleştirilen çalışma hareketliliğin sosyal dışlanmanın hem yansıması hem de nedeni olduğunu ortaya koymuştur. Diğer araştırmacılarla paralel olacak biçimde, hareketlilikte en büyük azalmanın nüfusun satın alma gücünün daha yüksek olduğu bölgelerde olduğu tespit edilmiştir.

Bu, sanal hareketlilikteki değişimlerin eşit olmayan bir şekilde dağıldığını ve özellikle bazı gruplar için pandemi sırasında bile toplu taşımaya erişimin önemini koruduğunu göstermektedir (Bohman et al., 2021). Latin Amerika'da uygun biyogüvenlik önlemleri ile toplu taşımının işletilmesi üzerindeki kısıtlamaların yeterli ve güvenli bir şekilde azaltılması, düşük gelirli nüfus gruplarının ekonomik olarak iyileşmesine izin vermek için büyük önem taşımaktadır (Pardo et al., 2021).

COVID-19 pandemisi ölçeğinde olmasa da Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) üzerine Kim ve ark. Seul'de (2017) yaptıkları çalışma bir değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Bu çalışma kapsamında salgının toplu taşıma üzerindeki etkisini incelemek için akıllı kart verilerini incelenmiştir. Bu araştırmada en temel bulgu: Bireylerin sosyoekonomik durumlarına bağlı olarak tercihlerini değiştiremediklerini tespit etmeleri olmuştur. Üst ve orta-üst sınıf yolculuk davranışlarını genellikle daha kolay değiştirebilmektedir (Habib et al., 2021).

Acil durumlarda seyahat seçenekleri güvence altına alınmazsa, insanlar toplu taşıma araçla-

rının gerektiğinde kullanılabilir olacağına güvenemeyecekleri için gelecekte arabalarından vazgeçmeye istekli olmayabilirler. Belki de bu, Maas gibi yeni, esnek ulaşım hizmetlerine olan ihtiyacı ve talebini vurgulayacaktır (Tiikkaja ve Viri, 2021).

3.5. Bulgu 5. COVID-19 pandemisine karşı alınan tedbirlerin, İşletme ve Organizasyon yapısı üzerinde ciddi etkileri vardır.

COVID-19 pandemisine karşı alınan tedbirlerin, uygulanan kısıtlamaların ve değişen yolcu davranışlarının idari bağlamda ve işletme yapısı üzerinde de ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Öncelikle uygulanan tedbir ve kısıtlamaların hem kentler için hem de toplu taşıma operatörleri için bir bedeli bulunmaktadır. Bu durum tüm dünya kentlerindeki toplu taşıma ve ara toplu taşıma sistemleri için geçerlidir ve bu nedenle de pek çok araştırmacının doğrudan ya da dolaylı olarak yayınlarında yer bulmuştur.

Karantina ve kısıtlamalar ve toplu taşımının kullanımını konusundaki endişe toplu taşıma şirketleri ve operatörleri şirketleri için ciddi kayıplara yol açmıştır: karantina uygulamaları, sosyal mesafe önlemleri araç kapasitesinde azalmaya neden olmuştur. (Lozzi et al., 2020). Prensipten olarak, araç kapasitesindeki azalmayı dengelemenin bir yolu, servis sıklığını artırmak olabilir. Ancak, çoğu durumda hatlar halihazırda tam kapasite ile işletilmektedir (örneğin pik saatlerde); yedek altyapı kapasitesi veya taşıt ve sürücü yoktur. Her durumda, hizmet sıklığının artması, toplu taşıma şirketleri için karşılması çok güç ek bir maliyet getirecektir (Basu & Ferreira, 2021b).

Toplu taşıma şirket ve operatörlerinin biletleme açısından gelir kayıpları toplam gelirin%50'sine karşılık gelmektedir (Lozzi et al., 2020). Bununla birlikte işletme sırasında en yüksek hijyen standartlarını korumak için, sanitasyon ve temizlik kalemleri ek bir gider yaratmıştır (Coppola & de Fabiis, 2021). Fiziksel mesafe, daha az yolcu ve daha düşük gelir anlamına gelirken, araçların ek temizliği ve çalışanlara güvenlik ekipmanı sağlanması, zaten kısıtlı olan işletme bütçesini daha da zor duruma sokmaktadır. Merkezi yönetimden bütçe desteği olmadan, çoğu şirket ve operatör COVID-19 sonrası iyileşme dönemin-

de finansal olarak mücadele etmek durumunda kalacaktır (Basu & Ferreira, 2021b). Aynı durum ara toplu taşıma için de geçerlidir. Fiziksel mesafe politikası, Afrika Gana'da trotro operatörlerinin çoğu için araç başına yolcu sayısını yaklaşık %30 oranında azaltmasını gerektirmiştir ve bu da bu operatörler için olumsuz mali sonuçlar doğurmaktadır. Başlangıçta bu ekonomik kayıplar nedeniyle endişeyle karşılanan, ancak merkezi yönetimin yakıt fiyatlarında indirim, elektrik ve su faturalarına yönelik sübvansiyonu ile sağladığı tampon uygulamaların bir sonucu olarak %98 oranında güçlü bir uyum derecesi yakalandığı belirtilmektedir. (E. K. J. Dzisi & Dei, 2020).

Anwari ve diğerleri (2021) belirttiği üzere, ayrıca düşük gelirli hanelerden gelen ara toplu taşıma sürücülerine (çekçek sürücülerine vurgu yapmıştır ancak bu vurgu bütüncül de ele alınabilir) de odaklanmalıdır. Merkezi ve yerel yönetimler, hem kendileri hem de taşıtları için hijyen uygulamalarını sürdürmelerine yardımcı olmak için sürücülere mali yardım sağlamalıdır.

Artan talep, bir tür sosyal mesafe yürürlükte kaldığı sürece, operatörler için de sorunlar yaratacaktır. Kullanılabilir kapasite %10 ile %20 arasında bir yerdeyse, yeterli kullanılabilir kapasite sağlamak için frekansların artması gerekebilir ve bu da maliyetlerin artmasına neden olur. Bazı otobüs operatörleri, müşterilerin aşırı beklemelemlerle karşılaşmasını önlemek için yoğun hizmetleri çoğaltmak zorunda kalıyor. Bu, daha marjinal hizmetleri yaşanmaz hale getirebilir. Yukarıda detaylandırıldığı gibi, operatörlere hizmetleri sürdürmek için ek ödemeler şeklinde kısa vadeli müdahaleler, uzun vadeli çözümler sağlayamaz. Bu, özellikle taşımacılık sektöründe görülen tamamen özel, franchise ve kamu tarafından sağlanan hizmetlerin karma ekonomisiyle Birleşik Krallık'ta geçerlidir. Örneğin, Londra dışındaki otobüs hizmetleri, ticari olarak işletilen (sübvansiyonsuz) hizmetler ile sözleşmeli hizmetlerin bir karışımını içerir. Tüm bunlar pandemi sırasında merkezi hükümet desteğiyle sağlanmış olsa da, devam eden herhangi bir destek, özel sektör operatörlerinin gelir (talep) riskini üstlenirken rotaları, sıklıkları ve ücretleri belirlemesine izin vermenin temel felsefesini değiştirecektir. Mevcut düzenlemelere

göre, bir operatör ticari olarak sağlanan bir rotadan çekilirse, sosyal olarak gerekli görülen bir hizmeti sağlamak için bir operatörle sözleşme yapılıp yapılmayacağını belirlemek yerel yönetim makamının sorumluluğu haline gelir. Yerel yönetimler, merkezi hükümetin dayattığı mali kısıtlamalar nedeniyle bu tür hizmetlere verilen desteği birkaç yıldır azaltmaktadır. Herhangi bir ek talebin sürdürülmesi zor olacaktır. Ve biliyoruz ki, krizden önce bile toplu taşıma araçlarının çoğu zorluk içindeydi. Toplu taşımacılığın amacı hakkında daha temel bir yeniden düşünme olmaksızın merkezileştirilmiş, kamu tarafından finanse edilen ve işletilen bir ulaşım sistemine dönüş, yine ulaşımın kamu sektörü bütçelerinin genel konumuna tabi olmasına yol açacağından ters etki yapabilir. (Vickerman, 2021).

3.6. Bulgu 6. Beşeri faaliyetlerden kaynaklı etkiler yönüyle pandemi süresinde Çevre Kalitesinde olumlu yönde iyileşme sağlanmıştır.

COVID-19, başladığı ve DSÖ tarafından küresel pandemi ilan edildiği dönem içerisinde (ve kısmen sonrasında) insan faaliyetlerini modern tarihte asla belgelenmemiş bir şekilde etkilemiştir. Pandemi sürecini kontrol altına almak için uygulanan tedbirlerinin bir sonucu olarak, dünya çapındaki şehirler, hava kalitesini olumlu yönde etkileyen kentsel hareketlilik durumu yaşamış ve elektrik talebinde (sanayi ve ulaşım birlikte düşünülmelidir) azalma yaşanmıştır. (Corpus-Mendoza et al., 2020).

Ancak bunu takip eden süreçte, kısıtlamaların gevşetilmesi ya da tamamen kaldırılmasına bağlı olarak daha önce de belirtildiği gibi otomobil kullanımının yaygınlaşması ve trafik sıkışıklıklarının artması bu kısa süreli iyileşme sürecinin tam tersi bir sürece dönüşmesine neden olabilir.

3.7. Bulgu 7. Pandemi süresince kullanılan Teknoloji tabanlı ulaşım çözümleri, gelişmekte olan ülkelerde toplu taşımadaki eşitsizliklerin giderilmesinde olumlu bir yoldur.

Araştırmacılar, pandemi sürecinde ve sonrasında toplu taşıma yolculuk sayılarının dengeli bir şekilde artmasını ve bunun için teknolojiden yararlanılmasını önermektedirler. COVID-19 pandemisinden bağımsız olarak Vanderschuren ve Baufeldt'e (2018) göre, teknoloji tabanlı ulaşım

çözümleri, gelişmekte olan ülkelerde toplu taşımadaki eşitsizliklerin ele alınabileceği en emin yollardan biri olarak değerlendirilebilmektedir. Schmidt (2013) ayrıca ara toplu taşıma için belirli teknolojik özelliklerin kullanıcı deneyimini geliştirmeye yardımcı olabileceğini öne sürmüştür (E. Dzisi et al., 2021).

Toplu taşıma ve ara toplu taşıma için literatürde yer alan yayınlarda üç temel konu aktarılmaktadır:

1. Bir Servis Olarak Hareketlilik (MaaS): MaaS sisteminin test edilmesine ve yayılmasına izin vermelidir (Campisi et al., 2020). (Hasselwander et al., 2021) ayrıca geleneksel toplu taşıma sisteminin (özellikle lastik tekerlekli sistemlerin) talep odaklı bir toplu taşıma haline gelmesinin bu durumun ayrıca paylaşımlı hareketlilik hizmetleriyle desteklenmesinin hem yeni iş ve işletme modellerin devreye alınmasına hem de yolcuları toplu taşımaya yönlendirmeye katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Bunlar, akıllı telefonlar aracılığıyla erişilebilen yeni teknolojilerin uygulanmasıyla kolaylaştırılır ve operatörlerin ellerinde bulunan kaynaklar daha etkin kullanılabilir. Hizmet olarak Mobilite (MaaS) sistemlerine de bu süreç için önemli bir çözüm olabilir. Talep tarafında, yolculuk ve güzergah ile çalışma saatlerinin planlanması; veri tarafında ise gerçek zamanlı yolcu ve kalabalık bilgisi sağlamak her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Gerekiirse, anonimleştirilmiş verilere dayalı bulaşma uyarı sistemleri, kullanıcıları virüs bulaşmış kişilerle olası temaslar konusunda uyarabilir. MaaS, elektronik/mobil biletleme ve ödeme sistemlerinin entegrasyonunu şart koştuğu için başka bir nedenle COVID-19 ile doğrudan mücadele için bir araçtır. Böylece bilet alımı ve ödeme işlemlerinin yapılması sırasında (özellikle Jeepney gibi ara toplu taşıma türlerinde) genel fiziksel teması azaltır (Hasselwander et al., 2021).

2. Yolcu Rezervasyonu Özelliği: Toplu taşıma ve özel taşıma (bisiklet, scooter) rezervasyonu için yeni dijital uygulamaların yaygınlaşması (Campisi et al., 2020) göre sosyal mesafe konusunda güvence verecek, operatör ve yolcular için ulaşım maliyetlerinde tasarruf fırsatları doğrultusunda sürdürülebilir ulaşım araçlarının kullanımının en üst düzeye çıkarılmasını sağlayacaktır.

(E. Dzisi et al., 2021) yolcu rezervasyon özelliğini daha ileri bir aşamaya taşımış ve şunları eklemiştir: Taşıtlara izin verebilecek özellikler, yolculuklar için önceden düzenleme yapma (yolcu rezervasyonu özelliği), trotro sürücülerine/arkadaşlarına e-ödemeler (ödeme özelliği), yolculukları ücretsiz iptal etme (yol iptali), trotroları gerçek zamanlı olarak takip etme, sürücü hatalı davranışlarını bildirme (raporlama özelliği/ gezi değerlendirme özelliği) ve WiFi olmadan dijitalleştirilmiş hizmeti kullanma, ara toplu taşımanın potansiyel teknoloji tabanlı özellikleri olarak tanımlanmıştır (Dzisi ve diğerleri, 2021; Schmidt, 2013; Vanderschuren ve Baufeldt, 2018).

3. Veri Madenciliği ve Çevrim içi Haritalar: Bu konulara eşlik eden veri madenciliği ile entegre çalışan çevrim içi harita araştırma ve uygulamaları ciddi ve çok geniş kapsamlı olduğu için bu kısımda değerlendirilmemiştir.

3.8. Bulgu 8. Pandemi, yaşanabilir ve insan ölçeğindeki kentin hız, verimlilik ve erişilebilirlik gibi teknokratik planlama fikirlerinden ne kadar uzak olduğunu göstermiştir

Yalnızca hızı ve zaman verimliliğini fetişleştirmeyen bir hareketlilik kültürünün yani erişilebilirlik temelli yaklaşımların mümkün olduğunu göstermiştir. COVID-19'un bu bağlamda temel sorusu mevcut şehirleri gelecek için nasıl daha dayanıklı bir şekilde yapılandıracağımızdır. COVID-19 sırasında kentsel mekanın organizasyonu ve hareketlilik biçimleri değişmiştir (Freudental-Pedersen & Kesselring, 2021). Bu değişen önceliklerin tespit edilmesi ve kent içi ulaşım, toplu taşıma ve ara toplu taşımaya yönelik politikaların bu bağlamda geliştirilmesi dayanıklı kentler için gerekli planlama yaklaşımının oluşturulmasını sağlayacaktır.

COVID-19 pandemisi çerçevesinde toplu taşıma yolculuklarının planlanmasından, çok türlü ulaşım yaklaşımının geliştirilmesine, istasyon ve durakların ve taşıtların iç tasarımının yeniden ele alınmasına toplu taşımanın COVID-19 sürecine uyum sağlayacak tedbirlerle şekillenmesi önem taşımaktadır. Mikromobilite paylaşımı gibi alternatif veya tamamlayıcı hizmetler daha da geliştirilebilir ve teşvik edilebilir (Campisi ve diğerleri, 2020b; Li ve diğerleri, 2020; Politis ve

diğerleri, 2021). (Kamalipour & Peimani, 2020) ara toplu taşıma özelinde kentsel haritalama yöntemlerinin, ara toplu taşımanın çalışma biçimini, bu hizmetlerinin hareketliliğini ortaya çıkarmak için bir araç olarak kullanılabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, ara toplu taşıma sistemlerinin basit bir ifade ile “ortadan kaldırmanın” (yani, Coronavirüs çağında kentsel hareketlilikteki bu bileşenleri görmezden gelmenin) veya bu hizmetlerini değiştirmenin yarardan çok zarara yol açacağını belirtmiştir. Ara toplu taşıma hizmetlerinin gelişmekte olan şehir dokusuna entegrasyonunun, COVID-19 krizi sırasında kritik hale geldiği vurgulanmıştır.

4. KISITLAR

Araştırmanın temel kısıtı ara toplu taşıma sistemleri ile ilgili genel bir kısıt olan veri yetersizliği ve düzensizliğidir. Bu sistemler her ne kadar kayıtlı sistemler olsalar da veri havuzuna dahil edilmemektedirler. Bu da bu konuda mevcut veri stokunun yokluğunda araştırma için öncelikli adımı veri toplamak haline getirmektedir. Bu veri toplama mekan/uzam yöntemleri ile olabileceği gibi doğrudan ikincil data verileri toplama yöntemiyle de olabilmektedir.

Google analitik ya da başka veri havuzlarında toplu taşıma ile ilgili toplanan verilerde de ara toplu taşımanın ne kadar yer aldığı ya da yer almıyorsa nasıl değerlendirildiği önemli bir sorudur.

Coğrafya bağlamında özgün ara toplu taşıma sistemi değişmektedir. Ara toplu taşıma kimi zaman 20 kişiyi taşıyabilen bir minibüs iken kimi zaman 4 kişiyi taşıyabilen “rickshaw” ya da çekçek olabilmektedir. Bu durum pek çok başka değişkeni de etkilemektedir.

Bu araştırma çerçevesinde ortaya konulan mevcut durum COVID-19 ve toplu taşıma parantezinde ara toplu taşımanın mevcut durumunu temel bulgular çerçevesinde paylaşmak olmuştur. Bunun ideal bir biçimde yapılması, ara toplu taşıma sisteminin temel özelliklerine, coğrafi bağlamına göre gruplanarak aktarılmasıdır. Bu çalışma literatürde ara toplu taşıma ile ilgili COVID-19 bağlamında üretilen yayınların kısıtlılığına bağlı olarak ara toplu taşıma ile ilgili tüm

yorumlar ve değerlendirmeler kümülatif olarak paylaşılmıştır.

5. SONUÇ

Literatür taraması, ara toplu taşıma sisteminin sorunlarının ve operasyonel özelliklerinin çok tartışıldığını göstermektedir. Ara toplu taşıma, bir şehrin resmi ulaşım sistemlerindeki boşlukları tamamlamaktadır. Çoğu ara toplu taşıma sistemi, düşük ücretlere ve talebe dayalı sıklığa dayanır, bu da onları düşük gelirli nüfus arasında popüler bir seyahat türü haline getirir. kentsel saçaklanmaya bağlı oluşmuş bölgelerde toplu taşıma ihtiyacının karşılanmasında görev görür; Ara toplu taşımanın servis operatörleri, duraklara kişi gruplamasına göre karar verir. Yetkililer tarafından yapılan müdahalenin daha az olduğu ve bir şehrin ulaşım sistemlerine yönelik yeni stratejiler yaratma fırsatları sağladığı görülmüştür. Literatür çalışmasında görüldüğü gibi, Ara toplu taşımanın operasyonel altyapısını, hizmetlerle bağlantılı durakların erişilebilirliği ve güvenliğine odaklanarak analiz etme fırsatı vardır (Danesh et al., 2019).

- Kayıt dışılık biçimleri, özellikle dar bir şekilde ele alınma veya basitçe gözden kaçırılma, görmezden gelinme, yerinden edilme veya tahliye edilme riski altındaki faaliyetler arasındadır (Kamalipour & Peimani, 2020). Enformel şehirciliğe toptan ve indirgemeci bir yaklaşım benimsemenin sadece mevcut durumu daha da kötüleştirebileceğini savunmaktadır. Amaç, enformel şehirciliğin üretken ve uyarlanabilir kapasitelerinden yararlanmanın yollarını keşfetmek ve başta ulaşım olmak üzere farklı enformellik biçimlerinin belirsizlik durumunda karşılaştığı zorlukları yönetmektir ve hatta yarattıkları esnek ve alternatif çözümleri de bütüne yaimaktır.

- Toplu taşımanın sürdürülebilirliği için, daha dirençli ve esnek özellikleri kapsayan toplu taşıma sisteminin hayata geçirilmesine fırsat sağlayacak ihale prosedürleri geliştirilmelidir (Lozzi et al., 2020).

- “Gerçek zamanlı” karar vermeyi iyileştirmek için daha dinamik yönetim mekanizmaları oluşturulmalıdır (Lozzi et al., 2020).

- Kriz durumunda talepteki çöküşlerin finansal

riskini azaltmak için sözleşmelere sigorta gereksinimleri dahil edilmelidir (Lozzi et al., 2020).

- Ara toplu taşıma sistemlerinin ve bunların gelişmekte olan şehir dokusuna entegrasyonu, COVID-19 krizi sırasında kritik hale geldi. Pandemi zamanlarında halk sağlığı ve güvenliğinden ödün vermeden çok ihtiyaç duyulan hizmetleri kolaylaştırmak için gayri resmi ve resmi ulaşım türlerinin etkili bir şekilde entegre edilebileceği yolları keşfetmek önemli hale gelmiştir (Kamalipour & Peimani, 2020).
- Toplu taşımada rezervasyon yapılabilmesi için yeni dijital uygulamaların kullanılması (talep üzerine hareketlilik veya Talebe Duyarlı Taşımacılık-DRT) yerel toplu taşımayı destekler. İndirimli bilet politikaları ve teşviklerin yayılmasıyla birlikte, Bir Servis Olarak Hareketlilik (MaaS) sisteminin test edilmesine ve yayılmasına izin verilmelidir. Bu hem operatörler hem de yolcular için bir avantaj sağlayacaktır "(Moraci et al., 2020; Lozzi et al., 2020; Basu & Ferreira, 2021a).
- Kamu ve özel sektör arasındaki veri ve bilgi alışverişi yaklaşımını sistematikleştirmek için veri paylaşım ilkelerine ilişkin kılavuzlara ihtiyaç vardır. Bu durumun gerçekleştirilmesi kanıta dayalı bir politika oluşturma sürecini mümkün kılacaktır (Lozzi et al., 2020).
- Artan ve artması beklenen trafik sıkışıklığına ve toplu taşımanın özendirilmesine bir çözüm olarak (Moraci et al., 2020) da önerdiği gibi lastik tekerlekli ulaşım için toplu taşıma öncelikli hatlar tanımlanabilir. Büyük bir toplu taşıma koridorları ağı tasarlaması ve duraklara ayrılmış alanların artması sosyal mesafe kurallarının da daha rahat işletilmesini sağlarken operatörler için de olumlu bir yaklaşım sağlayacaktır. Bu çerçevede bu ağa ara toplu taşıma da dahil edilmelidir.

KAYNAKÇA

- ADAMS, R., & MAUTNER, A. J. (1974). Metrocab: An Electric Cab System For Lower And Mid-Manhattan. *In Proceedings Of The Third International Electric Vehicle Symposium And Exposition*. 19-21 February 1974. New York. New York: Electric Vehicle Council.
- ANKE, J., FRANCKE, A., SCHAEFER, L. M., PETZOLDT, T. (2021). Impact Of SARS-Cov-2 On The Mobility Behaviour In Germany. *European Transport Research Review*, 13(1), 10.
- ANWARİ, N., TAWKİR AHMED, M., RAKİBUL ISLAM, M., HADİUZZAMAN, M., & AMİN, S. (2021). Exploring The Travel Behavior Changes Caused By The Covid-19 Crisis: A Case Study For A Developing Country. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 9.
- ASKİTAS, N., TATSİRAMOS, K., & VERHEYDEN, B. (2021). Estimating Worldwide Effects Of Non-Pharmaceutical Interventions On Covid-19 Incidence And Population Mobility Patterns Using A Multiple-Event Study. *Scientific Reports*, 11(1).
- BASU, R., & FERREIRA, J. (2021a). Planning Car-Lite Neighborhoods: Does Bikesharing Reduce Auto-Dependence? *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 92.
- BASU, R., & FERREIRA, J. (2021b). Sustainable Mobility In Auto-Dominated Metro Boston: Challenges And Opportunities Post-COVID-19. *Transport Policy*, 103, 197–210.
- BEHRENS, R., MCCORMICK, D., ORERO, R., & OMEH, M. (2017). Improving Paratransit Service: Lessons From Inter-City Matatu Cooperatives In Kenya. *Transport Policy*, 53, 79–88.
- BELİAEV, M., BIYIK, E., LAZAR, D. A., WANG, W. Z., SADİGH, D., & PEDARSANI, R. (2021). Incentivizing Routing Choices For Safe And Efficient Transportation In The Face Of The COVID-19 Pandemic. *Proceedings of the ACM/IEEE 12th International Conference on Cyber-Physical Systems*, 187–197.
- BOHMAN, H., RYAN, J., STJERNBORG, V., & NILSSON, D. (2021). A Study Of Changes In Everyday Mobility During The Covid-19 Pandemic: As Perceived By People Living In Malmö, Sweden. *Transport Policy*, 106, 109–119.
- CAMPISI, T., BASBAS, S., SKOUFAS, A., AKGÜN, N., TICALI, D., & TESORIERE, G. (2020). The Impact Of COVID-19 Pandemic On The Resilience Of Sustainable Mobility In Sicily. *Sustainability*, 12(21).
- CERVERO, R., & GOLUB, A. (2007). Informal Transport: A Global Perspective. *Transport Policy*, 14(6), 445–457.

- CHO, S.-H., & PARK, H.-C. (2021). Exploring the Behaviour Change of Crowding Impedance on Public Transit due to COVID-19 Pandemic: Before and After Comparison. *Transportation Letters*, 1–8.
- COPPOLA, P., & DE FABIIS, F. (2021). Impacts Of Interpersonal Distancing On-Board Trains During The COVID-19 Emergency. *European Transport Research Review*, 13(1), 13.
- CORPUS-MENDOZA, A. N., RUIZ-SEGOVIANO, H. S., RODRÍGUEZ-CONTRERAS, S. F., YAÑEZ-DÁVILA, D., & HERNÁNDEZ-GRANADOS, A. (2020). Decrease Of Mobility, Electricity Demand, And NO₂ Emissions On COVID-19 Times And Their Feedback On Prevention Measures. *Science of the Total Environment*.
- DANESH, A., VELAGA, N. R., & MA, W. (2019). User Preferences Regarding Ridesourcing And Informal Intermediate Public Transport. *CICTP 2019: Transportation in China - Connecting the World - Proceedings of the 19th COTA International Conference of Transportation Professionals*, 6109–6120.
- DZISI, E. K. J., & DEJ, O. A. (2020). Adherence To Social Distancing And Wearing Of Masks Within Public Transportation During The COVID-19 Pandemic. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 7.
- DZISI, E., OBENG, D. A., & TUFFOUR, Y. A. (2021). Modifying The SERVPERF To Assess Paratransit Minibus Taxis Trotro In Ghana And The Relevance Of Mobility-As-A-Service Features To The Service. *Helvion*, 7(5).
- EUNG, N., & CHOOCHARUKUL, K. (2018). Modeling Frequency Of Using Informal Public Transport And Public Bus: A Case Study In Phnom Penh, Cambodia. *Engineering Journal*, 22(3), 109–122.
- FREUDENDAL-PEDERSEN, M., & KESSELRING, S. (2021). What Is The Urban Without Physical Mobilities? COVID-19-Induced Immobility In The Mobile Risk Society. *Mobilities*, 16(1), 81–95.
- GUO, Y., YU, H., ZHANG, G., & MA, D. T. (2021). Exploring The Impacts Of Travel-Implied Policy Factors On COVID-19 Spread Within Communities Based On Multi-Source Data Interpretations. *Health and Place*, 69, 102538.
- HABIB, K. N., HAWKINS, J., SHAKIB, S., LOA, P., MASHRUR, S., DIANAT, A., WANG, K., HOSSAIN, S., & LIU, Y. (2021). Assessing The Impacts Of COVID-19 On Urban Passenger Travel Demand In The Greater Toronto Area: Description Of A Multi-Pronged And Multi-Stage Study With Initial Results. *Transportation Letters*, 1–14.
- HEROY, S., LOAIZA, I., PENTLAND, A., & O'CLERY, N. (2021). COVID-19 Policy Analysis: Labour Structure Dictates Lockdown Mobility Behaviour. *Journal of the Royal Society, Interface*, 18(176), 20201035.
- KAMALIPOUR, H., & PEIMANI, N. (2020). Informal Urbanism In The State Of Uncertainty: Forms Of Informality And Urban Health Emergencies. *Urban Design International*, 1–13.
- LEIVA, G. DE C., SATHLER, D., & FILHO, R. D. O. (2020). Urban Structure And Population Mobility: Implications For Social Distance And Dissemination Of Covid-19. *Revista Brasileira de Estudos de Populacao*, 37, 1–22.
- LUAN, S., YANG, Q., JIANG, Z., & WANG, W. (2021). Exploring The Impact Of COVID-19 On Individual's Travel Mode Choice In China. *Transport Policy*, 106, 271–280.
- MOLLOY, J., SCHATZMANN, T., SCHOEMAN, B., TCHERVENKOV, C., HINTERMANN, B., & AXHAUSEN, K. W. (2021). Observed Impacts Of The Covid-19 First Wave On Travel Behaviour In Switzerland Based On A Large GPS Panel. *Transport Policy*, 104, 43–51.
- MORACI, F., ERRIGO, M. F., FAZIA, C., CAMPISI, T., & CASTELLI, F. (2020). Cities Under Pressure: Strategies And Tools To Face Climate Change And Pandemic. *Sustainability (Switzerland)*, 12(18).
- ORSKI, C. K. (1975). Paratransit: The Coming Of Age Of A Transportation Concept. *Transportation*, 4(4), 329–334.
- OZBİLEN, B., WANG, K., & AKAR, G. (2021). Revisiting The Impacts Of Virtual Mobility On Travel Behavior: An Exploration Of Daily Travel Time Expenditures. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 145, 49–62.
- PARDO, C. F., ZAPATA-BEDOYA, S., RAMÍREZ-VA-RELA, A., RAMÍREZ-CORRALES, D., ESPINOSA-OVIEDO, J. J., HÍDALGO, D., ROJAS, N., GONZÁLEZ-URIBE, C., GARCÍA, J. D., & CUCUNUBÁ, Z. M. (2021). COVID-19 And Public Transport: An Overview And Recommendations Applicable To Latin America. *In Infectio (Vol. 25, Issue 3, pp. 182–188)*. Asociacion Colombiana de Infectologia.
- ROOS, D., & ALSCHULER, D. (1975). Paratransit - Existing Issues And Future Directions. *Transportation*, 4(4), 335–350.
- VICKERMAN, R. (2021). Will Covid-19 Put The Public Back In Public Transport? A UK Perspective. *Transport Policy*, 103, 95–102.
- WOOLF, S. E., & JOUBERT, J. W. (2013). A People-Centered View on Paratransit in South Africa. *Cities*, 35, 284–293.

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

Etkili takım kurma ve yönetmede liderlik algısı ve yöneticilerin antrenör liderlik becerileri: Okul yöneticileri üzerine bir araştırma

Perception of leadership in effective team building and management and the trainer leadership skills of managers: A research on school managers

İlkay Erarslan

Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Türkiye, e-mail: ilkaye@beykent.edu.tr

Öz

Günümüzde örgütler, çalışanların ve yönetimin iş süreçlerini ve yöntemlerini sürekli olarak geliştirmek, kurumsal faaliyet ve amaçları tespit etmek için takım çalışmasına önem vermektedirler. Örgütlerde takımlar içinde paylaşılan vizyon, çalışanların örgütün hedeflerini gerçekleştirirken yoğun bir çaba sarf etmelerini sağlayarak, kurumda güçlü bir kurumsal kültürün yaratılmasına katkı sağlamaktadır. Günümüzün yöneticileri, faaliyetlerin içinde yer almaktansa yol ve yön gösterici, kolaylaştırıcı ve çalışanların yeteneklerini geliştirecek ve sergileyecek yaratıcı süreçlerin ortaya konulmasında daha aktif rol almayı tercih etmektedirler.

Takım kurma, sorunu çözme yeteneğini ve takım ruhunu geliştirmektedir. Takım kurma sürecinde lidere takım oluşturma sorumluluğu verilmektedir. Örgütün amaç ve hedeflerine ulaşmak için takımın misyon ve vizyonunu belirleyen lider, yönetim vasfı nedeniyle yenilikleri takip ederek değişimi anlama, özümseme ve bu değişimi çalışanlarına anlatma yeteneğine sahip olmalıdır. Çalışanlar, kurumda yaşanan değişim sürecinin bir elemanı olarak ve katılımcı bir yönetim anlayışı sayesinde görevleri hakkında doğru bilgi sahibi olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, okul yöneticilerinin takım kurma ve yönetmede liderlik becerilerinin öğretmenlere göre algısını ve takım yönetmede okul yöneticilerinin antrenör liderlik becerilerinin değerlendirilmesinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda Milli Eğitime bağlı İstanbul ilinin değişik ilçelerinde faaliyet gösteren okullarda çalışan öğretmen ve okul yöneticilerine anket uygulanmıştır. Araştırmada Çankaya ve Karakuş (2008) tarafından geliştirilen Takım Liderliği Ölçeği ve Robert Maddux'un "Takım Kurma" adlı kitabında yer alan Antrenör Etkinliği Değerlendirme formu kullanılmıştır

Anahtar kelimeler: Takım kurma, Liderlik, Yönetim, Antrenör Liderlik, Okul Yöneticiliği

Citation/Atıf: ERARSLAN, İ. (2023). Etkili takım kurma ve yönetmede liderlik algısı ve yöneticilerin antrenör liderlik becerileri: Okul yöneticileri üzerine bir araştırma. *Journal of Awareness*. 8(3): 339-351, <https://doi.org/10.26809/joa.1991>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
İlkay Erarslan
E-mail: ilkaye@beykent.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

Today, organizations attach importance to teamwork in order to continuously improve the work processes and methods of employees and management, and to determine corporate activities and goals. The vision shared within the teams in the organizations contributes to the creation of a strong corporate culture in the organization by enabling the employees to make an intense effort while achieving the goals of the organization. Today's managers prefer to take a more active role in establishing creative processes that will guide and guide, facilitate and develop and exhibit the talents of employees rather than taking part in activities.

Team building improves problem solving ability and team spirit. In the team building process, the leader is given the responsibility of forming the team. The leader, who determines the mission and vision of the team in order to achieve the goals and objectives of the organization, should have the ability to understand, absorb and explain this change to her employees by following the innovations due to her managerial qualifications. Employees have accurate information about their duties as an element of the change process in the institution and thanks to a participatory management approach.

The aim of this study is to investigate the perception of school administrators' leadership skills in team building and management according to teachers and the evaluation of school administrators' coach leadership skills in team management. For this purpose, a questionnaire was applied to teachers and school administrators working in schools operating in different districts of Istanbul, affiliated to the National Education. The Team Leadership Scale developed by Çankaya and Karakuş (2008) and the Coach Efficiency Evaluation form in Robert Maddux's book "Team Building" were used in the research.

Keywords: Team building, Leadership, Management, Coach Leadership, School Management

1. GİRİŞ

Günümüzde örgütler, çalışanların ve yönetimin iş süreçlerini ve yöntemlerini sürekli olarak geliştirmek, kurumsal faaliyet ve amaçları tespit etmek için takım çalışmasına önem vermektedirler.. Günümüzde yöneticiler, faaliyet içinde yer almaktan çok, yol gösteren, kolaylık sağlayan ve çalışanların kabiliyetlerini geliştirmelerini sağlayan yaratıcı durumların meydana getirilmesinde daha aktif rol almayı tercih etmektedir. Organizasyonlarda takım liderliğinin önemine benzer olarak, okulların hedeflerini yerine getirebilmelerinde okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin takım çalışmasında bulunmasını gerektirecek süreçler de önemli olmaktadır. Okulların eğitimde verimli bir seviyeye gelmesi, yöneticilerin ve öğretmenlerin ahenk içinde çalışmalarına bağlıdır (Çobanoğlu ve Barutçu, 2020: 546). Takım liderliğinin okullarda hedeflere ulaşmadaki önemi nedeniyle, okul yöneticilerinin, etkin bir takım liderliği vasıfları için "iletişimi iyi, motivasyonu yüksek, sabırlılık, duyarlılık, kararlılık gösteren, sorgulayıcı, açık sözlü, özgüvenli, eleştiriye açık,

cesur ve güvenilir olmak" gibi vasıfları taşıması öğretmenlerle iletişimlerinde önemli hale gelmektedir (Doğru, 2016: 20). Antrenör liderlerin öğretici olmaları, yargılamadan kişileri anlamaya çalışmaları ve ona göre kişileri eleştirmeleri, günümüzde özellikle takım liderliğinde ön plana çıkan nitelikler haline gelmektedir (Özsarı ve Kaplan, 2022: 113).

Bu çalışmada, okul yöneticilerinin takım kurma ve yönetmede liderlik becerilerinin öğretmenlere göre algısı ve takım yönetmede okul yöneticilerinin antrenör liderlik becerilerinin değerlendirilmesi araştırılmıştır. Kuramsal çerçevede etkili takım özellikleri, takım çalışması ve takım kurma nedenleri ile liderlik ve etkili bir takımda liderlik özellikleri, antrenör liderlik ve okullarda takım liderliği başlıkları incelenmiştir. Metodoloji bölümünde araştırmanın amaç, kapsam ve kısıtları belirtilmiş, veri analizinde değişkenlere ait bulgular belirtilerek sonuç kısmında araştırmanın literatüre katkı sağlayacak değerlendirmeleri ifade edilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Takım Kavramı

Çalışma hayatında meydana gelen gelişim ve yeniliğin sürekli değişmesi, işletmelerin karşılaşacağı küresel problemleri çözmeye sürecini zorlaştırmaktadır. Mevcut yapıda bir organizasyonun kriz anında fırsatları görme yeteneği, genel olarak organizasyondaki yetenekli çalışanların bir araya gelmesi ve etkin bir şekilde yönetilmeleri sonucu oluşmaktadır (İnce vd., 2004: 424). Günümüzde bir çok alanda farklı ve karmaşık özellikte olabilecek projeler için bireysel çalışmalar ve kendini yenilemeyen yöneticilik tarzlarıyla verimli sonuç almak mümkün olmamaktadır (İnce vd.,2004: 424). Örgütlerin uzun vadede verimlilik ve karlılık süreçlerini devam ettirmesi ve rekabet stratejilerinde başarılı olabilmesi için yapılarında uygulamaları gereken değişimin başlıca özellikleri olan yaratıcılık, uyum ve takım çalışmasına önem vermeleridir (Pınar, 2013: 352). Yönetim literatüründe takım, ortak bir amaç için bir arada olan, verimli ölçüde sonuçlar üreten, birlikte çalışmaktan zevk alan grup olarak ifade edilmektedir (Jones ve McBride, 1990: 22).

2.2. Etkili Bir Takımda Bulunması Gereken Özellikler ve Takım Kurma Nedenleri

Takım bazlı kurumların varmak istediği gaye etkili takımlar meydana getirmektir (Pınar, 2013: 359) . Organizasyonlarda etkili bir takım oluşturmak takımda yer alması gereken önemli özelliklere bakıldığında;Amaç ve Vizyon Birliği; Etkili bir takımda lider, örgütü değişime ve yeniliğe götürecek yetkinliğe sahip olması gerekmektedir. Özellikle bu durum, liderin vizyon sahibi olması ve bunu tüm takıma benimsetmesi ile olmaktadır (Koçel, 2001: 483). Takım çalışması boyunca üyeler yönetimin kendilerinden taleplerinin ne olduğuna ve bu taleplerin hangi yöntemlerle uygulanabileceğine yönelik bilgiye sahiptirler . Etkili bir takımda paylaşılan açık ve net bilgiler ile önceden bilinen vizyon ve amaç için takım üyeleri yoğun bir çaba sağlamaktadırlar (Ertürk, 2007: 53-56)

Sağlıklı iletişimin Oluşturulması, bir arada çalışmanın meydana getirilmesi ve başarı için sinerjik bir düzenin sağlanması, kesintisiz ve açık

iletişime bağlı olmaktadır.

Serbestlik; Genel bir özgür ve görüş çerçevesine sahip olunması, çalışanların özgürce yeteneklerini gerçekleştirebilmelerini sağlamaktadır (Ertürk, 2007: 53-56).

Güven; Güven unsuru özellikle yüksek performanslı takımların önemli niteliklerinden biridir. Güven ortamının sağlanması ile takım üyeleri bir arada tutulmaktadır (Dengiz,2000: 224). Güven ortamını sürdürebilmek için takım lideri kararlı ve düşüncelerinin arkasında duran kişiler olmak durumundadırlar. Bu durum üyelerin liderlerine olan güvenlerini ve takım içinde bireyler arasındaki güvenirliliği arttıracaktır (İnce vd.,2004: 443)

Günümüzde organizasyonlar imkan ve olanakları değerlendirme noktasında özellikle organizasyonda yer alan yetenekli bireyleri bir araya getirerek onları etkili olarak yönetme kabiliyetinde bulunmaktadır. Bu süreçte organizasyonlar takım çalışması kavramını kullanmaktadırlar (Aksu, 2012: 6). Takım çalışması kurumlar açısından rekabet üstünlüğü kazandırarak memnuniyeti sağlama amaçlı çalışmanın temelini oluşturmaktadır (İnce vd.,2004 : 424). Takımlar, mevcut durumu geliştirmek, verimliliği sağlamak, yeni projeler için fikirler geliştirmek, spesifik problemleri çözmek, kaliteyi arttırmak, çalışanların görevlerinden tatmin olmasını ve üstlerle olan ilişkilerde baskıları azaltmak için kurulmaktadır (Ünal, 1998: 287).

Takım çalışması, uzmanlık gerektiren konularda kısıtlı bilgiden, her türlü konularda bilgi sahibi olunmasıyla ilgili bir geçişi sağlamakta olduğundan organizasyonlar tarafından teşvik edilmektedir (Ensari,1999:101). Günümüzde organizasyonların takım kurma nedenleri arasında üretim süreçlerinde müşteri değeri yaratacak ürün ve hizmet için organizasyonun görevlerini yerine getirecek kişileri bir araya getirmektir(-Keçecioglu,2000:3-4). Organizasyonlarda takım kurma nedenlerini aşağıda yer alan unsurlar ile açıklayabiliriz;

- Dış çevredeki hızlı gelişmesiyle meydana gelen yeni bilgilerin, takım bilgi ve becerisi gerektirmesi

- Takımın yarattığı birliğin bireyselliğe göre daha güçlü olması
- Organizasyonda verimliliğin artırılması
- Üretim ve Kalite unsurlarına yükselme sağlanması
- Mükemmeliyetçilik unsuruna ulaşılması
- Çalışanlarda motivasyon öğelerinin sağlanması
- Çalışanlara grup çalışmasının özendirilmesi
- Organizasyonun hedeflerine uyumlu etkili düşüncelerin yaratılması
- Takım üyelerinin sadakatine katkıda bulunması
- İş tatmini sağlanması
- Esnek ve yalın örgüt yapısının oluşturulmasıdır (Sarıhan,1998: 279).

2.3. Takım Oluşturmada Liderliğin Rolü ve Nitelikleri

Liderlik bir süreç olarak incelendiğinde, birden fazla olguyla etkileşim sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Liderlik kavramının yer aldığı gruplar ise liderliğin gerçekleştiği ortamı sağlamaktadır. Bu sebeple liderliği, grubun devam etmesi ve amaçlarının gerçekleştirilmesi için önemli bir fonksiyona sahip olduğunu bilmek önemlidir (Yirci ve Demir, 2019:167). Lider, bir program dahilinde üyelerinin amaçlarını doğru ve süresinde meydana getirebilmeleri için onlara öncülük eden kişidir. Liderlikte üyelerinin önceden planlanmış amaçlarına erişebilmelerinde en önemli nitelik, iş yerinde güven ortamı sağlayarak fikirlerini üyelerine kabul ettirebilmesidir. Liderlik kavramının diğer önemli özelliği organizasyonu bu hedeflerine yöneltebilmesi ve bu hedeflere erişebilmek için tüm olanaklarını etkin ve verimli olarak kullanmalarına olanak sağlabilmesidir(Aslan, 2017: 5).

Liderlik konusunda yapılan çalışmalarda son dönemlerde örgüt psikolojisi konularının etkisiyle, çalışmaların takım üyelerin motivasyonuna, beklentilerine ve takım arasında iletişimin etkenlerine yönelik olarak araştırmalarda yer aldığı görülmektedir (Yirci ve Demir, 2019:170) Takım oluşturma sürecinde lider, çalışanların

ortak ilgi alanlarını ve değerlerini vurgulayarak kurumun hedeflerini açık olarak belirlemektedir. Kurumun amaç ve hedeflerine ulaşmak için ortak çalışmanın önemini ve nedenini çalışanlarına açıklamaktadır (Ertürk, 2007 :65). Organizasyonun yapısı, lider ve takım üyelerinin nitelikleri, deneyimleri, hedeflenen amacın niteliği ve beklentiler liderin davranışına etki eden öğelerdir (Aksu, 2012:15) Etkili bir takım oluşturmak için en önemli unsur, liderin çalışanları ile arasındaki statü farkını en aza indirmekte başarılı olabilmesidir. Lider, takım üyeleri tarafından net kararlar alabilecek, üst yönetimle çalışabilecek ve ihtiyaç duyulduğu her anda takımına yön verebilecek biri olarak algılanması gerekmektedir. Takım lideri, takım başarısına katkı sağlayacak bakış açısı getirerek takımına liderlik yapması önemli rolleri arasındadır (İnce,2004: 444).

Araştırmaların birçoğuna göre liderlik vasıfları olarak özgüven, bağımsızlık, risk alabilen, hakimiyet kurabilen, hırslı ve kendine yetebilen kişiler olarak görülebilmektedir. Etkili takım lideri üyelerine motivasyon sağlayabilen kişilerdir. Etkili takım lideri, üyelerinin görevlerini yaparken takımın hedeflerine yönelik çalışmalarını sağlamaktadır. Liderlik tanımlarında da tutku, vizyonerlik, bütünlük, iletişim gücü, kurumsal yeterlilik, sadakat, bağlılık ve yaratıcılık gibi konular yer almaktadır (Kılıç vd., 2011: 8). Takım liderleri, etkin bir takım oluşturabilmek için bazı noktaları sağlamaları gerekmektedir;

- Etkili takım liderinin kendilerini ve takım üyelerini tanımaları önemlidir
- Takımın yer aldığı organizasyonda güven ortamı oluşturmalıdır
- Takım üyelerinin ve organizasyonun verimliliğine önem vermelidirler
- Bilgilerini, duruma ve davranışa göre değiştirirler,
- Enerji ve zamanlarını organizasyonun vizyon ve değerlerine yöneltilmelidirler (Yılmaz, 2004: 121).

Etkili takım lideri sürecin sağlıklı yönetilmesi için takım bilgisini değerlendirilmek, gözden geçirmek, yeni bilgilerin ulaşılmasını sağlamak ve

takımla paylaşmak konularına liderlik etmelidir (Eppler ve Sukowski, 2000:2).

2.4. Antrenör Liderlik Kavramı

Antrenörlerin sporcuları üzerindeki etkisi ve sporcuların performanslarına olan olumlu sonuçları, onların sporcu deneyimleri yanı sıra, özel öğrenilmiş yetenekleri, kültürü, çalışma ortamındaki fiziki olanakları, sporcularına ilgi göstermesi, motivasyon sağlaması ve uyumlu davranışlarının bir bütünüdür. Antrenörler sporcularına sorunları çözme yeteneği sağlama ya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda tüm süreçlerde kendisine yararlı olacak uzmanlarla çalışmaktadırlar (Köksal, 2008: 3). Her süreçte geçerli olan tek tip liderlik bulunmamaktadır. Çeyiz (2007) tarafından antrenörlerin liderlik özellikleri kapsamında yaptığı çalışmada, antrenörlerin liderlik özellikleri çalıştırdıkları takımlardaki sporcuların vasıflarına ve dış çevreye göre değişim gösterebilmektedir. Özgüven eksikliği olan sporcularda antrenör demokratik lider tavrı sergilemesi her koşulda doğru olmayacağı gibi, otokratik yani katı kuralları benimseyen liderlik tarzı da hatalı olabilmektedir (Aksu, 2012: 15 ve Çeyiz, 2007: 53). Antrenör, genel olarak takımına yön vererek, onları eğitir, bilgi ve yeteneklerini geliştirirken, takım üyelerinin yeteneklerini de keşfetmelerini sağlayan bir rehberdir. Farklı yeteneklerdeki üyeleri bir araya getirerek, onlara liderlik etmektedir (Bensiz, 2016: 27). Lider bir antrenör kendi tutumlarını takip ederek, diğerlerinin tavırlarını değiştirirken kendi tavrını da başkalaştırmaya hazır olmaktadır. Bir çok yönetici rekabetçi, yargılayıcı, iş sonuçlarına odaklanan kişilik özelliklerinde bulunurken, antrenör liderler öğretici olmalı, yargılamadan kişileri anlamaya çalışmalı ve ona göre eleştirebilmelidir (Özsarı ve Kaplan, 2022: 113).

2.5. Okullarda Takım Liderliği

Organizasyonlarda ortak çabaların organizasyonun amaçlarına yönelik olarak gerçekleştirilmesi ve takım çalışması yeteneğine her kurumun sahip olması gerekliliği doğmuştur. Okulların yapısına bakıldığında öncelikle bu eğitim kurumlarının takım olarak faaliyette bulunması gerekmektedir. Ayrıca okullar verdikleri eğitimler ile yetiştirdikleri insanları takım yetenekleriyle

çevrelemiş ehil bireyler olarak iş yaşamına hazırlanmalarında etkili olmaları önemlidir (Yirci ve Demir, 2019: 171). Okullarda yönetici ve öğretmenlerin esas görevleri öğrencilerine yaratıcılık, sorunları çözme yeteneği, bilgiye ulaşma süreçlerine sahip, esnek olabilen sosyal kişiler olarak yetişmelerini sağlamaktır. Okullarda takım çalışması ile eğitim unsurlarını birleştirerek işbirliği halinde çalışmalara katılmak kaçınılmazdır (Çetin, 2001: 24). Organizasyonlarda birden fazla takım çeşidi yer alabilmektedir. Takımlar, yapı çeşitleri, gayeleri ve üyeleri arasındaki iletişimin niteliği, zamanı, üyeliğin zorunluluk veya gönüllülük esasına göre kurulması gibi farklı şekillerde bölümlere ayrılabilir (Tan, 2012: 13).

Okullarda "öğretmenler kurulu", "zümre öğretmenleri kurulu", "şube öğretmenleri kurulu", "sınav ve satın alma komisyonları" gibi takım özelliklerini taşıması gereken kurulların varlığı görülmektedir (Çobanoğlu ve Barutçu, 2020: 546). Takımların performansları, karmaşık ve çok yönlü insan faktörünün olduğu bir yapıdır ve üyelerinin iyi bir performans gösterecekleri ortamları sağlaması gerekmektedir. Takımın liderlerinin bu durumda hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak için önemli misyonları bulunmaktadır (Yeşil, 2016:176). Okul organizasyonlarının verimliliğini arttırmak, okulun çalışanlarını geliştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Günümüzde okullarda verilen hizmetlerin verimli olabilmesi için takımların etkisini bilerek bunu uygulamalıdır. Bunun sağlanması, takım lideri vasfına sahip olacak okul yöneticileridir. Öğretmenlerin bilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarabilecek şekilde takımlarını organize etmeli ve öğretmenlerin farklı yeteneklerinden yararlanarak okulun hedeflerine ulaşmasında bu süreci doğru şekilde kullanabilmelidir (Çobanoğlu ve Barutçu, 2020: 552).

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırmanın metodolojisinde araştırmanın amacı, kapsamı ve kısıtları ile veri toplama araçları başlıklarına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Bu araştırmanın amacı, takım kurma ve yönetme- de yöneticilerin liderlik becerilerinin öğretmen-

lere göre algısını cinsiyet, yaş, eğitim durumuna göre incelemek ve takım yönetmede okul yöneticilerinin antrenör liderlik becerilerini değerlendirmektir. Anket uygulaması için etik kurul onayı bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Milli Eğitime bağlı İstanbul ilinin değişik ilçelerinde faaliyet gösteren okullarda çalışan öğretmenlere anket uygulanmıştır. Anket formu online ortamda iletilmiştir. Yöneticilerle görüşme yapılarak Antrenör Etkinliği Değerlendirme formu online ortamda iletilmiş ve kendilerini değerlendirmeleri talep edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitime bağlı İstanbul ilinin değişik ilçelerinde faaliyet gösteren okullarda çalışan öğretmen ve okul yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırma, anket formu uygulanan örneklem ile sınırlıdır.

3.2. Veri Toplama Araçları ve Veri Analizi

Veriler, öğretmenlerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu) ile ilgili bilgi edinmek amacıyla sorulan sorulardan oluşan demografik bilgiler ölçeği ile Çankaya ve Karakuş (2008) tarafından geliştirilen yedili likert tarzda oluşturulmuş Takım Liderliği ölçeği ve Robert Maddux'un "Takım Kurma" adlı kitabında yer alan "Antrenör Etkinliği Değerlendirme Formu" kullanılarak toplanmıştır. Anket formları online ortamda hazırlanarak mail ortamında katılımcılara gönderilmiştir. Çankaya ve Karakuş (2008) geliş-

tirdikleri takım liderliği ölçeği için güvenilirlik ölçeğinin Cronbach Alpha kat sayısı her bir boyut için hesaplanmıştır. Uzlaştırma ve işbirliğini sağlama ölçeği Cronbach's Alpha Değeri 0,911; Güçlendirme ve motive etme ölçeği Cronbach's Alpha Değeri 0,949; Etkili İletişim ölçeği Cronbach's Alpha Değeri 0,892 olduğu görülmüştür ve oldukça güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Ölçek, uzlaştırma ve işbirliğini sağlama, güçlendirme ve motive etme, etkili iletişim boyutları olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Toplam 20 soru bulunmaktadır. Ölçekte, (1) Tamamen katılmıyorum, (2) çoğunlukla katılmıyorum, (3) Kısmen katılmıyorum, (4) Ne katılıyorum, ne katılmıyorum, (5) Kısmen katılıyorum, (6) Çoğunlukla katılıyorum ve (7) Tamamen katılıyorum seçeneğini temsil etmektedir.

Antrenör Liderlik Becerileri ölçeği için Robert Maddux'un "Takım Kurma" adlı kitabında yer alan Antrenör Etkinliği Değerlendirme formunda yer alan 17 soru kullanılmıştır. Ölçekte, (1) çok kötü, (2) gelişme istiyor, (3) tatmin edici, (4) iyi ve (5) çok iyi seçeneğini temsil etmektedir. Araştırmanın örneklemini, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitime bağlı İstanbul ilinin değişik ilçelerinde faaliyet gösteren okullarda çalışan öğretmen ve okul yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırma, anket formu uygulanan örneklem ile sınırlıdır. Gürbüz & Şahin (2014), Cohen, Manion

Tablo 1. Demografik Özelliklere Ait Bulgular (Cinsiyet)

		N	%	Geçerli %		Toplam %
Cinsiyet	Kadın	33	70,2	70,2		70,2
	Erkek	14	29,8	29,8		100,0
	Total	47	100,0	100,0		

Tablo 2. Demografik Özelliklere Ait Bulgular (Yaş)

		N	%	Geçerli %	Toplam %
Yaş	20-30	5	10,6	10,6	10,6
	30-40	24	51,1	51,1	61,7
	40-50	16	34,0	34,0	95,7
	50+	2	4,3	4,3	100,0
	Total	47	100,0	100,0	

& Morrison (2007) ve Başaran (2017) çalışmalarından yararlanılarak, örneklem büyüklüğünün tespiti için hazır tablolar kullanılmıştır. Tabloya göre farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklükleri olarak evren 50 (N) için gerekli örneklem büyüklüğü (n) 47 (%99 güven düzeyini temsil etmektedir) örneklem olarak alınarak araştırma kapsamında 47 öğretmene anket formu iletilmiştir. SPSS istatistik programı kullanılarak, değişkenlere ait t-testi ve Anova testi sonuçları hazırlanmıştır.

Çalışmaya farklı bir boyut kazandırmak ve öğretmenlerin yöneticilerinin liderlik algısının ölçülmesi yanında, okul yöneticilerinin kendilerini antrenör liderlik özelliklerinde nasıl değerlendirdiklerini çalışmaya eklemek ve araştırma problemi hakkında ayrıntılı bilgi toplamak için nitel araştırma kullanılarak 8 okul yöneticisine Antrenör Etkinliği Değerlendirme Formu online olarak gönderilmiş ve değerlendirmeler form üzerinden online ortamında alınmıştır. SPSS istatistik programı kullanılarak formun güvenilirliği test edilmiştir. Robert Maddux'un Antrenör Etkinliği Değerlendirme Formu güvenilirlik ölçeği Cronbach Alpha değeri 0,950 olduğu görülmüş ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Ölçekte temsil edilen 1-5 arası değerlendirme

puanlarının sorulardaki frekans dağılımları için SPSS istatistik programı çoklu yanıt analizi kullanılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde, yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Demografik özelliklere ait bulgular yanında faktör analizi ve geçerlilik bulguları, değişkenlere ait tanımlayıcı bulgular ile korelasyon analizi bulguları görülmektedir.

4.1. Demografik Özelliklere Ait Bulgular

Demografik bilgileri elde etmek amacıyla sorulmuş sorulardan ulaşılan bulgular aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1'de demografik özelliklere ait cinsiyet bulgusunda %70,2 oranıyla kadın öğretmenlerin katılımının fazla olduğu görülmektedir. %29,8 oranıyla erkek öğretmenler ankete katılım sağlamıştır.

Tablo 2'de demografik özelliklere ait yaş bulgusunda 30-40 yaş aralığı öğretmenlerin %51,1 oranıyla en fazla katılım gösteren yaş aralığı olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 40-50 yaş aralığı öğretmenlerin %34, 20-30 yaş aralığı öğretmenle-

Tablo 3. Demografik Özelliklere Ait Bulgular (Eğitim)

		N	%	Geçerli %	Toplam %
Eğitim	Lise	2	4,3	4,3	4,3
	Üniversite	32	68,1	68,1	72,3
	Lisans Üstü	13	27,7	27,7	100,0
	Total	47	100,0	100,0	

Tablo 4. Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkenine Göre "Okul Müdürlerinin Takım Liderliği Becerilerinin" t-testi Sonuçları

Alt Faktörler	Cinsiyeti	N	Ortalama
Uzlaştırma ve İşbirliğini sağlama	Kadın	33	5,1629
	Erkek	14	5,3750
Güçlendirme ve Motive Etme	Kadın	33	5,4886
	Erkek	14	5,5536
Etkili İletişim	Kadın	33	5,3561
	Erkek	14	5,4464

rin %10,6 ve 50 yaş üstü öğretmenlerin katılımını %4,3 oranı takip etmektedir.

Tablo 3'te demografik özelliklere ait eğitim bulgusunda %68,1 oranıyla üniversite mezunu öğretmenlerin katılımı yoğun görülmektedir. %27,7'si lisans üstü mezunu, %4,3'ü lise mezunudur.

4.2. Değişkenlere Ait Faktör Analizi ve Geçerlilik Bulguları

Ölçeklere ait güvenilirlik analizi sonrasında takım liderliği ölçeği sonuçlarına göre;

Uzlaştırma ve işbirliğini sağlama ölçeği Cronbach's Alpha Değeri 0,911

Güçlendirme ve motive etme ölçeği Cronbach's Alpha Değeri 0,949

Etkili İletişim ölçeği Cronbach's Alpha Değeri 0,892 olduğu görülmüştür.

Antrenör Etkinliği Değerlendirme formuna ait güvenilirlik ölçeği Cronbach Alpha değeri 0,950'dir.

Bu değerler ölçeklerin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir.

4.3. Değişkenlere Ait t-testi Bulguları

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre okul müdürlerinin takım liderliği becerilerine ilişkin puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olup olmadığını öğrenmek amacıyla uygulanan t-testi sonuçlarına göre Takım Liderliği Ölçeğinin genelinde ve ölçeğin üç alt boyutu olan "Uzlaştırma ve İşbirliğini Sağlama" alt boyutu ortalama değeri 5,22 ($p > 0,05$); "Güçlendirme ve Motive Etme" alt boyutu ortalama değeri 5,50 ($p > 0,05$); "Etkili İletişim" alt boyutu ortalama değeri 5,38 ($p > 0,05$)'dir. Takım Liderliği ölçeğine ait üç alt boyutta cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

4.4. Değişkenlere Ait Anova testi Bulguları

Tablo 5'te Öğretmenlerin yaş değişkenine göre okul müdürlerinin takım liderliği becerilerine ilişkin puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olup olmadığını öğrenmek amacıyla uygulanan t-testi sonuçlarına göre Takım Liderliği Ölçeğinin genelinde ve ölçeğin üç alt boyutu olan "Uzlaştırma ve İşbirliğini Sağlama" alt boyutu ortalama değeri 5,22 ($p > 0,05$)

Tablo 5. Öğretmenlerin Yaş Değişkenine Göre "Okul Müdürlerinin Takım Liderliği Becerilerinin" ANOVA Testi Sonuçları

Alt Faktörler	Yaş	N	Ortalama
Uzlaştırma ve İşbirliğini Sağlama	20-30	5	5,2250
	30-40	24	5,3490
	40-50	16	5,1406
	50+	2	4,4375
	Total	47	5,2261
Güçlendirme ve Motive Etme	20-30	5	5,5000
	30-40	24	5,6354
	40-50	16	5,2813
	50+	2	5,8125
	Total	47	5,5080
Etkili İletişim	20-30	5	5,4500
	30-40	24	5,4896
	40-50	16	5,2031
	50+	2	5,3750
	Total	47	5,3830

ve $p > 0,05$); "Güçlendirme ve Motive Etme" alt boyutu ortalama değeri 5,50 (,883 ve $p > 0,05$); "Etkili İletişim" alt boyutu ortalama değeri 5,38 (,947 ve $p > 0,05$)'dir. Takım Liderliği ölçeğine ait üç alt boyutta yaş değişkenine göre anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 6'da Öğretmenlerin eğitim değişkenine göre okul müdürlerinin takım liderliği becerilerine ilişkin puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olup olmadığını öğrenmek amacıyla uygulanan t-testi sonuçlarına göre Takım Liderliği Ölçeğinin genelinde ve ölçeğin üç alt boyutu olan "Uzlaştırma ve İşbirliğini Sağlama" alt boyutu ortalama değeri 5,22 (,498 ve $p > 0,05$), "Güçlendirme ve Motive Etme" alt boyutu ortalama değeri 5,50 (,511 ve $p > 0,05$), "Etkili İletişim" alt boyutu ortalama değeri 5,38 (,701 ve $p > 0,05$)'dir. Takım Liderliği ölçeğine ait üç alt boyutta eğitim değişkenine göre anlamlı

bir fark olmadığı görülmektedir.

4.5. Değişkenlere Ait Ortalama Puanlar

Tablo 7'de Öğretmenlerin okul müdürlerinin takım liderliği becerilerine ilişkin alt boyutlara verdikleri puan ortalamalarındaki sonuçlarına göre ölçeğin alt boyutu olan;

Uzlaştırma ve İşbirliğini Sağlama 5,22,

Güçlendirme ve Motive Etme 5,50,

Etkili İletişim" alt boyutunda 5,38'dir. Sonuç olarak takım liderliği ortalaması 5,37 olarak tespit edilmiştir. Örneklemin takım lideri algısı ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, ankete katılan öğretmenler, takım kurma ve liderlik etme misyonunda, takım liderliği becerilerinin alt boyutları olan uzlaştırma ve işbirliği sağlama, güçlendir-

Tablo 6. Öğretmenlerin Eğitim Değişkenine Göre "Okul Müdürlerinin Takım Liderliği Becerilerinin" ANOVA Testi Sonuçları

Alt Faktörler	Eğitim	N	Ortalama
Uzlaştırma ve İşbirliğini Sağlama	Lise	2	4,3125
	Üniversite	32	5,1914
	Lisans Üstü	13	5,4519
	Total	47	5,2261
Güçlendirme ve Motive Etme	Lise	2	4,7500
	Üniversite	32	5,4219
	Lisans Üstü	13	5,8365
	Total	47	5,5080
Etkili İletişim	Lise	2	5,1250
	Üniversite	32	5,2813
	Lisans Üstü	13	5,6731
	Total	47	5,3830

Tablo 7. Değişkenlere Ait Ortalama Puanlar

Alt Faktörler		N	Ortalama	Std. Sapma
Uzlaştırma ve İşbirliğini Sağlama	Total	47	5,2261	1,28633
Güçlendirme ve Motive Etme	Total	47	5,5080	1,42102
Etkili İletişim	Total	47	5,3830	1,45387

me ve motive etme, etkili iletişim yeteneklerinin yöneticilerinde bulunduğunu belirtmektedirler. Öğretmenlerin takım liderliği algısı, çalışmaya katılan öğretmenlerin eğitim, yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre değişmediği görülmektedir.

4.6. Okul Yöneticilerinin Antrenör Liderlik Becerileri

Literatürde yöneticilerin antrenör liderlik becerilerini kendilerinin ölçebilmesi için Robert Mad-dux'un "Takım Kurma" adlı kitabında yer alan

Tablo 8. Yöneticilerin Antrenör Etkinliği Değerlendirme Formu Puan Frekans Dağılımları

		Yanıtlar	
		N	%
Puan	2 gelişme istiyor	5	3.3%
	3 tatmin edici	41	27.0%
	4 iyi	57	37.5%
	5 çok iyi	49	32.2%
Toplam		152	100.0%

Tablo 9. Okul Yöneticilerinin Antrenör Etkinliği Puan Dağılımları

Elemanlarım arasındaki farklılıkları bilir ve onlara göre bir yönlendirme yaparım.	Elemanlarımı çalışma sistemleri ve planlar hakkında bilgilendiririm	Değişikliğin uygulanması konusunda elemanların fikirlerini belirtmesini teşvik ederim	Elemanlarımı sorunlarını kendilerinin çözmeleri konusunda teşvik ederim	Her elemanı, kendisinden ne istendiği konusunda bilgili tutarım	Elemanlarımı performanslarına göre değerlendiririm
4	4	4	3	4	4
3	4	5	3	4	3
5	5	5	4	4	4
5	5	5	4	5	4
4	5	5	5	5	4
5	5	4	4	4	4
4	4	5	3	4	3
3	3	3	3	3	3
Elemanlarımın geleceğe hazırlanmalarına yardım ederim	Başarıyı ödüllendirir ve takdir ederim	Elemanları takım çalışmasına odaklamakla beraber bireysel katkılarını fark etmelerini temin ederim	Elemanları takım çalışmasına odaklamakla beraber bireysel katkılarını fark etmelerini temin ederim	Antrenörlüğe iyi cevap vermeyen ve takım uyumunu bozan elemanlardan kurtulurum	Elemanların her birinin kişisel ihtiyaç ve hedeflerini bilirim
3	4	3	3	4	3
4	5	4	3	2	3
4	5	4	4	3	4
5	5	5	5	5	5
4	5	5	5	2	4
5	5	4	4	3	4
2	4	4	4	2	3
3	3	3	3	3	3

Antrenör Etkinliği Değerlendirme formu kullanılmaktadır. Okul yöneticilerinin antrenör etkinliğini kendilerinin değerlendirmesi için belirtilen form uygulanmıştır. Bu formda; (1) çok kötü, (2) gelişme istiyor, (3) tatmin edici, (4) iyi ve (5) çok

iyi seçeneğini temsil etmektedir.

Antrenör Liderlik becerilerini geliştirmek isteyen yöneticiler, Antrenör Etkinliği Değerlendirme Formu'nu kullanarak, antrenörlük etkinlikle-

Tablo 9. Okul Yöneticilerinin Antrenör Etkinliği Puan Dağılımları

Elemanlarım arasındaki farklılıkları bilir ve onlara göre bir yönlendirme yaparım.	Elemanlarımı çalışma sistemleri ve planlar hakkında bilgilendiririm	Değişikliğin uygulanması konusunda elemanların fikirlerini belirtmesini teşvik ederim	Elemanlarımı sorunlarını kendilerinin çözmeleri konusunda teşvik ederim	Her elemanı, kendisinden ne istendiği konusunda bilgili tutarım	Elemanlarımı performanslarına göre değerlendiririm	
4	4	4	3	4	4	
3	4	5	3	4	3	
5	5	5	4	4	4	
5	5	5	4	5	4	
4	5	5	5	5	4	
5	5	4	4	4	4	
4	4	5	3	4	3	
3	3	3	3	3	3	
Elemanlarımın geleceğe hazırlanmalarına yardım ederim	Başarıyı ödüllendirir ve takdir ederim	Elemanları takım çalışmasına odaklamakla beraber bireysel katkıların fark etmelerini temin ederim	Elemanları takım çalışmasına odaklamakla beraber bireysel katkıların fark etmelerini temin ederim	Antrenörlüğe iyi cevap vermeyen ve takım uyumunu bozan elemanlardan kurtulurum	Elemanların her birinin kişisel ihtiyaç ve hedeflerini bilirim	
3	4	3	3	4	3	
4	5	4	3	2	3	
4	5	4	4	3	4	
5	5	5	5	5	5	
4	5	5	5	2	4	
5	5	4	4	3	4	
2	4	4	4	2	3	
3	3	3	3	3	3	
Elemanların işi öğrenmesi ve ilerlemesi için yardım ederim	Elemanlardan birbirlerine yardımcı ve destek olmasını isterim	Elemanların takım başarısının ve her bir üyenin (ben dahil) durumunun kendilerine bağlı olduğunu anlamasını sağlarım	Elemanların rahatça bana ulaşmalarına imkan veririm	İhtilafları engellemeye çalışmam, ama zamanında çözümlenmesini ve gayret ederim	Elemanların birbirini anlaması, saygı göstermesi ve desteklenmesi için çok çalışırım	Bilgi ve becerimi elemanlarla paylaşıp ve onlardan da aynısını beklerim
3	4	4	4	4	3	3
4	3	5	5	4	5	3
4	5	4	5	3	4	4
5	5	5	5	5	5	5
4	5	5	5	4	5	5
4	5	4	5	2	3	4
4	5	4	5	4	4	4
3	3	3	3	3	3	3

rini kendileri ölçebilmektedir. Formu dolduran yöneticilerden cinsiyeti erkek olan yöneticilerin yaş aralığı 40-52, toplam çalışma sürelerinin ise 17-28 yıl arasında olduğu görülmektedir. Katılımcıların kendilerine verdikleri 1-5 arası puanların sorulara göre frekans dağılımlarına Tablo 8'de yer verilmiştir. Analiz sonucuna göre katılımcı yönetici grubu hiçbir soruda kendilerine (1) "çok kötü" puanlamada bulunmamıştır. Frekans dağılımında (2) "gelişme istiyor" değerlendirmesi %3,3, (3) "tatmin edici" değerlendirmesi frekansı %27'dir. Yöneticilerin kendilerini değerlendirdikleri puanlarda %37,5 ile sorulara en çok (4) "iyi" puan verdikleri görülmektedir. Aynı şekilde %32,2 ile (5) "çok iyi" puan verdikleri görülmektedir. Tablo 9'a bakıldığında genel puanlamada, yöneticilerin 4 ve üzeri puan verdiği alanların fazla olduğu ve antrenör liderlik becerilerini yüksek gördükleri görülmektedir. En yüksek puan olan 5 puanı en çok "Elemanlarının kendilerine rahatça ulaşmalarına imkan verdikleri" sorusu olduğu görülmektedir. Formu kendilerine uygulayan yöneticiler 4 puandan aşağı not verdikleri maddeler üzerinde kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Kendilerini değerlendiren yöneticiler arasında tüm sorulara 3 puan veren yöneticinin antrenör liderlik becerilerini diğerlerine göre daha fazla geliştirmesi gerektiği ifade edilebilir.

5. SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, takım kurma ve yönetmede liderlik becerilerinin öğretmenlere göre algısını cinsiyet, yaş, eğitim durumuna göre incelemek ve takım yönetmede okul yöneticilerinin antrenör liderlik becerilerinin değerlendirmektir. Ayrıca bu çalışmada araştırmacılara, yöneticilerin antrenör liderlik becerilerini ölçebilmeleri için Antrenör Etkinliği Değerlendirme Formu önerilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin cinsiyet, yaş, eğitim değişkenlerine göre anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin okul müdürlerinin takım liderliği becerilerine ilişkin alt boyutlara verdikleri puan ortalamalarındaki sonuçlarına göre ise; örneklemin takım lideri algısı ortalamasının üzerinde olduğundan, yöneticilerinin uzlaştırma ve işbirliği sağlama, güçlendirme ve motive etme ve etkili iletişim

alt boyutlarında yöneticilerinin takım kurma ve yönetmede liderlik becerileri konusunda algının yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, ankete katılan öğretmenler, takım kurma ve liderlik etme misyonunda, takım liderliği yeteneklerinin yöneticilerinde bulunduğunu belirtmektedirler. Öğretmenlerin takım liderliği algısı, çalışmaya katılan öğretmenlerin eğitim, yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre değişmemesi sonucu olumsuz etkilememektedir.

Günümüzde yöneticiler, faaliyet içinde yer almaktan çok, yol gösteren, kolaylık sağlayan ve çalışanların kabiliyetlerini geliştirmelerine neden olan yaratıcı durumların meydana getirilmesinde daha aktif rol almaları takım üyelerine ihtiyaç duydukları sürece onların yanında olduğunu hissettirmesi, takım yaklaşımlarının amir yöneticilerden çok antrenör liderlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Okul yöneticilerinin antrenör liderlik yeteneklerini kendilerinde gördükleri, uygulama sonrası sonuç olarak alınmıştır. Kendilerini değerlendirmelerine olanak veren formda yer alan sorular ayrıca eksik olduklarını durumları da göstermektedir. Yapılacak olan diğer araştırmalarda antrenör etkinliği değerlendirme formu farklı sektörlerdeki yöneticiler için kullanılabilir.

Örneklem evrenin bir parçası olduğundan araştırma ve istatistiksel olarak büyük önem arz etmektedir. Örneklemin en önemli özelliği tarafsız ve temsili olmasıdır. Örneklem seçiminde, örneklemin temsil yeteneği ve yeterli büyüklükte olmasına dikkat edilmelidir. Ancak bu çalışma bir pilot araştırmadır. Yapılacak asıl araştırmalara referans olması için yapılan bir ön çalışma niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- AKSU, G. (2012). Takım Liderinin Çalışanların Motivasyonları Üzerindeki Etkisi: *Çağrı Merkezi İncelemesi, Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 32 Eylül – Ekim, 1-21.
- ASLAN, M. (2017). Yönetici Liderlik Tarzları İle Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Bir Kargo Şirketi

tinde Uygulama, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

BAŞARAN, Y.K., (2017). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), Haziran s. 480-495

BENSİZ, A. (2016). Amatör Futbolcuların Algılarına Göre Antrenörlerin Liderlik Özelliklerinin İncelenmesi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

ÇETİN S. (2001). İlköğretim Okullarında Takım Çalışması Konusunda Öğretmen Görüşleri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

ÇEYİZ, S., (2007). Adana İlinde Antrenörlük Yapan Bireylerin Liderlik Tarzlarının Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.

COHEN, L., MANION, L. & MORRISON, K. (2007). *Research Methods in Education* (6. Baskı). London: Routledge.

ÇOBANOĞLU, F. & BARUTÇU, A. (2020). Okullarda Takım Liderliği ve Öğretmen Motivasyonu, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(75), 545-553.

DENGİZ, G. M. (2000), *Takım Çalışması Teknikleri*, Academyplus yayınları, Ankara.

DOĞRU, M. (2016). Meslek Lisesi Müdürlerinin Takım Liderliği Rollerini. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ENSARİ, H. (1999). *21.Yüzyıl Okulları İçin Toplam Kalite Yönetimi*, Sistem Yayınları, İstanbul.

EPPLER, J.M., SUKOWSKI O. (2000). Managing Team Knowledge: Core Process, Tool And Enabling Factors", *European Management Journal*, 18(3), 334-341

ERTÜRK, G. (2007). Takım Liderliği ve Bunun Takım Motivasyonuna Etkisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,

GÜRBÜZ, S., & ŞAHİN, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem-Analiz*, Seçkin Yayınları,

İNCE, M., BEDÜK, A. & AYDOĞAN, E. (2004). Örgütlerde Takım Çalışmasına Yönelik Etkin Liderlik Nitelikleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, 423-446.

JONES, L. N. & McBRIDE, R. C. (1990). *An Introduction to Team-Approach Problem Solving*, ASOC Quality Press, Milwaukee, 1990.

KEÇEÇİOĞLU, T. (2000). *Takım Oluşturmak*, Alfa Yayınları, İstanbul.

KILIÇ, E. D., ÜSTÜN, A., & ÖNEN, Ö. (2011). Öğrenen örgütlerde etkili liderlik: Burdur örneği. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 6(1), 5-22.

KOÇEL, T., (2001). *İşletme Yöneticiliği; Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*, Beta Yayın, İstanbul.

KÖKSAL, F. (2008). Antrenörlerin Liderlik Tarzları ile Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişki, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya

ÖZSARI, A., & KAPLAN, T. (2022). Amatör Futbolcuların Antrenörlerde Bulunmasını İstedikleri Liderlik Tarzlarının Tespiti, *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 111-118

PINAR, A.H. (2013). Hiper-Rekabet Ortamlarına Organizasyonel Uyum İçin Geleneksel Organizasyon Yapılarından Takım Bazlı Organizasyon Yapılarına Dönüşüm: Orta ve Büyük Ölçekli İşletmeler Üzerinde Gerçekleştirilen Bir Araştırma, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 351-370.

SARIHAN, İ. H. (1998), *Teknoloji Yönetimi*, Desnet Yayınları, Gebze.

TAN, Ç. (2012). İlköğretim Okul Yöneticilerinin Takım Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin İş Doyumu, Örgütsel Adanmışlık ve Örgütsel Vatandaşlık Düzeylerine Etkisi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi,

ÜNAL, S. (1998). Takım Kurma ve Yönetme Süreci, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı: 10, 287-297

YEŞİL, A. (2016). Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme, *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 2(3). 158-180

YILMAZ, H. (2004). İşletme Modelinde Sanal Takım Modeli ve İşletmelere Sağladığı Yararlar, *Verimlilik Dergisi*, 2004/1, 113-130

YİRCİ, R. & DEMİR, C. (2019). Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin Takım Liderliği Becerilerine İlişkin Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *IJOFE*, 2019, X5(2), 165-184

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

Suriyeli sığınmacıların sosyal uyumları konusunda yazılan lisansüstü tezlerinin bibliyometrik analizi

Bibliometric analysis of graduate theses on social adaptation of Syrian refugees

Serpil Bardakçı Tosun

Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Türkiye,
e-mail: serpil.bardakci@alanya.edu.tr

Öz

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşın sonuçlarının, tüm dünyayı bu kadar etkileyeceği beklenmiyordu. Son on yıl içerisinde Suriye’den, yaklaşık 6,6 milyon kişi başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkelere göç etmek zorunda kaldılar. Türkiye gerek tarihten gelen yakınlığı gerekse coğrafi konumu ve devlet politikaları neticesinde en fazla Suriyeli barındıran ülke konumuna gelmiş oldu. Göç İdaresi Başkanlığı Haziran 2023 verilerine göre, Türkiye’deki geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısı 3 milyon 351 bin 582 kişidir. Suriyeli sayısı arttıkça yerel halkla uyum sorunlarında da artış görülmektedir. Bu kapsamda da akademik alanda çalışmalar çoğalmıştır. Bu çalışmada Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların sosyal uyumları ile ilgili Yüksek Öğretim Kurumu’nda (YÖK) yayınlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Çalışma, Suriyelilerin sosyal uyumu alanında yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini kapsamakta olup, bu alandaki çalışmaların yetersizliğini ve sayısının artması gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. YÖK verilerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda Suriyelilerin sosyal uyumu konusunda lisansüstü eğitimi ile ilişkili olarak “Suriyelilerin uyumu, sosyal uyum, entegrasyon, adaptasyon” şeklinde aratma yapılmıştır. 2012 -2022 yılları arasında yapılan incelemeler sonucunda, Suriyelilerle ilgili, 76 adet Yüksek Lisans ve 8 adet Doktora tezi tespit edilmiştir. Sosyal uyum konusu toplumların refahı, düzeni ve geleceği açısından en önemli konular arasındadır. Çalışma neticesinde Suriyelilerin sosyal uyumu konusunda daha fazla çalışma yapılması için yönlendirme yapılmasının önemi ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Suriyeliler, Toplumsal Uyum, Entegrasyon, Sosyal Uyum

Citation/Atf: BARDAKÇI TOSUN, S. (2023).Suriyeli sığınmacıların sosyal uyumları konusunda yazılan lisansüstü tezlerinin bibliyometrik analizi. *Journal of Awareness*. 8(3): 353-365, <https://doi.org/10.26809/joa.2096>

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Serpil Bardakçı Tosun
E-mail: serpil.bardakci@alanya.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

It was not expected that the results of the civil war that started in Syria in 2011 would affect the whole world so much. In the last ten years, approximately 6.6 million people from Syria had to migrate to other countries, especially neighboring countries. Turkey has become the country hosting the highest number of Syrians as a result of its historical proximity, geographical location and state policies. According to the June 2023 data of the Directorate of Migration Management, the number of Syrians under temporary protection status in Turkey is 3 million 351 thousand 582 people. As the number of Syrians increases, there is an increase in integration problems with the local people. In this context, studies in the academic field have increased. In this study, master's and doctoral theses published in the Higher Education Institution (YÖK) on the social adaptation of Syrian refugees in Turkey were examined. The study covers the bibliometric analysis of the postgraduate theses in the field of social cohesion of Syrians and aims to reveal the inadequacy of the studies in this field and the need to increase the number of them. In line with the information obtained from the YÖK data, a research was conducted on the social cohesion of Syrians in the form of "Syrian harmony, social cohesion, integration, adaptation" in relation to postgraduate education. As a result of the examinations carried out between 2012 and 2022, 76 master's and 8 doctoral theses on Syrians were identified. The issue of social cohesion is among the most important issues in terms of the welfare, order and future of societies. As a result of the study, the importance of guiding for more work on the social cohesion of Syrians has emerged.

Keywords: Syrians, Social Cohesion, Integration, Adaptation

1.GİRİŞ

İç savaş neticesinde zorunlu olarak göç eden Suriyeliler ilk önce sınırlarına en yakın olan ülkelere gitmek durumunda kaldılar. Bu ülkelerin başında da Türkiye gelmektedir. Önce on binlerce daha sonra hızla milyonlara ulaşan bir göç dalgası ile karşı karşıya kalan Türkiye; bu durumun önceleri geçici olduğu ve gelenlerin bir süre sonra evlerine dönebileceği düşüncesiyle siyasi kararlar oluşturmuştur. Ancak geçen yıllar ve hızla artan göç dalgası neticesinde, Göç İdaresi Başkanlığı resmi verilerine göre (Haziran 2023 yılı itibarıyla) 3 milyon 351 bin 582 Suriyeli Türkiye sınırları içerisinde hayatına devam etmektedir. Yani savaştan kaçan Suriyelilerin % 56'sı Türkiye'de yaşamaktadır. (URL-1, 2023)

Avrupa Birliği'nin (AB) yeni göçmen almayı sınırlandırması, Suriye'deki yerleşik düzenin ve siyasi atmosferin uzun bir süre daha, Suriyelilerin ülkelerine geri dönmeleri için uygun olmaması ya da gelenlerin ülkelere geri dönmek istemiyor olmaları, Suriyelilerle iç içe bir yaşamın daha uzun yıllar devam edeceğinin işareti olarak görülmektedir. (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 216-218)

Bu durum, önceleri mazlum ve savaş mağduru

olarak görülen ve kabul edilen Suriyelilerin; zamanla toplumda daha fazla görünür olmaya başlaması ile birlikte dışlanmaya ve ötekileştirmeye dönüştüğü bir süreç haline gelmeye başladığı düşünülmektedir. Her ne kadar tarihi yakınlığı ve dini birlikteliği olsa da, zamanla iki toplumun farklılıkları daha fazla gün yüzüne çıkmış ve sosyal uyum ile ilgili çalışmalarda da artış olduğu tespit edilmiştir.

Erdoğan (2023); "uyum" kavramının temel motivasyonunu, "bir araya gelen toplumun farklı kesimleri/grupları arasında olası sosyal, ekonomik, siyasal sorun ve çatışmaların yaşanmamasını ya da en az seviyede yaşanmasını sağlamak; mümkünse, oluşan toplumsal çeşitliliğin topluma katkılarını artırmaktır" olarak açıklar.

Bu çalışmada, Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili lisansüstü alanlarında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizleri yapılarak, sosyal uyum konusunun önemine dikkat çekilmek istenmektedir. Sosyal uyum konusunun önemini vurgulamak, hangi disiplinlerde çalışıldığını, araştırma konularını ve yapılan çalışmaların özelliklerini ortaya koymak hedeflenmiştir.

Çalışmanın verilerinin gelecekte bu alanda çalışmayı düşünen bilim insanlarını yönlendireceği, bilgi sahibi olmalarını kolaylaştıracağı ve yol gösterici nitelikte olacağı beklenmektedir.

Sosyal uyum çalışmalarının, lisansüstü aşamalarda hangi seviyede olduğunun ortaya konulması ve yapılan tezlerin niteliklerinin tespit edilmesi bakımından konu ile ilgili araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışma, bu alandaki çalışmaların gelişimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu konularda yapılan lisansüstü tezlerdeki genel eğilimler belirlenerek, araştırmacılara yeni yapacakları çalışmalarda yön gösterici bir niteliğe sahip olacağı düşünülmektedir.

2. GÖÇ VE SOSYAL UYUM

Göç veya göçmenden, sosyal uyumdan bahsedilmeden önce Suriyelilerin Türkiye’de resmi olarak statülerinin belirtilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (6458 / 4.4.2013) ve Geçici Koruma Yönetmeliği (6883/22.10.2014)’nde de belirtildiği gibi;

“Mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıstır”(YUKK-Md.61)

Geçici Koruma; (1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. (2) Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. (YUKK-Md. 91) (URL-2,2023:1)

Türkiye’de Suriyelilere geçici koruma altındaki-ler tanımlaması yapılmış olsa da, yukarıdaki tanımlamaya da uydukları için “mülteci” kavramı da yapılan çalışmalarda kullanılmaktadır.

İfade ediliş biçimi “mülteci” ya da “geçici koruma altındakiler” olarak değişse de, kişiler için göç etmenin her zaman planlı ve gönüllü bir durum olmadığı görülmektedir. Bazı durumlarda insanlar hayatta kalmak için göç etmek zorunda kalmaktadırlar ve gittikleri ülkede de yeni yaşam koşullarına, toplumsal kurallara, yeni bir hayata, tutunma süreci yaşamaktadırlar. Bu aşamada sosyal uyum konuları daha fazla önem kazanmaktadır ve sosyal uyumun yeni gelenlerle yerel halk arasında köprü oluşturduğu düşünülmektedir. Sosyal uyum konuları için Sivil Toplum Kuruluşları (STK), Üniversiteler ve resmi kurumların işbirliği kapsamında değerlendirme yapması ve toplumsal anlaşmazlıklar noktasında çözüm önerileri oluşturması beklenmektedir.

“Thayer Scudder tarafından geliştirilen istemsiz yerinden edilenlerin yeniden yerleşim sürecine yönelik çerçevesi, Türkiye’deki Suriyelilerin sosyal uyumu kapsamında incelendiğinde; göçmenlerin sosyal uyumunun içinde yaşadıkları çevreyi oluşturan sosyal, kültürel, ekonomik ve politik unsurların bütüncül, sistematik ve eş güdümlü bir şekilde ele alınmasını gerektirdiğinden”, (Koçan ve Kırılıoğlu, 2020:1857) sosyal uyum ile ilgili kapsamlı çalışmalar yapılmasının öneminin daha çok arttığı düşünülmektedir.

Sosyal uyum konusunun, toplumsal sorunların tespit edilmesi ve çözüm üretilmesi noktasında büyük bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Türkiye, tarihi boyunca göç alıp veren bir ülke olmasına rağmen, Suriyelilerin kitlesel göçü sonrasında göçle ilgili resmi kurum ve kararlarını oluşturmuştur.

Göç İdaresi (Müdürlüğü) Başkanlığı (GİB) da bu sürecin yönetilmesi ve uyum çalışmalarını yönetmesi için kurulmuştur. Suriyelilerin baskın etnik kimlikleri ve kültürlerinin yerel halk içerisinde her iki tarafa da zarar vermeden yönlendirilmesi ve yönetilmesi uyum konuları kapsamında değerlendirilmelidir. Uyum bir asimilasyon süreci olarak kabul edilmemelidir, uyumun; toplumsal barışın, huzurun ve gelenlerin “kabul” noktasın-

da olumlu karşılanabilmesinin kolaylaştırıcısı olduğu düşünülmektedir.

4 Nisan 2013'te TBMM tarafından kabul edilen ve 11 Nisan 2014'te yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile Geçici koruma statüsü belirginleşmiş ve 22 Ekim 2014'te yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) ile geçici korumanın yasal çerçevesi düzenlenmiştir. YUKK, Türk mevzuatında 'uyum'a yer verilen ilk belgedir ancak resmi olarak tanımı yapılmamıştır. (Koçan ve Kırlioğlu, 2020:1858,1859)

Sosyal Uyum nedir?

GİB tarafından hazırlanan "Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı: 2018-2023" uyum konusundaki en önemli resmi doküman olarak kabul görmektedir. Bu planda "toplumsal uyum" şöyle tanımlanmaktadır: "Toplumsal uyum; göçmenlerin kültürel, sosyal ve ekonomik olarak yaşadıkları topluma dâhil edilerek ortak bir aidiyet hissi geliştirilmesi, kültürlerarası etkileşim, istişare, toplumsal diyalog çerçevesinde farklılıkların karşılıklı tanınması, saygının devam ettirilmesi ve bir arada yaşamalarının sağlanması olarak tanımlanmaktadır. (URL-3, 2023)

Toplumsal uyum göçmenlerin yerel toplumla birarada yaşama ve toplumsal kabulünü hedeflemektedir. Toplumsal uyum, göçmenin kimliğini koruyarak, toplumsal hayata katılabilmesi, dışlanmaması ve dil, din, kültür gibi farklılıklarının tanınması açısından önemlidir.(Erdoğan M., 2023 : 47)

"3RP Türkiye Ülke Bölümü 2021- 2022" sosyal uyum konusunda önemli bir belgedir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi ülkeleri kapsayan "Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı" 3RP (Regional Refugee and Resilience Plan), insani yardım ve kalkınma müdahalelerini UNHCR ve UNDP'nin aracılığıyla tek bir planda bir araya getirmiştir. Mültecilerin korunması, insani ihtiyaçlarının karşılanarak, kişi ve kurumların dayanıklılığının artırılıp, istikrar ve kalkınma ihtiyaçlarını da göz ardı etmeden çözüm bulmaya yönelik bir plan oluşturulmuştur.(URL- 4, 2023)

3RP'nin sosyal uyum ile ilgili kısmında, Şubat

2018'de Türkiye Cumhuriyeti Devleti Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı'nı kabul ettiği ve yasal çerçeveye uygun olarak ve GİB/ GİGM koordinasyonunda, geçici koruma sağlanan Suriyeliler, uluslararası koruma başvuru ve statü sahipleri ve ev sahibi toplum arasında hem ulusal hem de il düzeyinde uyum faaliyetlerini teşvik edildiği vurgulanmaktadır. (Erdoğan M., 2023 : 49)

Sosyal uyum; "göçmenlerin birlikte yaşadıkları ev sahibi toplum için hissettikleri, karşılıklı saygının olup olmadığı, kendilerinde ne kadar güvende hissettikleri, yaşadıkları çevrede nasıl hissettikleri" konusunu örneklendirerek anlatan bir kavram olarak kabul edilmektedir.(Bolgün C.,2022: 171)

Asimilasyon ve baskılama olmadan da toplumların bir arada saygı çerçevesinde yaşayabileceği bir düzenin oluşturulması oldukça önemli kabul edilmektedir. (Khalaf, S. ve Ilgar, R.,2017: 43) Ancak bu sürecin yönetilebilmesi için göçmenlerin kimliklerinin, kültürlerinin, toplumsal alışkanlıklarının tespit edilmesi gerekli görülmektedir. (Friedkin, N. E., 2004: 412)

Kitlesel olarak göç eden Suriyeliler, ilk olarak yaşam kamplarına yerleştirilmiştir ilerleyen süreçlerde ise şehir merkezlerinde yaşamaya başladıkları görülmektedir. Suriyelilerin zamanla işyerleri açtığı, bir araya gelerek mahalleler oluşturduğu, okullarda ve toplumsal hayatta daha fazla görünür hale geldikleri görülmektedir. (Yağcı,G., 2018:1)

Suriyeliler mağdur ve mazlumken halktan tepki gelmezken, iyi yaşam koşullarına sahip olanların çoğalması, vatandaşlık verilmesi, Suriye'den gelen şehit haberleri, siyasilerin ayrıştırıcı, medyanın ise kışkırtıcı dili neticesinde toplum nezdinde rahatsızlıkların arttığı düşünülmektedir. (Karakaş, B., 2018:1)

Sosyal uyumun sağlanabilmesinin en önemli koşulunun, dil öğretilmesi olduğu düşünülmektedir. (Duman T.,2019:345)

Avrupa ülkelerinde göçmenler özellikle de göçmen çocuklar, öncelikle dil eğitiminden geçirildikten sonra normal eğitim alanlarına dahil edilmektedir. Hollanda eğitim sistemi örnek olarak verilebilir. Expatların çocukları önce 1 yıl

(Internationale Taalklas / ITK) ismi verilen dil okullarına kayıt olmakta ve eğitim almaktadırlar. Burada dil öğrenen ve Hollanda kültürü ile tanışan çocuklar, sonrasında yaşadıkları yerlerin okullarına devam etmektedirler. (URL- 5: 2023)

Türkiye’de Suriyeli çocukların çoğu dil bilmeden sınıflara dahil edilmektedir. Bu durumun; hem kendileri, hem diğer çocuklar, hem de öğretmenler açısından sorun oluşturduğu düşünülmektedir.(Kiremit, Akpınar ve Tüfekçi Akcan, 2018: 2141; Yüce ve Doğan, 2022:160) İletişim kuramayan çocukların içine kapandığı ya da sadece kendi dilini konuşanlar ile iletişim kurarak kendi aralarında “öteki”yi oluşturmaya başladıkları görülmektedir. (Altıntaş, M. E., 2018:478) Dışlanan çocukların, zamanla kendilerine yasal olmayan zeminde bağlantılar kurma olasılığının arttığı bilinmektedir.

Dolayısıyla da sosyal uyum konularına ağırlık verilmesi ve bu kapsamda da çalışmalar yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrımcılık, ırkçılık, dışlanma, kabul oluşturma gibi kavramlar sosyal uyum konuları olarak değerlendirilmektedir ve bu kapsamda çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Uyumun tek taraflı bir süreç olmaması, her iki tarafın da bir arada yaşamayı istemesi ve buna gönüllü olmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Göçmenlerin geldikleri ülkenin siyasal rejimini tehdit eden isteklerde ve davranışlarda bulunmaları, yerel halkın hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına neden olmaları, güvenlik sorunu teşkil etmeleri, ekonomik krizlerin artış noktasında göçmenlerin görülmesi, çok eşliliğin ve çocuk yaşta evliliğin teşvik edilmesi, kontrolsüz ve plansız gebeliklerin çoğalması, aşı karşıtlığı neticesinde hastalıkların artması, karma eğitime karşı olma gibi nedenlerin sosyal uyumun gerçekleştirilmesine engel olduğu düşünülmektedir. Bu örneklemeler, içinde yaşanılan toplumun gözlemlenmesi, yaşanmış deneyimler, literatürdeki örnekler incelenmesi sonucunda oluşturulmuştur.

Suriyelilerin “kabül”ü noktasında en çok sorun olan konulardan birinin vatandaşlık verilmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Nisan 2023’te dönemin İçişleri Bakanı olan Süley-

man Soylu’nun yaptığı açıklamaya göre, 230 bin Suriyeliye Türkiye vatandaşlığı verilmiştir. (URL-6, 2023:1) Bu durum özellikle de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde vatandaşlar tarafından büyük tepki almıştır. Siyasal partilerin oy alabilmek için göçmenleri hedef haline getirdiği, bazı göçmenlerin de yerel halkı tahrik edecek videolar çekerek bu kışkırtmaya ortak olduğu düşünülmektedir.

Ocak 2023 tarihinde Yargıtay, Türk vatandaşı olan ve 2 eşi bulunan Suriyeli B.D.’nin Türk Medeni Kanunu gereği ikinci evliliğini iptal eden mahkeme kararını onadı. Bu durum Suriyeliler tarafından tepki ile karşılanırken, yerel halk tarafından oldukça olumlu karşılandı. (URL 7, 2023:1)

Suriyelilerdeki hızlı doğum oranlarının da toplumda “kabul” noktasında en fazla sorun olan konulardan olduğu düşünülmektedir.

“T.C. Sağlık Bakanlığı’nın resmi verilerine göre 2011-2021 arasında Türkiye’de dünyaya gelen Suriyeli bebek sayısı 750 binin üzerindedir. Suriyeliler içinde 0-9 yaş arasında yer alan ve büyük bölümü Türkiye’de doğmuş olan bebek ve çocukların sayısı 31 Aralık 2021 itibarı ile 511 bini 0-4, 571 bini 5-9 yaş grubunda olmak üzere 1 milyon 83 bindir. 0-9 yaş grubundaki bebek ve çocukların yaklaşık % 75’i Türkiye doğumludur.”(Erdoğan M.,2023:64)

Bu durum için planlı gebeliğe yönlendirme yapılmasının ve çok eşliliğin önlenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Demografik sorunların ileriki yıllarda yaşanmaması adına bu konu ile ilgili çalışma yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Sosyal uyumun önündeki önemli engellerden biri de Suriye’deki şehitlerle ilgili haberlerdir. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre, Türkiye’deki Suriyeliler içerisinde genç nüfus olarak tanımlanan 15-24 yaş aralığında 636 bin 734 kişi bulunmaktadır. Suriyeli genç nüfusun toplam Suriyeli sayısındaki oranı %19’dur. (URL-8,2023:1)

Askerlik çağındaki Suriyelilerin askeri eğitim verilerek, Türk askeri ile birlikte Suriye’ye gönderilmesinin toplum vicdanını rahatlatacağı ve tepkileri azaltacağı düşünülmektedir.

Suriyelilere yapılan yardımlar ve doğru bilinen yanlışların anlatılmasının, ekonomik sorunların göçmen kaynaklı olmadığı belirtilmesinin, konut sorunları ve konut fiyatlarındaki aşırı yükselmenin önlenmesinin, toplum huzurunu bozanların caydırıcı cezalar almasının, denetim ve kontrolün artırılmasının toplumsal beklentilerin karşılanması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Sosyal uyum sorunlarının çözümlenmesi için de üniversite bütçelerine destek verilerek toplumsal araştırmaların çoğaltılması ve çözüm önerilerine açık bir yönetim anlayışının olması gerekmektedir.

Sadece akademisyenlerin okuyacağı çalışmalar ve toplum tabanına indirgenemeyen toplantı sonuçlarının toplumsal uyuma katkı sağlayamadığı görülmektedir. Siyasilere akademik çalışmalarını destekleyerek ve çözüm noktasında birlikte hareket edilmesinin önemi vurgulanmalıdır.

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem

Çalışmanın yönteminde bibliyometrik analiz kullanılmıştır. "Bu analiz yönteminde bilim alanlarında çalışmaların nitelikleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Yazarların çalıştıkları konuları, hangi yıl yayın yaptıklarını, sayfa sayılarını ve hangi seviyede çalışmalar yaptıklarını ortaya koymayı hedeflemektedir." (Akyurt & Ültay, 2022: 64)

Pritchard (1969); Borgman ve Furner (1990); Akyurt & Ültay (2022); Al ve Tonta (2004); Yılmaz (2017) göre; bibliyometrik analiz yöntemi ile hem istatistik hem matematiksel işlemlerle bilimsel iletişim sağlanmakta ve çalışmaların etkinliği artmaktadır.

Bibliyometrik analiz araştırmaları; yapılan çalışmalarda bilimsel iletişim araçlarının ne kadar kullanıldığını, yayınların belirli parametreler bakımından incelenmesini ve ortaya çıkan bulgular eşliğinde çalışma yapılan alandaki eksikliklerin belirlenmesini sağlayan bir yöntemdir. (Bozkurt Çetinkaya Ö, Çetin A., 2016:232)

Çalışmada, bibliyometrik analizler sonucunda elde edilmek istenen verilerin çalışma soruları:

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin düzeyleri nelerdir?

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin, araştırma türlerine dağılımı nasıldır?

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin yazım dilleri nelerdir?

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin anabilim dalları hangileridir?

*Suriyelilerin sosyal uyum tezleri hangi enstitülerde çalışılmıştır?

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin araştırma bölgeleri hangileridir?

* Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin konularına göre dağılımı nasıldır?

* Çocuklarla ilgili yapılan tez çalışmalarının ağırlığı nasıldır?

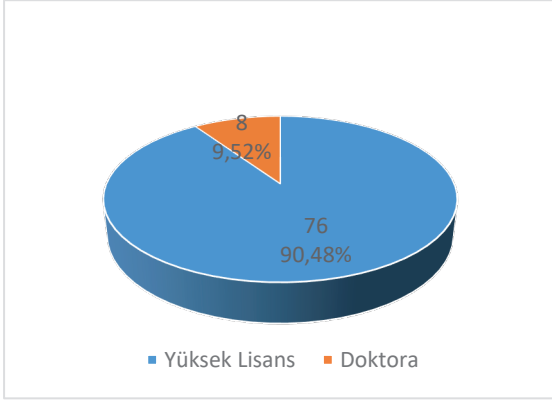
Çalışma sorularının cevaplarının veri analizi için nitel araştırma yöntemi ve betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. YÖK tez merkezinden 2012 – 2022 yılları arasında anahtar kelimelerle taramalar gerçekleştirilmiş ve tezlerin içerikleri üzerinde çalışılmıştır. Çalışma verileri açık erişimi olan tezler üzerinden elde edilmiştir.

3.2. Bulgular

YÖK tez tarama merkezinden elde edilen veriler doğrultusunda, Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin düzeyine ilişkin rakamlar aşağıdaki Tablo-1'de verilmektedir

Tablo 1. Lisansüstü Tez Düzeyi

Türü	Sayısı
Yüksek Lisans	76
Doktora	8
Toplam	84

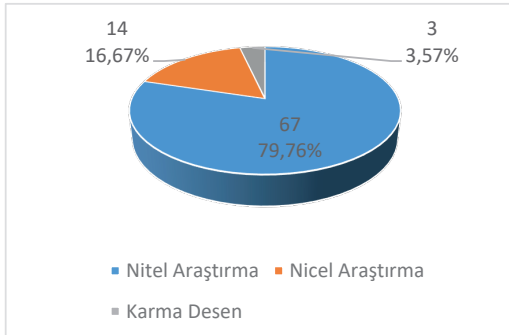

Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin 76'sı yüksek lisans düzeyinde iken, 8'inin doktora seviyesinde yazıldığı belirlenmiştir. Toplumsal sorunların irdelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması için akademik düzeyde yeterli çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu kapsamda akademik çalışmaların çoğaltılmasının, toplumsal sorunların derinleşmeden ortaya çıkarılması ve çözüm önerileri sunulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin, araştırma türlerine göre dağılımı Tablo 2'de belirtilmiştir

Tablo 2. Araştırma Türleri

Nitel araştırma	67
Nicel araştırma	14
Karma desen	3

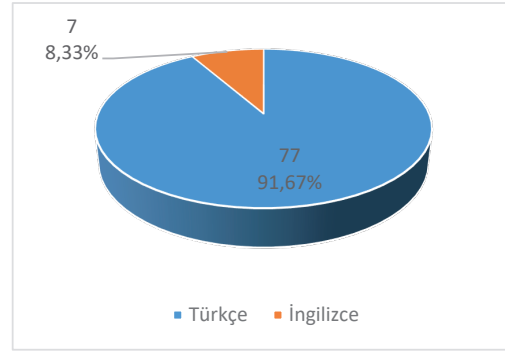

Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin 67'si nitel araştırma yöntemleri ile yazılmış iken, 14'ünün nicel yöntemlerle, 3'nün ise karma desen yöntemi ile yazıldığı belirlenmiştir. Bu da bize sosyal uyumla ilgili tezlerde nitel araştırma yöntemlerinin daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Yapılan tezler incelendiğinde anket yöntemiyle verilerin toplandığı ve irdelendiği görülmektedir. Sosyal bilimlerde nicel yöntemlerle araştırma, tez, makale yazılması giderek daha fazla yayınlamaya başlamıştır.

Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin yazım dilleri ile ilgili verileri Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Yazım Dillerine Göre Tezler

Türkçe	77
İngilizce	7

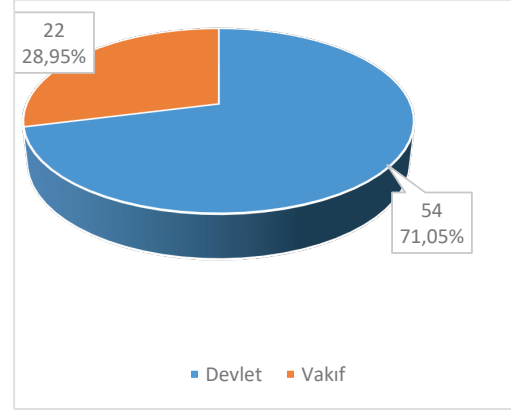
Veri sonuçlarına göre daha çok Türkçe tez yazılmaktadır. Türkçe tez yazılması dilin kullanılıp geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir ancak bu tezlerin daha geniş İngilizce özetinin yer almasının yaygınlaştırılması açısından daha iyi olabileceği düşünülmektedir.

Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin üniversitelere göre dağılımı Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Ankara Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Ankara Hacibayram Veli Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Atatürk Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	5	6,57	1	12,50	6	7,14
Bahçeşehir Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Başkent Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Bursa Uludağ Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Çağ Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Canakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	1,31	1	12,50	2	2,38
Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	1,31	1	12,50	2	2,38
Ege Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Erciyes Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Gazi Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Gaziantep Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Giresun Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Hacettepe Üniversitesi	5	6,57	0	0,00	5	5,95
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	4	5,26	0	0,00	4	4,76
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
İstanbul Bilgi Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
İstanbul Gelışim Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
İstanbul Kültür Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Mardin Artuklu Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Marmara Üniversitesi	4	5,26	0	0,00	2	2,38
Mersin Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Mustafa Kemal Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Ortaođu Teknik Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Pamukkale Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Sakarya Üniversitesi	2	2,63	1	12,50	3	3,57
Süleyman Demirel Üniversitesi	2	2,63	1	12,50	3	3,57
TED Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Üsküdar Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Yalova Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Yaşar Üniversitesi	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Yeni Yüzyıl Üniversitesi	2	2,63	0	0,00	2	2,38
İstanbul Üniversitesi	0	0,00	2	25,00	2	2,38
İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi	0	0,00	1	12,50	1	1,19
Toplam	76		8		84	

Devlet Üniversitesi	54
Vakıf Üniversitesi	22

Verilere göre özellikle Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerdeki üniversitelerde uyum ile ilgili daha fazla tez yazılmıştır. Bu da bize bu şehirlerde yaşayan yerel halkla Suriyeliler arasındaki uyum sorunlarında artış olabileceği ya da artma olasılığı olabileceği için çalışmaların çoğaldığı fikrini vermektedir. Devlet üniversitelerinde daha fazla çalışma yapılıyor olması, Suriyelilerin daha fazla yaşadığı illerdeki özel üniversite sayısının az olması ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Suriyelilerin sosyal uyum tezlerinin anabilim dalları Tablo 5'te belirtilmiştir.

Verilere göre Suriyelilerin sosyal uyumları ile ilgili Yüksek Lisans olarak en fazla Sosyoloji (14 tez) anabilim dalında tez yazılırken, Doktora olarak en fazla Kamu Yönetimi anabilim dalında (3 tez) çalışma yapılmıştır. Verilere göre doktora alanında çalışmalar yetersiz düzeydedir.

Tablo 5. Anabilim Dallarına Göre Tezler

Anabilim Dalları	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
İlâhîyat Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Amme İdaresi Anabilim Dalı	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Coğrafya Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana bilim Dalı	2	2,63	1	12,50	3	3,57
Doğal Afetler Risk Yönetimi Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	4	5,26	0	0,00	4	4,76
Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı	2	2,63	1	12,50	3	3,57
Göç Politikaları Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Göç Politikaları ve Araştırmaları Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Henşirelik Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
İletişim ve Toplumsal Dönüşüm Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	3	3,95	3	37,5	6	7,14
Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Orta Doğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Özel Eğitim Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Psikoloji Anabilim Dalı	3	3,95	0	0,00	3	3,57
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	6	7,89	0	0,00	6	7,14
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	7	9,21	0	0,00	7	8,33
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	6	7,89	0	0,00	6	7,14
Sosyal Politika Anabilim Dalı	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Sosyal Projeler ve Sivil Toplum Kuruluşları Yönetimi Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Sosyoloji Anabilim Dalı	14	18,42	1	12,50	15	17,86
Temel Eğitim Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Uluslararası Ekonomi Politikası Ana Bilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	5	6,58	0	0,00	5	5,95
Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Yerel Yönetimler Anabilim Dalı	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Malîye Anabilim Dalı	0	0,00	1	12,50	1	1,19
Mimarlık Anabilim Dalı	0	0,00	1	12,50	1	1,19
Toplam	76		8		84	

Tablo 6. Tezlerin Çalışıldığı Enstitüler

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	7	9,21	0	0,00	7	8,33
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	6	7,89	0	0,00	6	7,14
Lisansüstü Programlar Enstitüsü	3	3,95	1	12,50	4	4,76
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü	2	2,63	0	0,00	2	2,38
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	3	3,95	0	0,00	3	3,57
Sosyal Bilimler Enstitüsü	54	71,05	7	87,50	61	72,62

Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılan tezlerin hangi enstitülerde çalışıldığını gösteren veriler Tablo 6'da gösterilmektedir.

Veriler incelendiğinde Yüksek Lisans (54 tez) ve Doktora (7 tez) en fazla Sosyal Bilimler Enstitüsünde çalışma yapıldığı görülmektedir. Tüm enstitülerin birleştirilerek Lisansüstü Enstitüsü haline dönüştürülmesi ile birlikte tüm tezler bir

merkez altında toplanmaya başlanmıştır. Göç ve sosyal uyum konuları yaşantımızın her alanını etkilemektedir dolayısıyla bu konuyu sadece sosyal bilimler alanında değerlendirmenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Diğer alanlarda da göçün etkilerinin tartışılmasının, sorunların tespiti ve çözüm önerileri sunulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılan tezlerin bitirme tarihleri Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Tezlerin Yıllara Göre Bitirme Tarihleri

Yıl	Yüksek Lisans	%	Doktora	%	Toplam	%
2014	1	1,32	0	0,00	1	0,00
2015	2	2,63	0	0,00	2	0,00
2016	4	5,26	0	0,00	4	0,00
2017	5	6,58	0	0,00	5	0,00
2018	11	14,47	1	12,50	12	0,00
2019	25	32,89	1	12,50	26	0,00
2020	16	21,05	2	25,00	18	0,00
2021	8	10,53	3	37,50	11	0,00
2022	4	5,26	1	12,50	5	0,00
Toplam	76	100,00	8	100,00	84	100

Çalışma kapsamı 2012 -2022 Aralık ayını kapsamaktadır. Ancak veriler tarandığında ilk Yüksek Lisans tezinin 2014, doktora tezinin ise 2018 yılında tamamlandığı görülmektedir. En fazla Yüksek Lisans tezi 2019 yılında (25 tez), en fazla Doktora tezi 2021 yılında (3 tez) tamamlanmıştır. Suriyelilerin Türkiye'ye ilk giriş yaptıkları dönemden itibaren, lisansüstü çalışmalar başlamıştır.

Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılan tezlerin Araştırma Bölgeleri Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Tezlerin Araştırma Bölgeleri

Araştırma Bölgeleri	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Adana	0	0,00	1	12,5	1	1,19
Afyonkarahisar	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Ankara	11	14,47	1	12,5	12	14,28
Ankara, Gaziantep, Hatay	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Ankara, İstanbul	2	1,52	0	0,00	2	2,38
Aydın	1	1,31	1	12,5	2	2,38
Batman	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Bingöl	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Bolu	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Burdur	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Bursa	1	1,31	1	12,5	2	2,38
Denizli	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Erzurum	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Gaziantep	9	11,84	0	0,00	9	10,71
Giresun	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Hatay	3	3,94	0	0,00	3	3,57
İsparta	1	1,31	0	0,00	1	1,19
İstanbul	14	18,42	1	12,5	15	17,85
İzmir	3	3,94	1	12,5	4	4,76
Kahramanmaraş	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Karaman	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Kayseri	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Kırşehir	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Kocaeli	2	1,52	0	0,00	2	2,38
Konya	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Mardin	2	1,52	0	0,00	2	2,38
Mersin	3	3,94	0	0,00	3	3,57
Niğde - Hatay	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Sırt	1	1,31	0	0,00	1	1,19
Şanlıurfa	4	5,26	0	0,00	4	4,76
Türkiye	4	5,26	0	0,00	4	4,76
İstanbul, Kilis, Gaziantep, Konya	0	0,00	1	12,5	1	1,19
Yalova	0	0,00	1	12,5	1	1,19
Toplam	76		8		84	

Veriler incelendiğinde Yüksek Lisans alanında en fazla Ankara (11 tez) ve İstanbul (14 tez), Doktora programında ise bu şehirlerde 1'er tane tez tamamlandığı görülmektedir. Bu çalışma önmüzdeki yıllarda tekrar incelendiğinde Gaziantep, Kilis gibi şehirlerde de çalışmaların çoğalacağı öngörülmektedir.

Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılan tezlerin konularına göre incelenmesi Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Tezlerin Konularına Göre Ayrılması

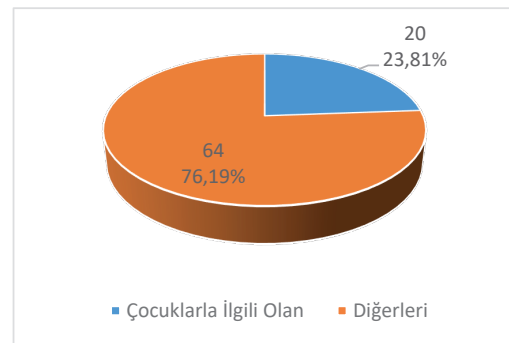
Araştırma Konuları	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Coğrafya	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1	1,32	1	12,50	2	2,38
Din	1	1,32	1	12,50	2	2,38
Eğitim ve Öğretim	18	23,68	0	0,00	18	21,43
Heşşirelik	1	1,32	0	0,00	1	1,19
İletişim Bilimleri	1	1,32	0	0,00	1	1,19
Kamu Yönetimi	10	13,16	3	37,50	13	15,48
Psikoloji	3	3,95	0	0,00	3	3,57
Siyasal Bilimler	6	7,89	1	12,50	7	8,33
Sosyal Hizmetler	6	7,89	0	0,00	6	7,14
Sosyoloji	26	34,210526	1	12,50	27	32,14
Uluslararası İlişkiler	2	2,6315789	0	0,00	2	2,38
Malîye	0,00	0,00	1	12,50	1	1,19
Toplam	76		8		84	

Veriler incelendiğinde en fazla Sosyoloji (26 tez) alanında yapılan Yüksek Lisans tezlerinin konuyla ilgili olduğu görülmüştür. İkinci sırada ise Eğitim Öğretim (18 tez) alanında tez yazılmıştır. Doktora ise Kamu Yönetimi (3 tez) alanında en fazla çalışma yapılmıştır.

Çocuklar sosyal uyum noktasında en önemli gruptur. Çocukların toplumda dışlandıkları takdirde gelecekte öfkeli, suça meyilli gruplar içerisinde yer aldıkları sıklıkla görülmektedir. Bu kapsamda çocuklarla ilgili yapılan çalışmalar hem çok kıymetli hem de geleceğe yön verebilmesi açısından çok önemlidir. Veriler incelendiğinde Suriyeli çocuklarla ilgili yapılan çalışmaların bilgileri Tablo 10'da görülmektedir.

Tablo 10. Çocuklarla İlgili Yapılan Çalışmalar

Çocuklarla ilgili	20
Diğerleri	64

Veriler incelendiğinde çocuklarla ilgili çalışmaların %50'nin altında kaldığı görülmektedir. Çocukların gelecekteki rolü göz önünde bulundurulduğunda bu oranın yetersiz olduğu açığa çıkmaktadır. Suriyelilerin doğurganlık oranları da göz önünde bulundurulduğunda, yapılacak olan çalışmaların ileride oluşması muhtemel sorunların önüne geçilebilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

4. SONUÇ

Göç, sadece Türkiye'nin değil tüm ülkelerin hem ihtiyaç duyduğu hem de zorluklarla karşılaştığı bir süreçtir. Göç insani bir hak, herkesin insan onuruna yaraşır bir şekilde, güven içinde yaşama hakkı vardır.

Küreselleşmeyle birlikte sadece ürünlerin değil, ülkelerin de sınırları açılmıştır. İnsanlar gönüllü ya da zorunlu olarak göç etmektedirler. Bu bazen eğitim almak için bazen savaşlardan kaçmak için bazen ise daha demokratik koşullar içerisinde yaşamak için olabilmektedir.

Ekonomik koşullar, coğrafi zorluklar, siyasi ve sosyal etkenler gibi birçok konu, kişilerin yaşamlarını değiştirmeleri için gerekçe oluşturmaktadır.

Göç edenler gittikleri yere kendi kültür ve kimliklerini taşımaktadırlar, bu durum çoğu zaman yerel halkın kimlik ve duyarlılıklarıyla ters düşebilir ve göçmenler "öteki" kimliği içerisinde konumlandırılırlar.

Göç eğer geçici bir durum ise "öteki" bir süreliğine göz ardı edilmektedir ve "kabul" görmektedir ancak bu durum kalıcı veya uzun vadeli ise yerel halkın göçmenlerden, göçmenlerin de yerel halktan beklentileri çoğalmaktadır. İşte bu noktada sosyal uyum çalışmaları daha çok önem kazanmaktadır. Gelen göçmen kitlesinin ve yerel halkın hassasiyetlerinin tanınmasının ve bilinmesinin, uyum çalışmalarını kolaylaştırabileceği düşünülmektedir.

Sosyal uyum çalışmalarını; sosyal hizmetler, sivil toplum kuruluşları ya da akademisyenler yürütmektedirler. Üniversiteler özellikle de lisansüstü çalışmalar noktasında, toplumsal sorunların tespit edilmesi, çözüm önerilerinde bulunulması ve resmi kurumların yönlendirilmesi noktasında

oldukça etkilidirler.

Bu çalışmada Suriyelilerin sosyal uyumu ile ilgili yazılan tezlerin 10 soru ve anahtar kelimeler kapsamında değerlendirmesi yapılarak, sosyal uyum konusunun etkinliğinin artırılması hedeflenmektedir.

Çalışmada elde edilen veriler kapsamında, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerde daha fazla çalışma ve gözlem yapılması, çocuklarla ilgili çalışmaların artırılması, üniversitelere araştırma için kaynak aktarılması, saha çalışanlarının desteklenmesinin önemi ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de yapılan tez çalışmalarının sahadan elde edilen veriler ışığında oluşturulduğu göz önünde bulundurulursa, bu çalışma sonuçlarının resmi kurumlarla paylaşılıp sorunlara çözüm olması noktasında öneminin daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

Özellikle Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde, eğitim olanaklarından yoksun olan çocukların tespit edilmesi, eğitime erişememelerinin nedenlerinin ortaya konulması, iş dünyasına katılımları, ekonomik göstergelerdeki durumlarının belirlenmesi, sağlıkla ilgili konular, dışlanma ve sosyal uyum ile ilgili konular üzerine daha fazla lisansüstü çalışma yapılmasının; ileride oluşabilecek sosyal sorunların önüne geçebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma ile yapılan tezlerin sayıca az olduğu ve alanlara göre çeşitlendirmelerde de yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Suriyelilerin kısa sürede ülkeden gitmeyeceği öngörülmektedir bu kapsamda lisansüstü çalışmaların artırılması, birlikte yaşamayı daha huzurlu hale getirebilecek çözümlerin üretilmesine de destek olacağı düşünülmektedir.

Nitelikli çalışanlarla birlikte siyasilerin hareket etmesi, göçün yönetilebilirliği noktasında önem arz etmektedir. Yerel halkın güvende ve ekonomik istikrar içerisinde yaşayabilmesi için, göçle gelenlerin de ev sahibi topluma uyum sağlamanın çok önemli bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu durumun olumlu olarak ülke ekonomisine ve insanlığa yansıtılması için, göç edenler ve ev sahibi ülkenin vatandaşlarının birlikte hareket etmesi gerekmektedir.

Göç siyasilerin oy kaygısıyla hareket ettiği alandan çıkarılmalıdır. Göç; içerisinde insanlar, çocuklar, hayatlar barındıran bir konudur. İnsan hayatı, siyasi kavramlardan çok daha önemlidir. Herkesin ölüm korkusu, ekonomik zorluklar yaşamadığı, demokrasinin ve adaletin olduğu bir dünyada yaşamaya hakkı vardır. Dolayısıyla da göç insani bir hak ve hak, adalet kavramları kapsamında değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

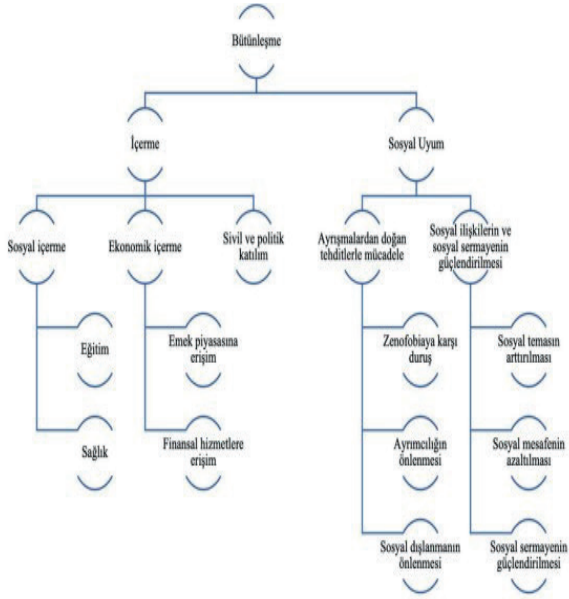
- AKYURT H.& ÜLTAY E. (2022).Ekoturizm Ve Ekoturizm Rehberliği Eğitimi Lisansüstü Tezlerinin Bibliyometrik Analizi,*WOJ MUR World Journal of Multidisciplinary Research*, 5(2), 56-70
- AKPAMUK G.(2023). Türkiye'deki Suriyelilerin çoğu neden kayıt dışı çalışıyor, hükümetin bu konuda politikası ne? <https://www.bbc.com/turkce/articles/cz51z-r816mlo> (E.T. 15.05.2023)
- AL, U. & TONTA, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19- 47. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/publication/citationanalysis.pdf>
- ALTINTAŞ, M. E. (2018). DKAB öğretmenlerine göre Suriyeli çocukların devlet okullarında karşılaştıkları sorunlar (Nitel bir araştırma). *Marife* 18(2), 469-499. <https://doi.org/10.33420/marife.460366>
- BOLGÜN C.,(2022). Sosyal Uyum: Kavramsal Bir Çerçeve, Manisa Celal Bayar University *Journal of Social Sciences*, 20 (Özel Sayı); 171-190
- BORGMAN C.L. & FURNER, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 36, 3-72
- BOZKURT ÇETİNKAYA Ö, ÇETİN A.(2016). Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi, *JED / GKD* 11:2, 229-263
- DUMAN T.(2019). Toplumsal Uyum İçin Eğitimin Önemi: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği, *SEFAD*, (41): 343-368
- ERDOĞAN M., (2023).Suriye Barometresi, 1-358, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2023/01/SB-2021-TR-MME-FINAL-19-Ocak-2023.pdf>
- FRİEDKİN, N. E. (2004). Social cohesion. *Annual Review of Sociology*, 30, 409-425.
- İÇDUYGU, A. & AYAŞLI, E. (2019). Geri dönüş siyaseti: Suriyeli mültecilerin dönüş göçü ihtimali ve gelecek senaryoları. *MiReKoc Çalışma Notları*.
- ÜLTAY, E., AKYURT, H. & ÜLTAY, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201
- KARAKAŞ, B. (2018). <https://www.diken.com.tr/doc-dr-erdogan-kimse-istemiyor-ama-suriyelilere-va-tandaslik-verilmesini-konusmamiz-gerekecek/>
- KHALAF, S. & ILGAR, R. (2017). Suriyeli mülteciler ve Türkiye'de mülteci sorunu. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-52.
- KİREMİT, R. F., AKPINAR, Ü. & TÜFEKÇİ AKCAN, A. (2018). Suriyeli öğrencilerin okula uyumları hakkında öğretmen görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(6), 2139-2149. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.428598>
- KOÇAN, A.& KIRLIOĞLU, M. (2020). Suriyeliler ve sosyal uyum: Scudder'in çerçevesinden bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1855-1885.
- PRITCHARD, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics?. *Journal of Documentation*, 25, 348- 349
- YILMAZ, G. (2017). Restoranlarda bahşiş ile ilgili yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (2), 65-79. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/articlefile/335844>
- YÜCE, E. & DOĞAN, T. (2022). Geçici koruma altında bulunan öğrencilerin okula uyumları (Türk ve Suriyeli öğrencilerin gözünden). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 155-170. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2020058048>
- YAĞCI, G. (2018). <https://tr.euronews.com/2018/09/26/turkiye-de-isyeri-acan-suriyeliler-100-bin-kisiye-istihdam-sagliyor>
- URL-1: <https://www.goc.gov.tr/> (E.T.01.06.2023)
- URL-2: Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1. Bölüm, Madde 1 (2) https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km_00002024ss0053.pdf (E.T. 05.05.2023)
- URL-3: <https://www.goc.gov.tr/uyum-strateji-belgesi-ve-ulusal-eylem-planı> (E.T.25.05.2023)
- URL-4:<https://www.goc.gov.tr/2021-2022-bolge-sel-multeci-ve-dayaniklilik-planı-3rp-turkiye-bolu-mu-tanitimi-gerçekleştirildi1> (E.T.26.05.2023)
- URL-5:<https://www.itkhaarlem.nl/en/> (E.T.15.06.2023)
- URL-6:<https://www.ntv.com.tr/turkiye/kac-ya->

[banciya-vatandaslik-verildi-icisleri-bakani-suleyman-soylu-acikladi,aHo7eEl_xEmS9OgBdm-KWSw\(E.T.15.06.2023\)](#)

URL-7: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/yar-gitaydan-turk-vatandasligina-gecen-cok-esli-suriyelilere-iliskin-emsal-karar-2023964> (E.T.20.05.2023)

URL-8:<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (E.T.21.05.2023)

Şekil 1. (Bolgün C.,2022:185) no'lu sayfadan alınmıştır.

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

Journal of Awareness,

ERRATUM / HATA BİLDİRİMİ

Volume / Cilt: 8, Issue / Sayı: 3, 2022

E - ISSN: 2149-6544

URL: <https://www.journals.gen.tr/joa>

ERRATUM TO: *The Assessing and Evaluating The Speaking Skill in Mother Tongue*

HATA BİLDİRİMİ: *Ana Dilde Konuşma Becerisini Ölçme ve Değerlendirme*

Ayşe DAĞ PESTİL¹ & Mehtap ÖZDEN²

(Cilt-3, Özel Sayı, Yıl: 2018)

Error: The sources that should be included in the references of the article titled " The Assessing and Evaluating the Speaking Skill In Mother Tongue " published in Volume 3, Special Issue (2018) were forgotten.

Correction: The sources that should be included in the references of the article are given in the Appendix.

Hata: Cilt 3, Özel Sayı (2018)'de yayımlanmış olan "Ana Dilde Konuşma Becerisini Ölçme ve Değerlendirme" başlıklı makalenin kaynakçasında yer alması gereken kaynaklar unutulmuştur.

Düzeltilme: Makalenin kaynakçasında yer alması gereken kaynaklar Ek'te verilmiştir.

APPENDIX / EK

REFERENCES (required resources)/ KAYNAKÇA (eklenmesi gereken kaynaklar)

BACHMAN, L. F. (1990). *Fundamental considerations in language testing*. Oxford university press.

BACHMAN, L. F., & PALMER, A. S. (1981). The construct validation of the FSI Oral Interview
1. *Language learning*, 31(1), 67-86.

BYGATE, M. (2001). *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages: Speaking*.

CLIFFORD, R. T. (1981). Convergent and discriminant validation of integrated and unitary language skills: The need for a research model. *The construct validation of tests of communicative competence*, 62-70.

COOMBE, C. A., FOLSE, K. S., & HUBLEY, N. J. (2007). *A practical guide to assessing English*

¹ Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Modern Diller, Çanakkale, Türkiye, E-mail: ayседag@gmail.com

² Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi, Çanakkale, Türkiye, E-mail: mehtapguness@yahoo.com

language learners. University of Michigan Press.

HARRIS, B. (1977). *The importance of natural translation*. Ottawa: University of Ottawa, School of Translators and Interpreters.

KÖKSAL, D., & DAĞ PESTİL, A. (2014). Yabancı dil olarak Türkçe konuşma öğretimi. *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi*, 295-316.

MCNAMARA, T. (2000). *Language testing*. Oxford University Press.

SHOHAMY, E. (1984). Does the testing method make a difference? The case of reading comprehension. *Language testing*, 1(2), 147-170.

WEIR, C. J., & WEIR, C. J. (1993). *Understanding and developing language tests*. New York: Prentice Hall.

JOURNAL OF AWARENESS

HOLISTENCE
publications